

SKI

KÜLTÜR YAPIMIZ

yusuf kardavi

Düzenleyen: bilginDK
2018-07-11

DISALE

Kitabın orijinal ismi : Sakafetü'd-Dâiye

Kapak ve içdüzen : Risale

Kapak baskısı Dizgi - Baskı : Cihan Matbaacılık A.Ş.

1. Baskı : 1985

2. Baskı : 1987

İstanbul

KÜLTÜR YAPIMIZ

YUSUF KARDAVÎ

Tercüme :
MEHMET ALİ SERACEDDİN

Çatalçeşme Sk. Üretmen Han No : 405
Cağaloğlu — İSTANBUL
Tel. : 528 48 34 - 35 - 36/405
P.K. : 399 — Sirkeci - İSTANBUL

Asrımız âlimlerinden Yusuf Kardavî, 1927'de Mısır'da dünyaya geldi. Genç yaşta İslâmi ilimlere meyleden Kardavî, 10 yaşında Kur'ân'ı hıfzetti.

Öğreniminin bütün aşamalarını Ezher-İ Şerif'te tamamlayan Kardavî doktorasını 1973'de en iyi derece ile vermiştir. Özellikle Fıkhu'z-Zekât isimli eseriyle ilmi vukufiyeti herkes tarafından takdir edilen âlimin, 20 kadar eseri bulunmaktadır.

Günümüz müslüman âlimlerinin mutedillerinden sayılan Kardavî, eserlerinde asrın gereklerini de -İslâmi ölçüler içinde- gözönünde bulundurmaktadır. Kendisi halen Katar Üniversitesi'nde öğretim görevlisidir.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	7
İSLÂM KÜLTÜRÜ	11
Kur'ân-ı Kerim	14
Kur'ân-ı Kerim'in Özellikleri	16
Kur'ân-ı Kerim'le İlgili Çalışmalarda	
Dikkat Edilecek Hususlar	27
Kur'ân İlimleri	46
Tefsir	47
Sünnet	64
Sünnetle İlgili Çalışmalarda	
Dikkat Edilecek Hususlar	68
Fıkıh	95
Usul-ü Fıkıh	107
Akaid İlmî	109
Tasavvuf	112
İslâm Tefekkür Sistemi	115

TARİH KÜLTÜRÜ	121
DİL VE EDEBİYAT KÜLTÜRÜ	137
SOSYAL KÜLTÜR	145
Psikoloji	150
Sosyoloji	153
Felsefe	155
Ahlak İlmî	158
Pedagoji	159
BİLİMSEL KÜLTÜR	161
AKTÜEL KÜLTÜR	172

GİRİŞ

Hamd Allah'a mahsustur. O'na hamdeder, O'ndan yardım diler ve O'nun mağfiretini umarız. Nefislerimizin kötülüklerinden ve günahlarımızdan O'na sığınırız. O, kimi doğru yola sevkettiyse onu bu yoldan saptıracak olmadığı gibi, kimi de saptırmışsa yine O'ndan başka onu doğru yola iletecek de yoktur.

Allah'tan başka ilah olmadığına, O'nun birliğine ve ortağı olmadığına şehâdet ederim. Yine şehâdet ederim ki Muhammed(SAV) O'nun kulu ve elçisidir. Allah'ın salât ve selâmı O'na, Âline ve ashabına, O'nun dinine çağıran ve kıyâmet gününe kadar O'nun dinine bağlananlara olsun.

Allahu Taâlâ'ya dâvet, O'nun seçkin kullarından mahlûkâtına gönderdiği nebilerinin ve resullerinin görevidir. Aynı şekilde peygamberlerin halifelerinin ve onların gerçek varisleri olan ilmiyle âmil âlimlerin, gerçek Allah erlerinin de görevidir. Evet, dâvet, imandan sonra en faziletli ameldir. Çünkü bu insanları doğru yola sevketmeyi, iyiliği sevdiren kötülükten kaçınmalarını sağlamayı ve küfrün karanlıklarından İslâmın aydınlığına çıkarmayı sağlar.

-İnsanları Allah'a davet edip salih amel işleyen ve 'Ben müslümanlardanım' diyen kimse, den daha güzel sözlü kimdir? (Fussilet; 33)

Allah'a dâvet O'nun dinine dâvettir. O'nun dinine tabi olmak ve O'nun dinini yaşamaktır. Yalnızca O'na ibadet edip yalnızca O'nun dinine bağlanmak, O'nun dışında tapılan bütün putlar-
dan tağutlardan uzaklaşıp hak dediğini hak, ba-
tıl dediğini batıl bilmek, iyiliği emredip kötülük-
ten sakındırmak, yolunda cihâd etmektir. Kısaca
parça parça değil bütün olarak Allah'ın dinine
çağırmaaktır.

İşte belirttiğimiz bütün bu mânâlara yöne-
lik davet, suskunluk ve anlamamazlıktan gel-
mekle, yalnızca onaylıyorum veya kabul ediyο-
rum demekle geçiştirilecek kadar basit değildir.

Donmuş akılların, hastalıklı kalplerin ve ne-
fislerine uyarak dünya sevgisinin yoldan çıkar-
dığı kimselerin Allah'ın dinini kabulü için, dâ-
vetçilerin, çağırıcıları dinin ışığıyla önce kendi
hayatlarını aydınlatmaları gerekir. Sonra diğer
insanları da aynı ışığın aydınlığına çağırmaaları
üzerlerine borçtur. İşte bu bilinci taşıyan davet-
çilere ihtiyaç vardır.

Eğitim ve öğretimle uğraşanlar, yaptıkları
araştırma ve elde ettikleri tecrübe neticesinde
şöyle demektedirler: Öğretmen eğitim ve öğreti-
min belkemiğidir. Eğitime canlılık kazandıran
kişidir o. Eğitim ve öğretimde metod, idare, okul,
yönlendirme ve kontrol altında tutma gibi bir
takım etkenler de vardır. Bütün bunların insan-
ları yönlendirme ve onlara tesir etmede payı var-
sa da öğretmen, eğitim ve öğretimin can dama-
rı olma özelliğini daima korur, Dâvet ve irşâd ile
meşgul olanlar da, Allah'ın dinine davet saha-
sında davetçinin yegâne etken, yönlendirmede
de tek faktör olduğunu söylüyorlar. O halde ne

önceden belirlenmiş bir program, ne belli bir kitap ve ne de çevre ve benzeri hususlar onunla kıyaslanamaz. Çoğu zaman o tek başına yönlendirme mekânizması ve kitabın fonksiyonlarını yüklenir.

Bütün bu saydıklarımızdan dolayı İslâm dâvetçisinin yetiştirilmesine büyük önem verilme-
lidir. Dâvetçi, -risale-yi (mesajı) yüklenmeye ha-
zır değilse yapılan ve yapılacak bütün çabalar
içte ve dışta başarısızlığa mahkumdur. O halde
Allah'ın dinine dâvet gibi büyük bir mesûliyet
taşıyan bu insanın cehâlete, nefsi arzulara, zor-
balığa, fesâda karşı açtığı savaştan muzaffer çı-
kabilmesi için bir takım silahlarla donanması la-
zımdır.

Bunların ilki, onsuz bütün hazırlıkların, mad-
di imkânların iflas ettiği iman silahıdır. İman
-sadece kuru bir temennî değil kalbe yerleşip
kendisini güzel amelle gösterendir.. İkincisi,
gerçek iman gereği ve neticesi olan güzel ahlâktır. -Müminlerin iman bakımından en olgun-
ları ahlâk bakımından en güzel olanlarıdır.-
Kur'an-ı Kerim, Peygamberimizi şöyle tavsif et-
mektedir: -Muhakkak sen büyük bir ahlâk üze-
resin.- (Kalem; 4) Diğer bir ayette de Allah, Re-
sulüne şöyle hitâb etmektedir: -Eğer sen sert
ve katı kalpli olsaydın muhakkak ki insanlar
etrafından dağılır giderdi.- (Al-i İmran; 159)
Ve müslümanın üçüncü silahı ilim ve kültür-
dür. Yani onun ahlâki ve ruhi hazırlığının ya-
nı sıra fikri hazırlığıdır. Davet, bilgili ve kül-
türlü müslümanların harcıdır. İlmî ve kültür-
olmayan başkasına ne verebilir ki?

Elinizdeki kitabın konusu meselenin bu yö-

nûnû, yani; müslüman dâvetçinin istenilen kültürel seviyeye gelebilmesi yönünü ele almaktadır. Müslüman bir davetçi nasıl yetiştirilebilir ve onun bu düzeye gelmesinde gerek ve yeter şart olan kültürün ne olması gerekir?

Aslında 1397 H. de Medine İslam Üniversitesi'nce düzenlenen 1. Milletlerarası «Tevcihu't-dâve ve idâdü't-duât» isimli kongre için hazırlanmış olan elinizdeki kitap, bu ihtiyaca cevap verme gayesini gütmektedir.

Bu çalışmam neticesinde müslüman davetçinin aşağıdaki kültür bölümlerinin hepsinden haberdar olması gerektiği sonucuna vardım :

- 1) İslâm kültürü
- 2) Tarih kültürü
- 3) Dil ve edebiyat kültürü
- 4) Sosyal İlimler kültürü
- 5) Bilimsel kültür
- 6) Aktüel kültür

Müslüman davetçinin bütün bu kültürleri hazmedip kendi nefsinde temsil edebilmesi ve bunlardan hareketle güzel, faydalı bir netice verecek senteze ulaşabilmesini umuyoruz.

Davha 18-12-1396
Yusuf el-Kardavi

İSLÂM KÜLTÜRÜ

Fikri hazırlık bakımından müslüman, ilkin, Yaratacısının izniyle her an meyve veren kökleri sağlam ve dalları göğü kucaklayan bir ağaç görünümündeki İslâm kültürünü elde etmelidir.

İslâm kültürü ile kasdettiğimiz şey, mihverini İslâm'ın teşkil ettiği kültürdür. Bu mantıkî bir neticedir. İslâma dâvet eden müslümanın, insanları çağırdığı şeyin ne olduğunu üstünkörü ve yüzeysel olarak değil, derinlemesine bilmesi gerekir. Bunun için de bu bilginin yanlış yorumlarla ve tahriflerle değil, güvenilirliğinden kuşku duyulmayan İslâmın temel kaynaklarından gelmesi lâzımdır. «Rabbinin kesin bir delili» olan kaynakları müslüman tam kavramalıdır ki dâveti de bu şekilde «basiret» üzere olsun. «Ey Muhammed de ki : İşte benim yolum budur. Ben ve bana uyanlar, insanları Allah'ın yoluna körükörüne değil bilgiyle dâvet ederiz. Allah'ı layık olmadığı şeylerden tenzih ederim. Ben müşriklerden değilim.» (Yusuf-108)

O halde dâvet bilincini her zaman diri tutan müslüman, İslâmî ilimleri araştırma ve hayatına nakşedebilme noktasında işi ciddi tutmalıdır. Ki elde ettiği sonuçtan «renkleri çeşitli, temiz bir içecek çıkıp insanlara şifa» olsun.

KUR'AN-I KERİM

Kur'an-ı Kerim İslâm dininin, ve aynı zamanda İslâm kültürünün ilk ve temel kaynağıdır. İnanç esasları, kavramlar, ibâdet, ahlâk, toplumsal prensipler.. hepsinin temeli Kur'an'dır. Temeli Kur'an tarafından atılan ve Peygamberimizin sünneti ile de desteklenip çağların eskitemediği ve eskitemeyeceği bu bina, böylesine muhkem zemin üzerine inşa olunmuştur.

Kur'an-ı Kerim gaybi gerçeklerle beraber insanın bireysel ve toplumsal gerçeklerini de içine almış, hiç bir insanın onu bilmeden sonsuz ve ilahi mutluluğa eremeyeceği «enfüs» ve «afak»taki ayetlerini açıklamıştır.

Bütün bunları sözden oluşan bir nur ve nurdan meydana gelen bir söz şeklinde, insanları hayrette bırakacak ve akıllara durgunluk verecek bir ifade tarzı ile anlatmıştır. Kur'an'ı yine en güzel kendisi niteler : «Bu Kur'an hüküm ve hikmet sahibi her şeyden haberdar olan Allah tarafından ayetlerinin hükmü baki kılınmış ve sonra geniş olarak açıklanmış bir kitaptır.» (Hud; 1)

Kur'an'ı insanoğullarına yollarını gösterecek bir rehber olarak gönderen Allah (CC), O'nu bir nur olarak ifade etmiştir. Nur ise çevresine

ışık saçar ve doğru yolu gösterir. «Ey insanlar! Size Rabbinizden bir delil geldi. Ve size apaçık bir nur indirdik.» (Nisa-174)

Diğer bir ayette ise Allahu Teâlâ, Kur'an'ı hareket ve canlılık veren bir «ruh» olarak nite-ler. «Ey Muhammed! Böylece biz, sana emrimiz-le insanlar için bir hayat (ruh) olan Kur'an'ı vah-yettik» (Şûra; 52)

Bundan dolayı Kur'an'ın gösterdiği şekilde hayatlarına yön veren müminleri hem «dirilik» ve hem de «nûrânîlik»le vasıflandırmak yerin-de olur. Çünkü onlar hem «ölüm»e, hem de küf-rün karanlıklarına (zulmete) galebe çalmakta-dırlar. «Ölü iken hidâyetle diriltip, kendisine insanlar arasında yürüyecek bir nur verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan çıkma-yan bir insan gibi midir?» (En'am-122)

İslâm dâvetçisinin, gücü yettiğinde Kur'an-ı Kerim'den ayet ezberlemesi, hatta hepsini hıfzet-mesi lazımdır; ki yeri geldikçe önüne çıkan mese-leri çözümlemede bu ayetleri delil olarak göste-rebilsin. Kur'an, kaynağı kurumayan bitmez tü-kenmez bir hazinedir. Müslüman hiç bir zaman ondan kendini müstağni kılamaz. Her müslüman Allah'ın kitabını huşû' ile okumalı ve üzerinde düşünmelidir. İşte bundan sonradır ki kalplerin kilitleri çözülür, sineler Haktan gelene açılır, akıllar ondan marifet nurları alır ve hakikat meyvalarını toplar. Ve en nihayet müslüman, fikirlerini nasslarla kanıtlayabilme melekesine sahip olur. Müslüman, Kur'an'ı, Allah'ın emret-tiği gibi doğru bir şekilde (tertil) okumalı, tec-vid kaidelerine dikkat etmelidir ki okurken hu-şu, teessür ve hüzün içinde olabilsin. Kur'an-ı

Kerim'i Peygamberimizin buyurduğu gibi okurken ağlamalı ya da ağlamaya çalışmalıdır insan.

Kur'an'ı Kerim'in Özellikleri :

Kur'an'ı anlamak isteyen onun özelliklerine, ayırtedici vasıflarına vâkıf olmalı, onu hem kalbi ile hem de aklı ile kavramaya çalışmalıdır.

Bu özelliklerin başlıcaları şunlardır :

1) Allah'ın Kelâmı Olması :

Kur'an'ın en büyük özelliği, onun insani ve himlerden, tahriflerden uzak ve baştan başa Allah'ın kelâmı olmasıdır. Cebrail, sadece, onu Peygamberimize nakletmiş, O da alıp aynı şekilde asliyetinden hiç bir şey yitirmeden insanlara tebliğ etmiştir. «Şüphesiz ki bunları anlatan Kur'an alemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir. Ey Muhammed! Uyarıcılardan olasin diye bu Kur'an'ı açık bir arap lisanıyla senin kalbine Ruh'u'l Emin olan Cebrail indirmiştir.» (Şuara; 192-195)

Bunun anlamı şudur: Kur'an'daki ayetlerde ilahi bir ilim, hikmet, rahmet ve kudret bulunmaktadır. Bütün kemal sıfatlarla muttasıl ve noksan sıfatlardan uzaktır. «Ey Muhammed! Sen onlara söyle de: Onu göklerdeki ve yerdeki sıraları bilen Allah indirdi. Şüphesiz ki O Gafûr'dur, Rahim'dir.» (Furkan-6)

Kur'an'ın verdiği bütün haberler ve bildir-

diği tüm hükümler mutlak doğrudur. O'nun ahkâmının doğruluklarından hiç şüphe yoktur. «Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından mükemmeldir. Onun sözlerini değiştirecek yoktur.» (En'am; 115)

Kur'an'daki bütün haberlerde, öğütlerde, emir ve nehiylerde insanlar için hayır, güzellik, doğruluk, hikmet, rahmet ve maslahat vardır. Çünkü o «hüküm ve hikmet sahibi herşeyden haberdar olan Allah tarafından indirilmiştir.» (Hud; 1) «Bu kitap Rahmân ve Rahim olan Allah tarafından...» (Fussilet; 2) «O hikmet sahibi ve hamde layık olan Allah tarafından indirilmiştir.» (Fussilet; 42)

Kur'an-ı Kerim teşri ayetlerini şöyle sona erdirmektedir: «Allah bilir, siz ise bilmezsiniz.» (Bakara; 216) «Allah herşeyi çok iyi biliyor.» (Bakara; 282) «Şüphesiz Allah «alim»dir, «hakim»dir, herşeyi çok iyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.» (Nisa; 11) «Allah «aziz»dir, «hakim»dir, herşeye galip hüküm ve hikmet sahibidir.» (Maide; 38)

2) Kolaylaştırıcı oluşu :

Kur'an'ın ikinci hususiyeti kolaylaştırıcı bir özelliğe sahip olmasıdır. Onu bize indiren Allah Taâlâ okunmasını, anlaşılmasını, amel edilmesini de kolaylaştırmıştır. O, kuluna zulüm sayılacak yükümlülükler koymaz, kaldıramayacağı zor bir işi emretmez. «Muhakkak biz bu Kur'an'ı düşünülp ibret alınsın diye kolaylaştırdık. Hiç düşünen var mı?» (Kamer; 17) «Ey Muhammed! Öğüt alsınlar diye Biz, Kur'an'ı senin di-

linde indirerek kolaylaştırdık.» (Duhan; 58) Her hangi bir insan Kur'an'ı okuduğunda veya dinlediğinde onu anlayabilir, ondan etkilenebilir ve kendi anlayışının nisbetinde istifade edebilir. «Allah semadan yağmur indirir, dereler taşıyabilecekleri kadar su akıtırlar» (Rad; 17) Bundan dolayıdır ki açık ve anlaşılır olmak bu Kitap'ın vasıflarındandır. O «apaçık» bir Kitap'tır, hatta «apaçık» bir nûr'dur. «Muhakkak ki size Allah tarafından bir nur ve apaçık bir kitap gelmiştir» (Maide; 15) «Ve size apaçık bir nur indirdik.» (Nisa; 174) Nûr'un bizatihi kendisi, belirgin, açık olduğu gibi kendi dışındakilerin de yolunu aydınlatır. Her basiret sahibi mutlaka o nuru farkederek, onsuz ise hiçbir şey görülemez. Bütün bunlar müslümanın, Kur'an'ın Allah'ın indirdiği gibi kolay olduğunu anlamasını ve onu bilmece, muammalar, kendi kolay ve kolaylaştırıcı tabiatından çıkaran zorluklar çerçevesine sokmamasını gerektirir.

Ayrıca Kur'an'ı anlamaya çalışırken müslüman, aslı astarı olmayan, birbiriyle çelişkili sözlerle dalmamalı, başka insanların da dalmasına mani olmalıdır. İlmi bir fayda, istifade edilebilir bir görüş elde edilemeyecekse lafzi ihtilaflar üzerinde de durmaması lazımdır.

3) İcaz :

Kur'an'ın muciz olması da onun özelliklerindendir. Allahu Taâlâ bunun için Resulüne bu Kur'an'ın üslubuyla bütün araplara meydan okumasını ve onları o söz gibi bir söz söylemeye veya on suresi hatta bir suresi kadar bir söz

söylemeye çağırmasını istemiştir. Kur'an'ı Kerim bu hadiseyi pek açık bir şekilde kaydetmiştir. «Ey Muhammed! De ki; yemin olsun ki insanlar ve cinler Kur'an'a benzer bir kitap uydurmak için bir araya gelseler de hiç bir zaman onun bir benzerini meydana getiremeyeceklerdir. Hatta birbirlerine yardımcı olsalar bile.» (İsra; 88) İşte Kur'an bu vasfıyla Peygamberimizin en büyük ve ebedi mucizesidir. Diğer peygamberlerin mucizeleri ise madde buutlarında kalan, ancak belli bir yerde ve belli bir devirde yaşamış olan insanların şahit oldukları geçici mucizelerdi. Kur'an ise ilelebed payidar olacak hem akli hem de ebedi bir mucizedir. Buhari'de kayıtlı şu hadis bunu ifade etmektedir: «Peygamberlerin hepsine insanları inanmak zorunda bırakan mucizeler verilmiştir. Bana ise Allahu Taâlâ'nın vahyettiği Kur'an verildi. (Bu mucize ile) kıyamet gününde ümmeti en fazla olan peygamber olacağımı umarım.» Kur'an'ın icazının gözük­tüğü bir çok yön vardır. Bu yönlerden müslüman davetçiyi ilgilendiren en mühimleri şunlardır:

a) İfade Kudreti: Bu husus, Kur'an'ın nazam, üslûb, ibare, lafız yönleriyle yani belagatıyla ilgilidir. Bu alanda eski âlimlerimiz büyük bir gayret sarfetmişlerdir. Bakıllânî gibi kelim alimleri, Cürçânî gibi dil ve belagat alimleri, Taberi gibi tefsir alimleri bu sahada çalışanların başında gelir.

Çağımızda da bu sahada övgüye değer çalışmalar yapanlar olmuştur. Rafîl'nin «İcaz'ül-Kurân»ı, Seyyid Kutub'un «Kur'an'da Edebi Tasvir» ve «Kur'an'da Kıyamet Sahneleri», Dr. Be-

devi'nin «Belagat'ül-Kur'an», Dr. Draz'ın «en-Ne-beün Azim-i, Muhammed Mübarek'in «Suverun Edebiyyetün min-el-Kur'an-ı, Bint üş-Şâtî'nin «Kur'an'ın Beyanî Tefsiri» ilk akla gelenlerdendir.

b) Konusu bakımından İcazı: Bu şu demektir: Kur'an'da hidâyet, hikmet, güzel öğütler; insanlar uydukları takdirde gerek dünya gerek ahirette fert veya toplum olarak saadeti elde edecekleri tevcihi, eğitimsel ve hukuki cihetler, ayrıca kapsayıcılığına, ölçülülüğüne derinliğine bir benzerini ortaya koymaktan şarkın ve garbın bütün düşünürlerini, filozoflarını aciz bırakan bir çok husus toplanmıştır. Halbuki bunu getiren ne yazmasını, ne de hesap yapmasını biliyordu. O, geri kalmış bir toplum arasında yetişmiş ümmî bir kişiydi. Geçmiş alimlerimiz her ne kadar işaret etmiş, dikkat çekmiş, kitaplarında değinmişlerse de Kur'an'daki icazın bu yönü üzerinde müstakil eser yazmamışlardır. Asrımızdaysa zihni faaliyetler Kur'an'ın mevzuu ve muhtevası bakımından insanlara meydan okuyuşuna yeni atılımlar sağlamaya çalışmaktadır. Bu konuda Resid Ruza'nın «Vahy'ul-Muhammedi», büyük âlim Ebû Zehrâ'nın «Kur'an nizâmı, onun Allah'tan geldiğine delildir» isimli eserleri vardır. Ayrıca Şeltut'un, Akkâd'ın, Draz'ın, İzzet Derveze'nin de eserlerinde de bu konu üzerinde az çok durulmuştur.

c) İlmi İcazı: Bununla, asrımızdaki ilmi keşifler ve bilimin ulaştığı son mertebe ile ancak yeni yeni açığa çıkan gerçeklere, bir çok ayetinde Kur'an'ın işaret etmesini kastediyoruz. Halbuki bu işaret ettiği ilmi gerçekler Kur'an'

ın indirdiği dönemde ve onu takip eden uzun asırlar boyunca meçhuldü. Böyle bir Kitabın değil beşeriyetin asırlar sonra neler keşfedeceğini, yarın kendisinin ne kazanacağını bile bilemeyen insan tarafından ortaya konulabileceğini düşünmek bile imkansızdır. Bu kitap, kâinatı yaratan ve onu idâre eden mutlak bir Hakim'in, varlık sırlarını hem geçmiş hem de gelecek nesillerin anlayabileceği bir üslûbla ortaya koyabilen mutlak bir kudret sahibinin eseridir.

Çağdaş bir takım yazarlar, özellikle de modern ilim dallarıyla uğraşan bilginler Kur'an'daki icâzın bu yönü üzerinde çalışmalar yapmıştır. Fakat bazıları bu gaye ile Kur'an'ın üslûbunu, ifadesini zorlamaya kadar varmış, diğer bir kısmı da bu yönüne çok az önem vererek onlara zıd bir yön takip etmiştir. En nihayet üçüncü bir grup da orta yolu izlemiştir: «İşlerin en hayırlısı orta yolu takip edendir.»

Bu bahse ileride tekrar döneceğiz.

4) Ebedilik :

Kur'an'ın özelliklerinden biri de ebedi bir kitap oluşudur. O, ne belli bir asır ve nesle, ne de belli bir zaman kesitine hasredilmemiştir. Bilakis son risaletin son mesajıdır o. Zaten bundan dolayı Allah (C.C.) onu korumayı üstüne almıştır. «Kur'an'ı Biz indirdik Biz, Onun koruyucusu da şüphesiz ki Biziz» (Hicr; 9); «Ona batıl, ne önünden ne de arkasından sokulabilir. O hikmet sahibi ve hamde layık olan Allah tarafından indirilmiştir.» (Fussilet; 42)

Kur'an'ın; üzerinden on dört asır geçtiği halde Allahu Taâlâ'nın indirdiği, Resulünün tebliğ ettiği şekilde ashabından sonraki nesillere hep aynı şekilde ulaşması bunun delillerinden-
dir. Asırlar boyunca aynen zihinlerde ezberlenmiş, dillerde okunmuş, mushaflarda yazılagelmiştir. Dünyanın dört bir yanında binlerce müslüman çocuğu, arap asıllı olmasalar da, Kur'an'ın diline aşına olmasalar da, onu, her gün her saat okumaktadırlar.

Müslüman davetçi Kur'an'ı okurken şu noktayı gözönünde tutmalıdır. O bütün zamanların kitabıdır. Ondan dolayı Kur'an'ı belli bir asrın kültürüne, belli bir neslin fikirlerine hapsedmek doğru değildir. Çünkü kültürler gelişir, fikirler değişir, asırlar ve nesiller geçip gider de O yüce Kitap, Allah'ın indirdiği gibi aynen kalır.

5) Kapsamlılık :

Kur'an zamanın bütününe şamil olduğu gibi dinin bütün sahalarını da içine alır. Akide, âdâb, ahlâk ve temel prensiplerdeki Rabbani yönlendirişin ve hidâyetin temellerini ihtiva ettiği gibi ibadet ve toplumun büyük küçük bütün birimlerindeki, bölgesel ve devletler arası ilişkilerdeki Allah'ın koyduğu esasları da içerir. Hatta Kur'an'ın en uzun ayeti sosyal hayatın meselelerinden olan borcun yazılması hususuy-
la ilgilidir.

Bu yönüyle o, bütün insanlığın ve insanlığın geçireceği bütün devirlerin Kitabıdır. Bundan dolayı Allahu Teâlâ onu «insanlara» «bütün alemlere» indirmiştir. «O sayılı günler, Ra-

mazan ayıdır ki insanlara doğru yolu gösteren, hidayeti ve hakkı batıldan ayırmayı açıklayan Kur'an bu ayda indirildi.» (Bakara; 185) «Kur'an alemlere ancak bir öğüt ve uyarıdır.» (Tekvir, 27) Bu kitap sadece belli bir ırkın, belli bir vatanın veya belli bir sosyal sınıfın kitabı değildir. O, bütün insanlığın Kitabıdır. O, ne sadece akılcıların veya ruhu ön plana çıkaranların, ne de idarecilerin ve zenginlerin yahut bunların zıd kutbundakî insanların Kitabıdır. O bunların hepsine hitap eden bir nizamın Kitabıdır.

Kur'an kapsamlı bir düsturdur. Alemlerin Rabbi olan yüce Allah şöyle hitap eder Resulüne: «Biz sana her şeyi açıklayan, hidâyet rehberi, rahmet kaynağı ve müslümanlar için bir müjde olan Kur'an'ı indirdik» (Nahl; 89) Hz. Ebu Bekir (r.a.) şöyle demişti: «Kayb ettiğim devenin yularını bile Kur'an'da bulabilirim.»

Allahu Teâlâ onu ne sadece akide ve ibâdet esaslarını açıklamak için veya ne de faziletleri ve güzel ahlâkı açıklamak için indirmemiştir. O ne lahuti bir kitap, ne de bir ahlâk veya hukuk kitabıdır. O bütün bunları müstesna bir üslûp, müstesna bir ifade içinde birleştirir. Bu hususu daha iyi anlamak için şu iki ayeti düşünerek okuyalım :

«Kadınları boşadığınızda iddetlerini tamamlayınca, ya onları iyilikle tutun ya da iyilikle bırakın. Haklarına tecavüz etmek için onlara zarar verecek şekilde tutmayın. Kim böyle yaparsa nefesine zulm etmiş olur. Allah'ın ayetlerini alay konusu yapmayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini ve size indirdiği Kitap ve hikmeti ha-

tırlayın. Allah bununla size öğüt verir. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah her şeyi çok iyi bilendir.» (Bakara; 231); «Kadınları boşadığınızda iddetlerini tamamlayınca ve karı-koca aralarında iyilikle anlaşmışlarsa, kadınları kocalarıyla tekrar nikahlamaktan men etmeyin. Bunlarla sizden Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimseye nasihat ediliyor. Bunlar sizin için daha faydalı ve daha temizdir. Allah bilir, siz ise bilemezsiniz.» (Bakara; 232) Bu iki ayeti nasıl tasnif ederiz? Hem aile hukukunu, hem de terbiye ve ahlaki tavsiyeleri içermekte. Bir taraftan Allah'ı ve ahiret gününü hatırlatırken diğer taraftan zaman içindeki her şeyin Allah tarafından bilindiğini de zihinlerimize yerleştirmekte. Şimdi biz bu ayetleri hukuk, terbiye, akide, ahlâk konularından sadece birine mi hasredeceğiz, yoksa aynı anda bütün bunların hepsini kapsadığını mı söyleyeceğiz?

Kur'an'ın kapsamlılığının yönlerinden biri de şudur: Kur'an ne sadece akla ve ne de sadece kalbe hitap eder. Bilakis o, insanın bütün varlığına hitap eder, hem akli ikna eder, hem de kalbi hisleri harekete geçirir. Mesela kişi aşağıdaki ayeti okuduğunda veya işittiğinde ayetin, insanın aklına, vicdanına, ruhuna bütün benliğine hitap ettiğini görür. «Ey insan! Seni yaratan, düzgün bir şekle sokan, mütenasip kılan ve dilediği şekilde terkip eden O cömert Rabbine karşı seni aldatan nedir?» (İnfitar; 6-8) Evet, Kur'an eski din kitapları gibi sadece kalbe, vicdana veya felsefe kitapları gibi sırf akla, fikre hitap etmekle yetinmez. O insanı insan yapan bütün değer ve

özelliklere hitap eder. Bu mevzuda merhum Abbas Akkad şöyle diyor: «İslâm akla hitap eder; hitabını kalbe ve vicdana has kılmaz. Onun nazarında akıl ile bakmak vicdanın hakikate giden yoludur. Tefekkür, kendisiyle imanın tahakkuk ettiği hidayet kapılarından biridir. «Ey Muhammed! Sen onlara şöyle de: «Size bir tek öğüdüm var. İkişer ikişer ve teker teker Allah'a yönelin! Sonra düşünün!» (Sebe; 46) «İşte Allah, ayetlerini size böylece açıklar ki düşünesiniz.» (Bakara; 219) Akidenin, insanın hem ruhuna hem bedenine, hem aklına hem vicdanına ifrata ve tefrite kaçmaksızın hitap etmesi onun kapsamlılığındandır.»

Kur'an'ın, muayyen bir akli ve kişisel yönelimi olan insanoğlunun belli bir sınıfına hitap edip başka başka eğilim ve yönelişleri olan diğer insanlara aldırış etmemesi düşünülemez. O bütün insanlara hitap ettiği gibi her seviyedeki insanı da tatmin eder.

a) Akli gerçeğin peşinde olan kişi Kur'an'da mantığına uygun gelecek meseleler bulur, akıl ile düşünmesini ve bakmasını isteyen ve nefsi arzulara tabi olmayı, zan peşinde koşmayı sadece bürhana dayanmayı sakındıran ayetleri görür. Bu hususta «akıl» kelimesinden türeyen kelimelerin 58 defa, «fikir» kelimesinin 17, akli ifade eden «elbab» kelimesinin Kur'an'da 16 defa geçmesi yukarıdaki sözlerimizi doğrular niteliktedir. Ayrıca yine aynı sadedde «nazır», «itibar», «tedebbür», «hüccet», «bürhan», vb. bir çok kelime daha vardır. Bu duruma sadece Kur'an'da rastlanabilir.

b) Ruhî gerçeği arayan kişi Kur'an'da bu

zevklerini tatmin edecek, ruhi ihtiyaclarına cevap verecek bir çok ayet bulabilir. Hz. Musa ile bir salih kul arasında geçen kussayı buna misal olarak verebiliriz. «Musa ve adam kayaya vardiklarında,, nezdimizden ve kendisine rahmet verdigimiz ve tarafımızdan kendisine ilim öğrettigimiz salih kullarımızdan birini buldular.» (Kehf; 65)

c) Ahlaki değerlere çok önem veren kişilere hitap eden ayetler de vardır Kur'an'da. Ahlaki değerleri sağlayan ve kişiyi yoldan çıkaran meseleler de zikredilmiştir. Ahlâkın mevzuu «hayr»dır. Kur'an'da hayr gösterilmiş, bununla da yetinilmeyerek hakka giden yol da belirtilmiştir. İyilik yapmak müslümanın görevlerinden sayılmıştır. «Hayr işleyiniz ki kurtuluşa ersiniz.» (Hac; 77) Fakat Kur'an bu noktada da kalmamış, hayra davet edip onu göstermeyi de istemiştir. «İçinizde hayra davet eden bir topluluk bulunsun.» (Al-i İmran; 104)

Kur'an-ı Kerim'de, ahlâk meselesinin işgal ettiği yer kısa bir bahse sığdırılamayacak kadar geniş olduğundan, daha fazla malumat almak isteyenlere A. Draz'ın «Düstür-ul-ahlâk fi'l-Kur'an» kitabını tavsiye ederiz.

ad) Sanat, değerlerine, estetiğe düşkün bir insan Kur'an-ı Kerim'de zevkini tatmin edecek şeylerle karşılaşır. Kur'an tabii güzelliğlerin zevkine varmaya çağırır bakışları. «Bakıp ibret alanlar için onu süsledik.» (Hicr; 16) Bitkilerin, hayvanların ve insanın güzelliğine dikkat çekerek Kur'an. «Sen yeryüzünü kupkuru görürsün. Fakat Biz oraya su indirdiğimiz zaman harekete geçer kabarır, her sınıftan güzel bitkiler bı-

ürir.» (Hac; 5) «O şeyler mi hayırlıdır yoksa gökleri ve yeri yaratan ve sizin için gökten su indiren mi? Ki Biz o su ile bir tek ağacını bile bitiremeyeceğiniz nice güzel bahçeler yetiştirdik.» (Neml; 60) «Hayvanları yerlerine koyduğunuzda ve otlaklarına salıverirken sizleri bir zevk ve sevinç alır.» (Nahl; 6) «Sizi şekillendirmiş ve şeklinizi güzel bir biçimde yapmıştır» (Tegabun; 3) Ve de en sonunda bütün yaratıkların güzelliğine dikkat çeker. «İşte bu, herşeyi sapa sağlam yapan Allah'ın işidir.» (Neml; 88)

Bunlardan ayrı olarak bir de Kur'an'ın bizzat kendisinde, üslûbunun iç ve dış şekil planında insanları hayrete ve acze düşürecek bir güzellik de vardır.

Kur'an-ı Kerim'le İlgili Çalışmalarda Dikkat Edilecek Hususlar :

1) Aynı konudaki ayetleri toplayıp tasnif etmek.

Müslümanın bahsetmek istediği konu ile alakalı bütün ayetleri toplaması ve Kur'an'ın o konuya bakışını izah etmesi lazımdır. Bunu yaparken de iki hususa dikkat etmelidir:

Birincisi, ele aldığı konuyla bağlantılı Kur'an lafızlarını toplamasıyla ilgilidir. Kişi eğer hafız değilse bu babda «Mücem'ül-müfehres» lere müracaat etmelidir.

İkincisi, konusuyla ilgili manaları bir araya getirmekle alakalıdır. İşin bu noktası basiret, zekâ ve meseleyi tam kavrayışı gerektirir. Çünkü araştırılan konu aynı lafız ve ibarelerle zikredilmiş olmayabilir.

Her iki hususta da mühim olan nokta, ko-

nunun özelliklerini, temellerini ,hedeflerini açıklayabilen iyi bir tasnif ve guruplamadır.

Meselâ «Kur'an ve İlim» bahsini incelediğimizi düşünelim. Kendimizi bir an bu mevzudaki yüzlerce ayetle karşı karşıya buluruz. Bundayı dolay onların ancak bir kısmını almak, yine bu ayetleri ayrı bir tasnife tabi tutmak lazımdır.

İlim ehlinin meleklerle zikredilmesi : «De ki. bilenlerle bilmeyenler hiç bir olur mu?» (Zümer, 9) «Allah içinizden iman etmiş olanlarla kendilerine ilim verilmiş bulunanların derecelerini yükseltir.» (Mücadele; 11)

İlim Allah'tan korkmanın temelidir : «Allah'tan kulları içinde ancak alimler korkar.» (Fâtır: 28)

Câhilin âlime tabi olması gerekir : «Babacığım ilahî vahiy yoluyla bana, sana gelmeyen bir ilim geldi. Bana uy da sana hakikat ve sadâkate götüreceğim doğru yolu göstereyim.» (Meryem; 43) Mertebesi küçük olan bazen büyük olandan daha iyi bilebilir, kavrayabilir : Hz. Süleyman ortalıkta gözükmeyen Hüdhd'ü cezalandırmaya karar verdiğinde Hüdhd birden ortaya çıkıverip şöyle dedi : «Ben senin bilmediğin bir hakikate vakıf oldum. Sebe'den sana dosdoğru bir haber getirdim dedi.» (Neml; 22)

Hız. Adem'in iki oğlu Hâbil ile Kabil'in kisasından da insanoğlu kargadan bilmediğini öğrenmekte. «Sonra Allah karga gönderdi. O kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermek için yeri eşeliyordu. Yazıklar olsun bana dedi. Ben şu karga gibi bile olup da kardeşimin cesedini

örtmekten aciz oldum. Artık o pişmanlığa düşenlerden olmuştum.» (Maide; 31)

Eğitim her canlının kadrini yükseltir: «Kendilerine herhangi bir şeyin helâl edildiğini sorarlar. De ki: Bütün iyi ve temiz nimetler size helâl kılınmıştır. Allah'ın size öğrettiğinden eğiterek yetiştirdiğiniz avcı hayvanların size tutuverdiklerinden de yiyin.» (Maide; 4) Böylece bu ayette eğitilmiş köpek eğitilmeyenden farklı tutulmuştur.

İlim ehline danışmak dini bir emirdir: «Eğer bilmiyorsanız zikir ehlinde sorun.» (Nahl; 43) «Ey iman edenler; Allah'a itaat edin. Peygamberlere ve sizden olan emir sahiplerine (ulû'l-emr) itaat edin.» (Nisa; 59) Ulû'l-emir devlet idarecileri olarak tefsir edildiği gibi âlimler olarak da tefsir edilmiştir.

«Halbuki bunu peygambere ve onlardan emir sahibi olanlara döndürmüş olsalardı o haberi alıp yayanlar bunu elbet onlardan öğrenirlerdi.» (Nisa; 83) Kur'an yanlışsız ve tam olarak bir haberin hakikatini ancak o şeyden haberdar olanın verebileceğine işaret ediyor. «Sana (işten) haberdar olan gibi haber veremez.» (Fâtır; 14) Bundan dolayı bir mesele ancak ondan haberdar olandan sorulur. «Bunu haberdar olandan sor» (Furkan; 59)

İlim uçsuz bucaksız bir denizdir: «Size ilimden ancak çok azı verilmiştir.» (İsra; 85)

Bilgide artış sağlamak lazımdır: «De ki Rabbin ilimimi artır.» (Taha; 114) «Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen vardır.» (Yusuf; 83)

Peygamber olanlar olmayanlardan ilim tah-

sil etmişlerdir: «Derken kullarımdan öyle bir kul buldular ki, biz ona tarafımızdan bir rahmet vermiş, kendisine katımızdan bir ilim öğretmiştik. Musa ona, sana doğru yol olarak öğretilen ilimden bana da öğretmen için sana tabi olayım mı, dedi.» (Kehf; 65) Halbuki bu hadisenin olduğu sıralarda insanların en üstünü Hz. Musa idi.

İlim elde etmek için sefer: «Ey Muhammed. Musa ile Hızır'ın kıssasını hatırla. Hani bir zaman Musa genç bir adamına ben iki denizin birleştiği yere kadar gideceğim. Aksi takdirde yıllarca yürüyeceğim demişti.» (Kehf; 60) «Hiç yeryüzünü gezip dolaşmadılar mı ki, bari bu sebeple düşünecek kalplere işitecek kulaklara malik olsunlar.» (Hac; 46)

Kur'an'ın gölgesinde yaşayan insan, ilim konusunda daha nice ayetler bulur.

Allah'ın kitabını üzerinde durarak düşünerek okuyan kişi, Kur'an'da geçen bahisleri kaydettiği bir not defteri tutabilir. Neticede günümüz meseleleri ile ilgili bir çok ayeti önünde tasnif edilmiş şekliyle hazır bularak bütün basireti ve dikkati ile bunlar üzerinde düşünmesi kolaylaşacaktır.

Ayetleri topladıktan sonra gücü yettiği oranda bunları tasnife tabi tutmalıdır ki bir süre sonra Kur'an'ın bitmeyen tükenmeyen sırlarına kolayca uzanabilsin.

2) Kur'an'daki Kıssalar:

Her müslüman davetçinin Kur'an'daki kıssalara; onların içerdiği ibret, nasihat, sır ve hikmetlere yönelmesi ve onlara önem vermesi lazımdır.

Geçmiş kıssalar Kur'an'da yer alırken şahıs ve yer isimleri, tarihler vb. gibi ayrıntılar zikredilmez. Kur'an ancak; alınacak ibretleri ifade eder, tarihi şahsiyetleri özellikleriyle çizer, olaylar ve bu olayların neticelerini belirtir. «Muhakkak onların kıssalarında akıl sahipleri için birer ibret vardır.» (Yusuf; 111)

Kur'an-ı Kerim'in, kıssayı zikrederken; dolaylı yoldan akıl ve ruha nüfuz edebilmek için ilmi ve hukuki bir çok sır ve hakikatı da içinde barındırdığını görürüz. Mesela, Kur'an-ı Kerim'in ilme verdiği değeri öğrenmek istersek -yukarıda geçtiği gibi- bu mevzuyu doğrudan doğruya içeren bir çok ayetleri bulabileceğimiz gibi, her ne kadar dolaylı da olsa aynı konuyu Kur'an'daki kıssalarda da bulmamız mümkündür. Aynı mevzuyu (ilmi) ele alırsak bunun Kur'an'da dört yerde geçtiğini görürüz.

İlki Hz. Adem'in kıssasında geçer. Allahu Teâlâ meleklerle «Yeryüzünde bir halife yaratacağım» diye buyurduğunda ilk anda meleklerin bunu garipsemeleri, sonra ilahi iradenin onu ilim bakımından kendilerinden üstün kıldığını anlayınca onun üstünlüğünü kabul etmeleri hadisesidir. Allah, «Ey Adem eşyanın isimlerini ona bildir» dedi. Adem de onlara eşyanın isimlerini söyleyince Allah, «Ben size göklerin ve yerin gaybını bilirim ve sizin açıkladıklarınızı ve gizlediklerinizi de bilirim» dedi.» (Bakara; 33)

İşte bu şekilde Kur'an-ı Kerim insanın yeryüzündeki hilafet vazifesini yerine getirmek için ilmin onun ilk tercihi olması gerektiğine işaret eder.

İkincisi, Yusuf (a.s.)'in kıssasında ve o kıssadaki iktisadî gelişme ve büyüme siyasetinin planlanmasında ifadesini bulur. Yusuf (a.s.), planına on beş esas koymuş, bunları başarıyla uygulamış, bunun sonuçları hem Mısır'a, hem de komşu memleketlere hayır getirmiştir. Halbuki bu planı uyguladığı zaman insanların bazıları ilerisi için bir plan yapmanın dine ters düştüğüne ve «tevekkül» esasına aykırı olduğuna inanıyorlardı.

Üçüncüsü, Hz. Süleyman'ın Sebe melikesi Belkıs'la olan kıssasıdır. Bu konuda bildirildiğine göre Hz. Süleyman'ın adamlarından biri Belkıs'ın tahtını kendisine has bir ilim vasıtasıyla bir anda getirebiliyordu. «Nezinde o kitaptan ilim bulunan biri «Ben onu sana gözünü açıp kapamadan getireceğim» dedi.» (Neml; 40) Bu sırada Hz. Süleyman Şam'da, Belkıs'ın tahtı ise Yemen'de bulunmaktaydı.

Dördüncüsü, Zülkarneyn ve onun demir ile eritilmiş bakır karışımından yaptırıldığı set hakkındaki kıssadır. (Modern ilim, ancak günümüzde bakırın demire karıştırıldığında dayanıklılık bakımından demirden daha kuvvetli bir alaşım elde edildiğini tespit edebilmiştir.) «Bana demir kütleleri toplayıp getirin. Zülkarneyn iki dağın arasını doldurup düzenleyen bir set yapınca «Ateş yakıp körükleyin» dedi. Demirleri kızdırıp akkor haline getirince «Bana erimiş bakır getirin, üzerine dökeyim» dedi. Yecûc ve Mecûc bu seti ne aşabildiler ne de delebildiler.» (Kehf, 96-97)

Aynı metodla bu sefer de «İman'ın Kur'an'da ele alınış şeklini inceleyelim. Şüphesiz ki,

Kur'an'da, imandan ve imanın insan hayatındaki tesirinden bahseden bir çok ayet vardır. Fakat imanın tesirini en kuvvetli ve belîğ olarak Kur'an'daki kıssalarda buluruz.

Kur'an'da gençlerin iman edişlerini ve imanlarının üzerlerindeki etkisini, imanlarıyla inkârcıların sertliklerine, zorbaların azgınlıklarına karşı duran «ehl-i kehf»-in kıssasında görürüz. «Ey Muhammed! Şimdi Biz sana onların kıssasını olduğu gibi dosdoğru anlatacağız. Onlar Rabblerine iman etmiş gençlerdi. Biz de onların hidâyet ve basiretlerini arttırmıştık. Kavimlerinin karşısına dikilip tam bir kararlılıkla şu gerçeği haykırdıkları zaman, Biz onların kalplerini pekiştirip cesâret vermiştik. «Bizim Rabbimiz göklerin ve yerin Rabbidir. Biz O'ndan başka hiç bir ilaha tapmayız. Yemin olsun ki, eğer Biz, bunun aksini söyleyecek olursak o takdirde saçma sapan bir şey söylemiş oluruz.» (Kehf, 13-14)

Kur'an'da kocası facir, kafir ve azgın biri olan fakat onun ne tehditlerine ne de vaadlerine aldırmayan Firavun'un karısının şahsında bir mümin kadının üzerindeki imanın tesirini buluruz. «Allah iman edenlere de Firavun'un karısını misal gösterir. O şöyle demişti: Rabbim! Cennette rahmetine yakın bir yerde bana bir ev yap. Beni Firavun'dan ve onun kötû amelin-den kurtar. Beni şu zalim kavimden kurtar!» (Tahrîm; 11)

Kur'an'da önceden; sıradan insanlar oldukları halde iman gücünün gayrete getirip yeni bir ruh kazandırdığı, kendilerinden şaşkıncı durumların zuhur ettiği, sanki imanın ortaya çı-

kardığı önce gizli bir hazine olan insanların durumunu da görürüz. Evet, Musa'nın eliyle hak kendilerine zahir olduktan Firavun'un gazabına da tehditlerine de aldırmayıp iman eden sihirbazların kıssası... «Sihirbazlar secdeye kapandılar. Ve şöyle dediler: «Alemlerin Rabbi olan, Musa ve Harun'un Rabbine iman ettik.» (Araf; 120-121-122)

3) Kur'an'da Çizilen Tipler :

Müslümanın Kur'an'ın çeşitli durumlardaki insan şahsiyetini tasvir ettiği örnekler üzerinde durması lazımdır. Bunlardan bir kaçını zikreliim :

a) Hız. Süleyman'ın şahsında şükreden zengin'in örneği: O karıncanın sözlerini işittiğinde «Ey Rabbim bana ve ana babama lutfettiğin nimetine şükretmemi ve senin hoşnud olacağın iyi işler yapmamı bana ilham et!» dedi. Belkıs'ın tahtı kendine getirildiğinde de «Bu Rabbimin bir lütfudur. Şükür mü yoksa nankörlük mü edeceğimi sınamak içindir. Kim şükrederse ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de nankörlük ederse, şüphesiz ki Rabbim kimse'nin şükrüne muhtaç değildir. lütuf ve kerem sahibidir dedi.»

b) Zülkarneyn'in şahsında, ülkesinin büyüklüğü kendisini Allah'a ibadetten, halkının hakkını gözetmekten alıkoymayan adil sultan örneği vardır. Zülkarneyn, fetihleri her yeri kaplamış olduğu halde yine de iyileri mükafatlandırıp suçluları cezalandırarak adaletten bir an ayrılmamıştı. Evvela Allah'ın yardımını sonra da

halkının gayretiyle muazzam setler, korunaklar inşa etti. (bkz. Kehf; 83-98)

c) Hz. Eyyub'un şahsında, kadere ve kaza-ya rıza gösterip belalara sabreden bir insan örneğini buluruz. (Sad; 41-44)

d) Hz. Yusuf'un şahsında, gençliğine, güzelliğine, çevresindeki kendisini aldatabilecek şartların çokluğuna rağmen haramdan sakınan bir genç örneğini bulmaktayız. (Yusuf, 32-33)

e) Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'in şahsında ise Allah'ın emrini, işin sonunda ölüm dahi olsa severek kabul eden bir genç insan örneğini buluruz. (Saffat; 108-109)

f) Firavun'un yakın çevresindeki bir müminin şahsında, maslahat gereği imanını gizleyen fakat vakti gelince de imanını gösterip hakkı müdafaa, batıla mukavemet gösteren, hikmet ve güzel nasihatlarla mücadele eden, davetini basiretli bir şekilde yapan bir insan örneğini görürüz. (Mümin; 28)

g) Hz. Yusuf'un şahsında, Haksız yere hapisanelere atılsa bile Hakk'a davetten geri kalmayan, her fırsatta tevhide çağıran bir davetçinin örneğini buluruz. (Yusuf, 37-40)

h) Hz. İbrahim ile babasının şahıslarında, babası kafir olan mümin bir çocuğun davetini nasıl duyuracağını, mesajını nasıl tebliğ edeceğini görürüz. (Meryem; 41-48)

ı) Hz. Nuh ve çocuğunda da, mümin bir babanın çocuğunu kurtarmak için gösterdiği çabalar, fakat bu çabaların fayda vermeyişini, bunun üzerine Rabbine karşı ona şefaatte bulunmak isteyişini, bunun da Rabbinin kendisini azarlamasına sebep oluşunu takip ederiz. (Hüd, 42-47)

i) Kocası tam bir kafir hatta ilahlık taslayan bir kadın. İşte böyle bir kadın örneği buluruz Firavun'un karısı Asiye'de. O Firavun ki insanları toplayıp «en büyük Rabbiniz benim» dedi. İşte bu adamın ne mülküne tama' etti Asiye, ne de gazabından korktu. Ne mükâfât vaadlerine ne' de tehditlerine aldırdı. Ancak Rabbine yöneldi ve şöyle dedi: «Rabbim cennette rahmetine yakın bir yerde bana bir ev yap. Beni Firavun'dan ve onu kötü amelinden koru. Beni şu zalim kavimden kurtar.» (Tahrim; 11)

j) Kadının kafir, kocanın mümin olduğu bir aile örneğini de Hz. Nuh ve Lût'te görürüz. «Onlar salih kullarımızdan olan iki kulumuzun nikahı altındaydılar. Kocalarına karşı hainlik ettiler. Bu iki peygamber Allah tarafından karılarının başlarına inen azaba engel olamadı. Onlara «diğer inkar edenlerle beraber siz de cehenneme girin» denildi.» (Tahrim; 10)

k) İsrailiyâtta ismi Hâbil olarak geçen Hz. Adem'in oğlunda kötülüğe iyilik, düşmanlığa takva ile mukabele eden iyi bir müslüman örneği vardır. Kardeşi onu ölümle tehdit ettiğinde şöyle demişti: «Yemin olsun ki sen beni öldürmek için elini bana uzatsan da ben seni öldürmek için elimi sana uzatmayacağım. Şüphesiz ben alemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım. Çünkü ben hem benim günahımı, hem kendi günahını yüklenip cehennem ehlinde olmanı istiyorum. İşte zalimlerin cezası budur.» (Maide; 28-29)

l) Hz. Adem'in Kabil ismi verilen diğer oğlunda ise ne din, ne ahlâk, ne de akrabalık tanıyan, suçsuz yere kardeşinin kanını döken, kö-

tü bir insan örneği canlanmaktadır. «Bunun üzerine kurbanı kabul edilmeyenin nefsi kendisini, kardeşini öldürmeye teşvik etti ve öldürdü. Böylece hüsrana uğrayanlardan oldu.» (Maide; 30)

m) İsrail halkının şahsında da, zor zamanlarda korkan ve kaçan ama Peygamberlerine karşı cesur kesilip, başkaldıran bir millet örneği vardır. Allahu Teâlâ'nın kendisi vasıtasıyla o milleti kurtardığı Hz. Musa ile aralarında şöyle bir hadise olmuştur: «Musa kavmine şöyle demişti: «Ey kavmim! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. O içinizden peygamberler çıkardı. Sizi hükümdarlar yaptı. Ve alemlerde hiç bir kimseye vermediğini verdi. Ey kavmim! Allah'ın size takdir ettiği mukaddes yere girin. Geriye dönmeyin, yoksa hüsrana uğrarsınız. Onlar da, «Ey Musa! Orada zorba bir kavim vardır. Onlar oradan çıkmadıkça biz oraya asla giremeyiz. Eğer oradan çıkarlarsa, şüphesiz biz de gireriz» dediler. Allah'tan korkan ve Allah'ın kendilerine iman nimetini verdiği kimselerden iki adam şöyle dedi: O zorbaların üzerlerine kapıdan yürüyün. Oradan girerseniz şüphesiz galip gelirsiniz. Eğer mümin iseniz sadece Allah'a tevekkül edin. Kavmi ona «Ey Musa! Onlar orada oldukça biz ebediyyen oraya girmeyiz. Sen ve Rabbin gidin savaşın. Biz burada oturacağız» dediler.» (Maide; 20-24)

n) Sebe kavminde de Allah'ın verdiği nimete saygı göstermeyen, ona şükretmeyen, bu yüzden de ellerindeki nimet alınan bir millet örneği vardır. «Şüphesiz ki Sebe kavminin oturduğu yerde büyük bir delil vardı. Sebelilerin oturduğu yerler sağından ve solundan iki bah-

çeyle çevriliydi. Onlara «Rabbinizin rızıklarından yeyin de O'na şükredin. İşte hoş bir memleket ve bağışlayan bir Rab! Fakat onlar yüz çevirdiler. Bunun üzerine Biz de onların üstüne Arim selini gönderdik. Onların bahçelerini acı meyveli, ılgınlık ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik. Nankörlüklerinden ötürü onları işte böyle cezalandırdık. Biz, hiç nankörden başkasını cezalandırır mıyız?» (Sebe, 15-17)

4) Ayetleri Yerli Yerince Kullanmak :

Müslümanın Kur'an-ı Kerim'den delil getirmek hususuna gereken önemi vermesi lâzımdır. Kur'an nasslarıyla kişi, doğru bir şekilde delil getirebilirse her türlü şüpheyi ortadan kaldırır, muarızlarını susturur, çünkü ne Kur'an'dan sonra ayrı bir delil aranır ne de Allah kelanından başka bir söze bakılır. «O Allah'tan daha doğru sözlü kim vardır?» (Nisa; 87) «Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?» (Nisa; 122). «Onlar cahiliye devrinin hükümünü mü istiyorlar? Kesinlikle bilen bir kavim için Allah'tan daha güzel hüküm veren kim vardır?» (Maide; 50)

İşte bundan ötürü bir müsluman, Kur'an'ın açık bir hükmü karşısında ancak «iman ettik ve tasdik ettik.» ya da «kabul edip hemen itaat ettik» diyebilir, başka bir söz değil. Allah ve Resulü bir işte hüküm verdikten sonra, inanmış bir kadın ve erkeğe o iş kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Kim Allah'a ve Rasulü'ne karşı gelirse apaçık bir sapıklığa düşmüş olur.» (Ah-zab; 36)

Halife Memun'un zamanında, «iyilikle emredip kötülükten sakındıran» biri halifenin huzuruna girdi. Halife, ona : «Niye marufu emr. münkeri nehyediyorsun? Allah bu görevi sana değil bize vermiştir, dedi ve şu ayeti okudu : «O kimseler ki kendilerine yeryüzünde bir mevki verip yerleştirirsek, namazı dosdoğru kılarlar, zekatı verirler, iyiliği emredip kötülükten sakındırırlar.» (Hacc; 41). O adam halifeye kendini ayetteki «temekkün» ve sultanlık ile vassfederken haklıydın. Ancak, biz de size dost ve yardımcıyız. Şu ayet ve hadise de bakalım : «Mümin erkekler de mümin kadınlar da birbirlerinin dostu-velisidirler. Bunlar insanlara iyiliği emreder, kötülükten nehyederler.» (Tevbe; 71) Ve Allah'ın Rasulü'nün şu sözü: «Müminler birbirlerine destek veren bir duvar gibidir.» Adamın bu sözleri Memun'u hoşnud etti ve şöyle dedi : «Senin gibi birinin izinsiz emr-i bil-maruf yapmış olması caizdir. Artık yaptığın işe bizim emrimiz ve onayımızla devam et.»

İşte bu şekilde o şahıs Kur'an ve Sünnetten delil getirince, halifenin, adamın sözünü kabulden başka bir çaresi kalmamıştı. Bunun tersi bir durum da vardır. Bir vaiz Memun'un huzuruna girdi ve onu incitici sözler söyledi. Memun bunun üzerine: «Be adam! Yumuşak ol biraz! Bilmez misin ki Allahu Teâlâ senden daha iyilerini, Musa ve Harun'u, benden daha kötü birine, Firavun'a gönderdiğinde onlara şöyle tavsiyede bulundu : «Öğüt alacağını veya korkacağını umarak ona yumuşak sözler söyleyin» (Ta-ha; 44) Halife Memun burada daha sert çıkmıştır. Çünkü Kur'an'i delil ondan yanaydı.

Müslümanın bu konuda dikkat edeceği bir diğer husus da, hükmü hakkında ihtimal veya ihtilaf bulunan bir delil değil, ittifak edilen delil getirmesidir. Aksi takdirde onun delil olma niteliği yok olur. «Biz bu kitapta hiç bir şeyi eksik bırakmadık.» (Enam; 38)

Sırası gelmişken şöyle bir örnek verebiliriz: Kur'an'ın kapsamlılığına delil olarak bazı insanlar şu ayeti getiriyorlar: «Biz kitapta hiç bir şeyi eksik bırakmadık» (Enam; 38) Ayetteki «kitap»tan kasdın Kur'an olduğunu düşünürsek «istidlâl»imiz doğrudur. Fakat aynı zamanda «Kitap»ın «Biz her şeyi apaçık bir kitapta sayıp tesbit etmişizdir.» (Yasin; 12); «Bu hüküm Kitapta yazılıdır.» (Nahl; 88) ayetlerinde olduğu gibi bütün mahlûkâtın kaderlerinin yazılı olduğu «levh-i mahfûz» olması da muhtemeldir. O takdirde müslüman en iyisi, şu ayeti delil getirmelidir: «Biz sana her şeyi açıklayan hidayet rehberi, rahmet kaynağı ve müslümanlar için bir müjde olan Kur'an'ı indirdik.» (Nahl; 89) Bu ayetin Kur'an'ın kapsamlılığına delaleti açıktır. Ayrıca bir ayetin o mevzuya delil olmadığı halde delil olarak getirilmesinden de sakınılmalıdır.

Takvanın meyvelerinden birinin de Allahu Teâlâ'nın o kullara bilmediğini öğretmesi olduğu tezine «Allah'tan korkun! Allah size doğruyu öğretiyor. Allah her şeyi çok iyi bilir.» (Bakara; 49) ayetinin delil olarak getirilmesi de bu kabildendir. Eğer ayet şartlı bir cümle olsaydı, yani «Allah'tan sakının ki Allah size öğretsin.» olsaydı durum böyle olabilirdi. Halbuki ayetle bağımsız olarak takva emrediliyor, sonra da

«Allah size (bu emir ve yasakları) öğretir» deniliyor. Ama bu meseleye «Ey iman edenler! Allah'tan sakınırsanız, size bir Furkan (hak ile batılı birbirinden ayırabileceğimiz bir nur) kılar.» (Enfal; 29) ayeti delil olarak getirilebilir. Bu meseleye diğer bir delil de şu ayeti kerimedir: «Ey iman eden kitap ehli! Allah'tan korkun ve peygamberine itaat edin ki Allah da size rahmetinden iki misli versin, kendisiyle aydınlık içinde yürüyeceğiniz bir nur bahşetsin ve sizi bağışlasın. Allah Cefurdur, Rahimdir.» (Hadid; 28)

5) Yanlış Tevil ve Tahriften Sakınmak ;

Müslümanın ayetleri tahriften, yanlış tevil-den, Allah'ın kasdetmediği manalara çekmek-ten hem kendisinin sakınması hem de diğer in-sanları uyarması lazımdır. Çünkü bu, Allahu Teâlâ'nın kınadığı kendilerine inen kitapların ibarelerini eksiltip çoğaltarak lafzını veya yan-lış teville manasını tahrif eden ehl-i kitabın yap-tıkları gibidir. Kur'an ise hafızalarda ve sahife-lerde lafız bakımından hiç bir tahrife uğrama-dan korunagelmıştır. Fakat zaman zaman ma-nevi bir tahrif veya hadislerin yaparı tehdit et-tiği keyfi tefsir (delilsiz şahsi rey) demek olan yanlış tevil, tefsirlere girebilmiştir.

Zamanımızda da bu çeşit tahrifler çoğalmış-tır. Bunun sebepleri kısaca şunlardır :

1) Nasları zamanın gerçeklerine uydur-maya çabalamak: hatta İslâm'a ters bile düşse zahiri manalarından çok uzak bir şekilde yo-

rumlamak, bunu yaparken de vakiya şeriatın destek veriyor görünümünü içine girmek.

Bunun misalini kapitalizmin hakim olduğu İslâm memleketlerinde banka işlemlerini caiz gösterme, sosyalizmin hakim olduğu memleketlerde de meşrû özel mülkiyete el koyma ve kamulaştırma çabalarında görürüz.

Yine bu sadeden olmak üzere bir diğer hata da, henüz ilmi gerçek vasfını kazanamamış nazariye ve teorilere uyup, ayetlerin apaçık delaletlerini gözardı ederek yersiz ve hatalı tevilere girmektir. Bu durum bilhassa günümüzün modern anlayışlı bilgin ve yazarlarında gözlenmektedir.

2) Bir ekol, bir fikir veya bir sistem kurmak, sonra da -zaten bunların doğru olduğunu; inanarak- onlara delil aramak: Bazı alimler bu anlayışı «en doğru yol, delili bulduktan sonra inanmak olmasına rağmen, önce inanmak sonra delil aramak» şeklinde ifade etmişlerdir. Bu durumu felsefecilerde, çeşitli fırkaların taklidçileri ve kalam alimlerinde görürüz. Bunlar önce kendi fikir sistemlerini değişmez esas olarak görmüşler, sonra da onu desteklemek için nasslara müracaat etmişlerdir. Bunu yaparken de her türlü zorlama ve tekellüf gözüne de almışlar, hatta teville imkan bulamadıklarında neshe yönelmişlerdir. Halbuki ihtimalle «nesh» sabit olmaz.

İslâmî devirlerde İbni Sina ve benzeri büyük filozoflar, Aristo ve diğer Yunan filozoflarının ilahiyât, kainât vb. konularda ileri sürdükleri düşüncelerin doğruluklarına inanmışlar, bu görüşleri Kur'an'a ters düştüğünde -ne dinin ne

de dil mantığının kabul edebileceği şekilde ayetleri tevile başvurmuşlardır. Bundan dolayı da İmam-ı Gazali ve ondan sonraki alimler «zarurât-ı diniyyeden» sayılan malum üç meseleyi inkar ettiklerinden dolayı bu felsefecilerin kafir olduğuna hükmetmişlerdir.

3) Nassları, aralarındaki alakayı düşünerek bir bütün halinde değil de tek başlarına ele almak : Halbuki yapılması gerekli olan, üzerinde durulan konu ile ilgili bütün nassları alıp bunları birbirine güzel bir şekilde bağlamaktır.

Kur'an'ın faiz hakkındaki hükmünü öğrenmek isteyen «Ey iman edenler! Faizi öyle kat kat yemeyin» (Al-i İmran; 30) ayetiyle yetinip, Bakara suresinin 275 ve 279. ayetlerini gözardı etmesi caiz olamaz. O ayetler şunlardır : «Ey iman edenler! Allah'tan korkun. Ve eğer iman ediyorsanız faizden arta kalanı bırakınız. Eğer böyle yapmazsanız Allah ve Rasulü'ne karşı harb ilan etmiş olduğunuzu bilin. Şayet tevbe ederseniz, sadece sermayeniz sizindir. Böylece haksızlık etmemiş ve haksızlığa uğramamış olursunuz.» Bu ayette sermayenin fazlası -az olsun çok olsun- ribâ hükmüne giriyor. O takdirde diğer ayetteki «kat kat arttırılmış» sözü o zamanki bir vakıayı açıklama meyanındadır. Yoksa hakiki bir sınırlama değildir. Tamahkâr tüccarlara «yüzde yüz kâr etmek için zaruri ihtiyaç maddelerinde vurgunculuk yapmayın» dersek bundan, ekmekten yüzde 50 kâr sağlamak için ihtikar yapılırsa caizdir hükmü çıkarılamayacağı gibi.

4) Muhkem ayetleri bırakıp müteşâbih ayetlere tabi olmak: Bu, sapıklık içinde olan insanların; yoldan çıkmış olanların metodudur. Zira

Allahu Teâlâ şöyle buyurur: «Sana kitabı indiren O'dur. O'nun bir kısım ayetleri muhkemdir. Manası açıktır. Bu ayetler kitabın esasıdır. Diğer bir kısım ayetleri de müteşabihtir. Anlaşılması güçtür. Kalblerinde eğrilik bulunanlar, fitne çıkarmak ve arzularına göre açıklamak niyetiyle müteşabih olanlarına uyarlar. Oysa bunların açıklamasını sadece Allah bilir. İlimde ileri gitmiş olanlar ise «Biz bunlara iman ettik. Hepsi Rabbimizin katındandır» derler. Bunu ancak akıl sahipleri düşünür.» (Al-i İmran; 7) Bu ayet, Kur'an-ı Kerim'de muhkem ayetlerin yani kesin ve manası açık ayetlerin bulunduğunu açıklamaktadır. Kur'an'daki ayetlerin esası, büyük çoğunluğu böyledir. Feri olan, esas ve temel olana tabidir. Ayetlerde ve hadislerde az rastlanan çok rastlanana göre tefsir edilir. Fakat kalplerinde eğrilik ve sapıklık bulunanlar hevalarına, nefsi arzularına uyarak müteşabih ayetlerin peşisıra giderler. Eğer insafılı davransalardı müteşabih ayetleri muhkem ayetlere ircâ ederlerdi. Diğer bir deyişle muhkem ayetlerle onları tefsir ederlerdi. Ve işte o zaman hak sabah vakti gibi ortaya çıkardı.

Asr-ı Saadetten günümüze ehl-i sünnet vel-cemaat'ın yoluna muhalefet edip bu yoldan ayrılan sapık fırkaları araştırırsak onların sapıklığa düşmelerindeki en bariz ve en mühim sebebin muhkem ayetleri gözardı edip müteşabih ayetlere tabi olmaları olduğunu görürüz.

İslâm'a ters düşen bütün bidatçılar müteşabih ayetlerdeki şüphelere dayanırlar, hatta vahdet-i vücudçular bile. «İsârü'l-Hak alel-halk» Kitabının yazarının da belirttiği gibi bunlar bi-

datçıların en kötüsü, Kur'an ve sünnetten en uzak olanlardır. Yine de kendi sapıklıklarına Kur'an ve hadisin müteşabih olanları ile delil getirirler. «Sana biat edenler ancak Allāh'a biat etmiş olurlar.» (Feth; 10) ayetleri veya «Şairin söylediği en doğru söz Lebid'in 'Allah'tan gayrı her şey batıldır' sözüdür» hadisi gibi. Sanki bunlar Kur'an'ın ve sünnetin hatta bütün semavi dinlerin, hepsinin; varlık aleminde Rab ve bu Rabbin gözetimindeki kul, Halik ve mahluk'un bulunduğunu söylemelerinden gafildirler. Varlık taki bu ikilik, bedihi hakikatlerden, zarurât-ı diniyyedendir. Ayrıca istidlâle veya bürhana gerek yoktur. Hristiyanlar da Hz. İsa'nın ulûhiyyetine delil bulmak için Kur'an'daki «Meryem oğlu İsa yalnız Allah'ın peygamberi ve kelimesidir» müteşabih ayetine sarılmış, fakat şu ayeti «O bizim kendisine nimet verdiğimiz israil-oğullarına ibret verici bir misal yaptığımız bir kuldan başka bir şey değildir» ve benzeri bir çok muhkem ayeti gözardı etmişlerdir.

Sözün kısası, müteşabih ayetlere tabi olmak, önceden de şimdi de, ancak kalplerinde imandan gayri bir şeye eğilim duyanların tutabilecekleri bir yoldur.

Müslüman davetçinin bilmek zorunda olduğu şeylerden biri de Kur'an araştırmalarına bir giriş mesabesinde olan Kur'an ilimleri -ulumu'l Kur'an-dır. Bu sahada yazılmış -eski yeni- bir çok kitap bulunmaktadır. Eskiden yazılmış kitapların en mühimleri İmam Zerkeşî'nin «el-Burhan fi ulûmi'l-Kur'an» ve İmam Süyûtî'nin «el-İtkan fi ulumi'l Kur'an» adlı eserleridir. Son zamanlarda yazılanlardan Zerkânî'nin «Menâhî-lü'l-İrfan», Subhî Salih ve Menhâû'l-Kattan'ın aynı isimli «Mebâhîs fi-ulûmu'l-Kur'an» adlı eserleri ilk akla gelenlerden. Bunlara İslamî üniversitelerde okuyan talebeler için yazılan bir nice eser daha ilâve edilebilir. Ayrıca Kur'an ilimlerini tek tek olarak ele alan eserler de vardır. Kur'an'ın icazı ile ilgili eserler (ki evvelki bahislerde üzerinde durmuştuk) yahud tefsirle ilgili eserler, İbn Teymiye'nin «Usulü Tefsir Risâlesi», Dr. Zehabi'nin «Tefsir ve Mufessirîn-i, Mustafa Zeyd'in, «En-nesh fi-l Kur'an»ı veya «Kur'an tercemesi» meselesinin lehinde vealeyhinde yazılan kitaplar gibi (Şeyh Merağî, Ferid Vecdi, Muhammed Süleyman vb.nin).

TEFSİR :

Şüphesiz Kur'an ilimlerinin en mühimi Allah kelâmının -beşer takatının sınırları içinde- manasının anlaşılmasına yardımcı olan tefsir ilmidir. Kur'an tefsiri sahasında binlerce eser yazılmış, bunların bir kısmı yok olmuş, bir kısmı da günümüze kadar ulaşmıştır. Günümüze ulaşanların bir kısmı basıldığı halde diğer kısmı yazma olarak kütüphanelerde kalmıştır.

Bu tefsirlerin rivayet metodu üzerine yazılanlarına «tefsir bi'l-mesûr», dirayet yolunu takip edenlere de «rey» tefsirleri diyoruz. Her iki tefsir metodunun da kendine has özellikleri, meziyetleri ve kusurları vardır. Meselâ, bazı rivayet tefsirlerinde israiliyyât mevcut olduğu halde aynı zamanda zayıf hatta mevzuu hadisler de bulunabilmektedir. Dirayet tefsirlerinin bazılarında da müellifin kişisel görüşleri, kendisinin ve zamanının fikrî temayülleri yansıyabilmiştir. Bu tefsirler bir dereceye kadar, asrının eğilimini ve kültürünü yansıtır. Bu gu-rupta bulunan tefsirlerde dilci-nahivci bir alimin tefsiri bir fıkıhçının tefsirinden, her ikisinin tefsiri bir kelâmcının tefsirinden, mutezili bir aliminki eşari aliminin tefsirinden, bunların hepsi tasavvufi tefsirden büyük farklılıklar gösterebilir. Bu tefsirlerin her birinin kendine has meziyeti ol-

duğundan, birisi ile yetinip diğerlerini gozardı etmek doğru olmaz. Doğru olan, gücü yettiğince hepsinden istifade etmek ve her birinde bulunan iyi ve doğru olanları alıp hevayı ve yanlış olanlarından kaçınmaktır. Mesela mutezili olduğu için Zemahşeri'nin «Keşşaf» isimli tefsirinden yüz çevirmek doğru olmaz. Bu tefsirin bir çok yönünden istifade edilmelidir. Zaten eskiden beri ehl-i sünnet mezhebinin yaptığı da budur. Meselâ, İbn Hacer onda bulunan hadisleri «tahrir» yapmış. İbn'ül Münir de mutezile mezhebinin görüşlerine dikkat çekmiştir.

Şayet ben bir seçim yapmak zorunda kalsam, şahsen, İbn Kesir ve Taberi tefsirlerini tercih ederim. İkisinin arasından da «İbn Kesir» tercihe daha şayandır. Çünkü o, diğer tefsirin özetini de içermekle beraber, aynı zamanda bir çok farklı özellikleriyle ondan daha üstündür. Süyûtî ve Zerkani onun gibi bir tefsirin yazılmadığını söylerler kitaplarında. Benim görüşüme göre o hem rivayet hem de dirayet tefsiridir.

Re'y tefsirlerinde ise alınacak yönler de vardır, kaçınılacak yönler de. Bu tefsirlerin en iyi örnekleri İbn Atıyye ve Kurtubi'nin tefsirleridir.

Son asır âlimlerinin tefsirlerine gelince, bunlar pek çoktur. Bir kaç: Kasimi tefsiri, Menâr tefsiri, İbn Âşûr ve İbn Badis'in tefsirleri, Fı zilâ lil Kur'an, Derveze'nin Tefsir ül-Hadis'i vb.

Müstüman; bütün bu saydığımız tefsirlerin aşırı ve noksan yönlerini bir tarafa bırakıp, kul olma noktasından kişinin âlim de olsa hatadan beri olmadığını dikkate alarak yararlanmalıdır.

Tefsir okuyana bazı tavsiyeler :

Burada, tefsir okumak, mütalaa etmek iste-

yen müslümanlara kendi kişisel tecrübelerimden de hareketle bazı tavsiyelerde bulunmak istiyorum.

1) Tefsirin özüne eğilmek : İlk tavsiyem, müfessirlerin dil-lafız meseleleri, nahiy konuları, belagat inceliklerine dahi, kelâmî mücâdele veya fıkhi ihtilaflarla uğraşarak günümüzde gereği hissedilmeyen uzun, bıktırıcı ve semeresiz sözlerinin üzerinde durulmamasıdır. Zaten bu sebeptendir ki Kur'an'ın sırlarını izah için ortaya konan bazı tefsirler nerdeyse Allah'ın kelâmının anlaşılmasına bir perde teşkil etmiştir. Ebu Hayyan bundan dolayı Fahreddin Razi'nin «Tefsir ül-Kebir»i hakkında «onda tefsirden başka herşey var» demiştir.

Evet. Ebû Hayyân'ın bu sözünde bir aşırılık vardır. Çünkü başka tefsirde rastlamadığımız konuyla pek çok ince ve parlak buluşlar F. Razi'nin tefsirinde yer almakta. Fakat kitapta bulunan çeşitli ilimler hakkındaki uzun bahisleri ve kelâmcılarla, bazı fıkıhçıların kendisinin katılmayıp hatalı bulduğu fikirlerine getirdiği tenkitlere fazlaca yer veriş eserden istifade imkânını azaltmıştır. Bundan dolayı tefsirin özüne eğilmeli, yani söylenenlere bakmadan ve boş yere vakit harcamadan Allah'ın sözünün neyi ifade etmek istediği ile ilgilenilmelidir. (Çoğu zaman bazı alimler tek bir ayet üzerinde ileri sürülen bir yığın görüşü, hangisinin itimada daha layık olduğuna bile işaret etmeden kaydediler.)

Bu noktaya bilhassa müslüman davetçi, diğer insanlardan daha fazla önem vermelidir. Çünkü o nahiv ve belagat konularıyla kelâmî,

fıkhi mücadelelerle ne insanların akıllarına te-
sir edebilir, ne de kalplerine nüfuz edebilir. O
ancak Allah'ın sözlerindeki hidayet nurlarını,
hak sırlarını açığa çıkarmakla etkili olabilir.
Bundan dolayı tefsir konusunda o, diri gönülle-
re sahip kişilerin yorumlarına yönelmelidir. İş-
te bunlar «tefsirin ruhu» sayılır.

Bir örnek verelim : «Cennet karşılığında Al-
lah, müminlerden canlarını ve mallarını satın
almıştır.» (Tevbe, 111) Burada anlam gayet açık-
tır. Şöyle ki; Rableri, kullarına onların can ve
mallarına karşılık cennet vermektedir. Aslında
bu onun cömertliğinden, kerem ve ihsanından-
dır. Çünkü kulların karşılık olarak verdikleri-
nin de esas sahibi O'dur. Fakat bazı basiret sa-
hibi müfessirlerin öyle dikkatleri vardır ki, sa-
dakatlarının harareti, ihlaslarındaki samimiyet-
leri ile donmuş kalpleri harekete geçirir, ölmüş
azimetlere hayat verir.

Bunlardan Hasan Basri ile Kutade'nin yo-
rumları şöyledir : Allah onlarla alış veriş yap-
tı ve onlara değerinden fazlasını verdi. Hasan
Basri şunu da ilave etmiştir : «hem de kendisi-
nin yarattığı canlarla ve kendisinin verdiği mal-
larla...» İbni Atiyye'nin sözü de şudur : «Her
müslüman ya bu anlaşmayı yerine getirmiş ola-
rak ya da getirmemiş olarak ölür.»

Kişinin önem vermesi ve istifade etmesi ge-
rekli olan nokta daha fazla bu olmalıdır.

2) İsrailiyyattan yüz çevirmek: Özellikle
tefsir sahasındaki kültür mirasımızı allak bul-
lak eden husus; israiliyyatın sızması ve kültü-
rümüzün berraklığını bulandırmasıdır.

Ne yazık ki bu nüfuz daha ilk zamanlarda,

ashab ve tabiin zamanında bile Kab'ul-Ahbar, Vehb b. Münebbih vb. ehli kitaptan İslâm'a girenler vasıtasıyla olmuştur. Yahudi ve Hristiyan kitaplarının tesirinde de duruma aynıdır. Şu kadar var ki, o zamanlar bu tehlike azdı, dar bir çerçevede kalıyordu.

Yahudiler, Medine, Hayber ve diğer yerlerde askeri hezimetlerle karşılaşınca, bunun acısını çıkarmak için diğer bir silahla, kültürümüzü yozlaştırarak İslâm'a karşı durmak istediler. Bir anlık gafletle israiliyyât girmeye başladı ve kısa bir müddet sonra da müslümanların kitapları bunlarla doldu.

Halbuki Kûr'an genelde ehl-i kitabın, özelde Yahudilerin kendilerine inen kitapları tahrif ettiklerini, Allah hakkında ileri geri konuştuklarını kaydetmiştir. «Onlardan bir cemaat Allah'ın kelamını dinleyip iyice anladıktan sonra onu bile bile tahrif ediyorlar.» (Bakara; 75); «Onlardan bazılarının okuyup yazması yoktur. Bir takım kuruntular hariç, kitabı bilmezler. Onlar sadece zanda bulunurlar. Kitabı elle riyle yazıp onu az bir değerle değiştirmek için «Bu Allah katındandır» diyenlerin vay halleri! Kazandıkları gûnahtan dolayı vay hallerine.» (Bakara, 77; 78). Vê onların kötülüklerini anlatan daha nice ayet...

Kur'an'daki nasslarla beraber müslümanları bundan sakındıran şu hadisî de görüyoruz. Birgün Peygamberimiz Hz. Ömer'in elinde Tevrat'tan bir sahife gördü ve hemen hiddetle şöyle dedi: «Ya İbn Hattab! Dininizde şûpheye mi düşüyorsunuz? Nefsîmi kudret elinde tutana yemin olsun ki bu dini tertemiz, üzerine şûphe

tozu konmadan size getirdim. Eğer Musa hayatta olsaydı bana tabi olmaktan başka bir şey gelmezdi elinden.»

Bu delillere rağmen müslümanlar nasıl oluyor da ehl-i kitaptan özellikle İsrailoğullarından bilgi alırlarken bu kadar vurdum duymaz oluyorlar. Bana bunun iki sebebi var gibi geliyor.

Birinci sebep Buhari'de merfû olarak zikredilen şu hadisi anlayış tarzları olabilir: «Söylediğim bir ayeti bile (diğer insanlara) tebliğ edin! İsrailoğullarından da bahsedin, bunda bir sakınca yoktur. Kim bana kasten yalan isnad ederse cehennemdeki yerini hazır bilsin.» İbn Kesir, tefsirinin mukaddimesinde bu hadisi delil göstererek ehl-i kitabın dinimize ters düşmeyen sözlerinden bahsetmenin caiz olduğunu söylemiştir.

İkinci sebep de şudur: İsrailiyyâtın çoğu, o zaman üzerinde konuşulmamış konularla alâkalıydı ve müslümanlar ellerindeki bilgilerle onların doğru veya yanlış olduğuna hükmedemiyorlardı. Bundan dolayı da rivayetlerini caiz görüyorlardı. Fakat, bu rivayetlerin çoğu dini meselelerle alâkası olmayan hususlardandır.

İbn Kesir, ünlü tefsirinin mukaddimesinde hocasının şeyhinden naklederek şöyle der: Bundan ötürü ehl-i kitab bu gibi meselelerde pek çok ihtilafa düşerler; hatta müfessirler de aynı sebeple ihtilaf etmişlerdir. Ashab-ı Kehf'in isimleri, sayıları, köpeklerinin rengi, Hz. Musa'nın asasının hangi ağaçtan olduğu, Allahu Teâlâ'nın Hz. İbrahim'i mutmain kılmak için dirilttiği ölü kuşların cinsi, ölü kişiye ineğin hangi uzvuyla vurulduğu, Allah'ın Musa'ya hangi cins

agaç vasıtasıyla konuştuğu, ve Allahu Teâlâ'nın Kur'an'da kapalı bıraktığı diğer bir çok husus... Bunların bilinmesinin ne dünyevi bakımdan müslümanlara faydası vardır ne de uhrevi bakımdan. Fakat yine de bu hususlardaki ihtilafları nakletmek câizdir. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor: «Ashab-ı Kehf'in sayılarında ihtilaf edenlerden bir cemaat «Onlar üç kişidir, dördüncüsü köpekleridir, diyecektir. Diğer bir cemaat de «Onlar beş kişidir, altıncıları köpekleridir, diyecektir. Her ikisi de gaybe taş atmaktadır. Bir başka cemaat de «Onlar yedi kişidir, sekizincileri köpekleridir, diyecektir. Ey Muhammed! Sen şöyle de: Rabbim onların sayısını daha iyi bilir. Bir de Rabbimin bildirdiği çok az kimse bilir.» Onlarla Ashabı Kehf hakkında münakaşa ederken yumuşak davran. Onlardan hiç birine Ashab-ı Kehf'le ilgili bir şey sorma.» (Kehf; 22)

Büyük âlim Muhammed Şakir bu hususu çok güzel tenkid etmektedir. «Doğru veya yanlış olduğuna bir delilimizin bulunmadığı bir sözü nakledip ondan bahsetmek ayrı bir şeydir; bu sözün tefsirlerde, ayetin manasının anlaşılması, belirtilmeyen hususu göstermek veya mücmel ayetleri açıklamak sadedinden güvenilir bir görüş veya rivayet gibi sunulması ayrı bir şeydir. Çünkü Allah kelâmının yanında böyle sözleri zikretmek, doğru veya yanlış olduğunu bilmediğimiz bu sözlerin Allah'ın kelâmını açıklayıcı mücmel ayetleri tafsil edici oldukları fikrine bizi itebilir. Halbuki Allah da, yüce Kitab'ı da bundan münenzehtir.

Allah'ın Resulü onlardan bahsetmemize izin

verirken ne onları doğrulamamızı ne de yalanlamamızı emretmişti. Fakat onları Allah'ın kelâmıyla beraber zikretmek, adeta onun tefsiri makamına koymak onların doğruluğunu kabullenmek olmaz mı? Allah'ım bizi böyle büyük bir günahdan koru.

Zaten İbn Kesir'in bizzat kendisi, Kehf suresinin 50. ayetinin tefsirinde İblis'in isminin niteliği hakkında bir takım görüşleri zikrettikten sonra şöyle demektedir: «Bu hususta seleften, çoğu onlar da bilinsin diye nakledilen İsrailiyyât'tan pek çok görüş günümüze gelmiştir. Onların çoğu, Allah bilir, hem doğru hem yanlış olabilir. Bir kısmı hakkında ise elimizdeki gerçeğe ters düştüğünden yalan olduğuna kesin bir hüküm verilir. Zaten Kur'an'da mevcut olan geçmiş haberler bizi onlara müstağni kılar. Çünkü İsrailiyyât'ın hemen hepsi ya bambaşka bir kılığa sokulmuş, ya yeni ilaveler yapılmış veya bazı yerleri atılarak pek çok uydurma şeyler sokulmuştur aralarına. Ayrıca onlarda bizim ümmetin parlak mütteki imam ve âlimleri gibi, onları tahriflerden, söz ilavelerinden koruyacak tam manasıyla bilginler de yoktu.

İbn Kesir «Kaf» suresinin başında şöyle demektedir: Selef'in bazılarından; «kaf»-ın yeryüzünü kuşatan bir okyanus veya Kaf dağı olduğu rivayet edilmiştir. Allahu alem, bunlar, insanların doğrulanmış veya yanlışlanmış olmadıklarından dolayı nakledilmelerinde bir sakınca görmedikleri İsrailoğulları'nın hurâfelerindendir. Benim görüşüme göre bunlar ve benzeri rivayetler insanların dini işlerini birbi-

rine karıştırmak için zındıklar tarafından uydurulmuştur. Nitekim kadri yüce alimlerimiz, hadis hafızlarımız ve imamlarımıza rağmen bu ümmet içinde de Peygamberimize yalan sözler isnad edilebilmiştir. İsrailoğullarının durumunu -onlarda böyle alimler olmadığı bir yana- geçen bu uzun zaman içki içmeleri ve alimlerinin bile kitaplarını tahrif ettiklerini düşünürsek konu daha da açıklığa kavuşur. -Rasulullah -onlardan söz nakletmenizde bir sakınca yoktur- derken akla uygun gelenleri kasdetmiştir. Yoksa akla ters gelen saçma olduğuna karar verilen zann bir tarafa, yalan olduğu aşikar olan sözleri de-ğil.»

Aynı müfessir Nahl suresinin 41-44. ayetlerinin tefsirinde de «Sebe» melikesiyle ilgili İbn Abbas'ın uzun bir rivâyetini zikredip bunu «münker ve garip» bulduğunu söyledikten sonra şöyle der : «Bu gibi hususlarda akla en yakını ehl-i kitaptan alıntı olmalarıdır. Allah affetsin! Kab ve Vehb'in ümmete İsrailoğulları'nın garip ve acaib, aslı astarı olmayan tahrif edilmiş veya nesh edilmiş olan haberlerini rivayet ettikleri gibi» (Umdetu't-Tefsir)

İbn Kesir'in tefsirinde -her ne kadar kendinden öncekilere uyup zikretmekle beraber- israiliyyât'ı reddeden, inkâr eden bu türden eleştirileri pek çoktur. Bazen de ismet sahibi peygamberimizin bir hadisi yoksa tafsillatlara dalmadan ayeti «icmal»-i üzere bırakıp israiliyyât'ı zikretmiyor. Bu tavrının misalini Sad suresindeki şu ayetleri tefsir ederken görürüz : «Ey Muhammed! Sana davacıların haberi geldi mi? Hani onlar duvardan Davud'un ibadet yeri olan

«mihrab»a tırmanmışlardı. Onlar Davud'un yanına girmişlerdi de Davud onları görünce korkmuştu. Onlar Davud'a korkma demişlerdi. Biz iki davacıyız. Birimiz diğerinin hakkına tecâvüz etmiştir. Sen aramızda hak ile emret, zulmetme. Bizi yolların doğrusuna ilet...» İbn Kesir şöyle demektedir: «Müfessirler burada, İsrailiyyât'tan alınmış, fakat uyulması zorunlu olan hadislerde sabit olmamış bir kısma naklederler. İbn Ebi-Hatem, senedi sahih olmayan bir hadis de rivayet ediyor. Çünkü o, Yezid'in Enes'den rivâyetidir. Yezid ise her ne kadar sâlih kullardan idiyse de muhaddislerce hadis rivâyetinde zayıftır. Yapılacak en iyi iş, bu kıssayı sadece olduğu gibi zikredip işin gerçek yüzünü Allah'a bırakmak. Muhakkak Kur'an da, içinde bulunanlar da haktır.» (İbn Kesir, cild : 4)

Fakat İbn Kesir'in Sad suresindeki Hz. Süleyman'ın kıssasında da aynı tavrı takınmasını arzu ederdik. «Şüphesiz ki biz Süleyman'ı imtihan etmiştik. Onu tahtında bir cesed haline getirmiştik. Sonra da sağlığına kavuşup eski haline dönmüştü.» (Sad; 34) Fakat O, İbn Abbas'dan, Kutâde'den, es-Süddi'den, Mücâhid'den, Kabul-Ahbar'dan ve selefin diğer müfessirlerinden gelen ne aklın ne de naklin kabul edebildiği pek çok garip rivâyetleri uzun uzadıya nakletmiştir. Bunlardan İbn Ebi-Hatem'in, İbn Abbas'dan rivâyet ettiği sözü naklederek şöyle der: «Bunun İbn Abbas'a isnadı kuvvetlidir. Fakat görünen o ki İbn Abbas, bu bilgiyi, içlerinde Hz. Süleyman'ın peygamberliğine inanmayan bir gurubun bulunduğu ehl-i kitaptan almıştır. Onlar ise Hz. Süleyman'a iftira bile eder-

ler... Bu kıssayı Said b. Müseyyeb, Zeyd b. Eslem ve diğer bazı seleften aldım. Fakat bu kıs-
sa ehl-i kitabın kıssalarından olup, onlardan
alınmıştır.»

Enbiya süresinin 51-52. ayetlerinin tefsirin-
de ise şöyle demiştir: «Bu tefsirdeki metodu-
muzda, boş yere vakit kaybına sebep olduğun-
dan ve de onları yalan kapladığından İsrailiyy-
yât'ın çoğundan yüz çevirdik, onları gözardı et-
tik.» Ah! Keşke çoğundan değil hepsinden yüz
çevirseydi! Onların azının zararları bile fayda-
larından büyüktür

Bu İsrailiyyât'tan yüz çevirmekten, onları
inkâr etmekten ve Kur'an'ı bunlardan tenzih
edişten bahseden belîğ sözlerden biri de Bu-
hari'de İbn Abbas'tan rivayet edilen ve İbn Ke-
sir'in de Bakara Suresinin 79. ayetinin tefsirin-
de naklettği İbn Abbas'ın şu sözüdür: «Ey müs-
lûman cemaat! Nasıl oluyor da ehl-i kitaptan
bir mesele soruyorsunuz. Allah'ın peygamberi-
ne indirdiği kitap O'nun haberlerinin en yenisi-
dir. Ona dışarıdan bir şey girmemiştir, saftır.
Allah size ehl-i kitabın, kitaplarını değiştirerek
kendi elleriyle yazıp ucuz bir baha karşılığında
satmak için Allah katından geldi bu kitap, de-
diklerini bildirmedi mi? Bu da mı sizi onlara
sormaktan alıkoymaz? Yok. Hayır! Yemin ol-
sun ki onların size indirilenden sorduklarını
görmedim.»

Bu parlak nasihatı Buhari, Sahihinin üç ay-
rı yerinde zikreder.

3) Mevzuu ve zayıf rivayetlerden kaçınmak :

Müslümanın, saçtığı zehirle tefsirin asliyetini bozan İsrailiyyât'tan sakınması lazım geldiği gibi tefsir kitaplarında çokca bulunan mevzu ve zayıf rivayetlerden de kaçınması gerekir.

Bunlar, ister Peygamberimize «merfû» olarak ulaşsın, ister Hz. Ali, İbn Abbas veya diğer bazı sahabelerde «mevkuf» olsun yahut da Mücahid, İkrime, Hasan gibi tabiine veya onlardan sonraki alimlere nisbet edilsin, durum hep aynıdır.

İbn Ebi-Hatem, İbn Cerir Taberi tefsirlerinde sahih, hasen, zayıf, münker, hatta bazen «merfû» hadislerin «merfû» ve «maktu» rivayetlerin «mevzu»larını da zikretmişlerdir. Dediğimiz hususa örnek olarak İbn Abbas'ı alırsak ona ulaşan rivayet zincirlerinin kuvvetlisi ve kabule şayanı olduğu gibi, zayıfı, reddedilmesi gerekenler de vardır. Bu silsilelerin en kuvvetlisi İbn Abbas'dan, Ali Ebi Talha'nın, ondan da Salih b. Muaviye tarikiyle olandır.

İbn Abbas, İbn Cübeyr, Ata b. Sâib, Kays b. Müslim tariki de kuvvetlidir.

İbn Abbas'tan İbn Cübeyr, İkrime, Muhammed b. Ebi Muhammed, İbn İshak tarikiyle gelen sened hasendir.

İbn Abbas, Ebu Salih veya Ebu Malik, İsmail Suddi (hakkında ihtilaf vardır, fakat dört sünen ve müslim ondan rivayette bulunmuştur) senediyle gelenler kuvvet bakımından yukarıdakilerden zayıftır. İbn Cureycin nakilleri ise aralarında hem «sahih» hem de «sakim-i oldu-

gundan dikkatle okunmaya ve araştırılmaya muhtaçtır. Dahhâk b. Müzahim'in ki «munkatı» dır. Çünkü o İbn Abbas ile karşılaşmamıştır bile. Ayrıca Atıyye el-Avfi'nin, Mukatıl b. Süleyman'ın tarikleri de zayıftır.

Bir de Kelbi'nin Ebû Salih'ten gelen tariki vardır ki bu en zayıflarıdır. Hele buna bir de Muhammed b. Mervân'ın rivayeti de eklenirse karşımıza İbn Hacer, Suyutl vb. kimselerin dediği gibi yalancılar silsilesi çıkar.

Fakat yine de geçmiş bazı tefsirciler bütün bu tariklerle gelen rivayetleri, hatta en zayıf tarikte olanı dahi kitaplarına almışlardır. Bunu yaparlarken mazeretleri bu rivayetlerin senedlerini zikretmekle mesuliyetten kurtulduklarına inanmalarıdır. Hatta zamanlarında şöyle bir söz vardı. Her kim sana bir sened yüklerse vazife de sana düşer. Yani ravilerinin «adalet» ve «zabt» yönünden araştırılması vazifesi sana düşer.

İlk devirlerde alimler senedleri araştırmaya, tenkid etmeye, senedlerde geçen insanları bilip tanımaya muktedirlerdi. Bundan dolayı çoğu zaman şu doğru şu da yanlıştır, diye onlar hakkında hüküm vermeyi gerekli görmüyorlardı.

Daha sonra gelen bazı alimler ise senedleri atıp rivayet ve sözleri naklettiler, bu rivayetleri -doğru olmadığı halde- doğru zannettiler. Bu ise günümüzde Taberi, Zemahşeri, Nesefî, Râzi, Hâzin vb. den rivayet nakletmekle yetinen bir çok kişiyi hataya düşürmüştür. Bu onların; bu rivayetleri tefsirlere nisbet etmenin, rivayetlerin kıymetini, sabit olup olmadığını, senedlerinin kuvvetini araştırmaktan müstağni kıldığı, yanlış fikrinden doğmaktadır.

Bu müfessirlerin, Cahş'ın kızı Zeyneb'in ve ilk kocası Zeyd b. Harise'nin hikayesi ve bu hadise ile ilgili Ahzab suresindeki ayetler hakkında anlattıkları okuyucunun durumu daha iyi anlaması için kafidir. Allahu Teâlâ şöyle buyuyor: «Ey Muhammed! Hani bir zaman Allah'ın kendisini nimetlendirdiği kimseye «Hanımını bırakma, Allah'tan kork!» diyordun. Fakat Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde saklıyor, insanlardan korkuyordun. Halbuki Allah, kendisinden korkmana daha layıktı. Zeyd karısından ilişkisini kesip boşanınca, biz onu sana nikahladık ki evlatlıkların ilişkilerini kesip boşadıkları eşleriyle evlenmekte müminlere bir güçlük olmasın. Allah'ın emri mutlaka yerine gelir.» (Ahzab; 37)

Rivayetler bu ayetin nüzul sebebi olarak bir hayalcinin kuruntusu yahut da bir yalancının iftirasından ibaret olan bir aşk hikayesini gösterir. Hayal ürünü olan hikaye şudur: Zeyneb, Zeyd ile evlendikten sonra bir gün açık olarak peygamberimize görünmüş. Peygamberimiz onu görünce de hemen gönlü ona takılmış. «Kalpleri kudretiyle evirip çeviren Allah'ı tenzih ederim» diyerek geri dönmüş ve sevgisini de gizlemişmiş.

Bu deli saçmasına ne Kur'an'da işaret vardır, ne de hadislerde. Hatta akıl bile kabul etmez bunu. Fakat müsteşrikler ve misyonerler buna sarılıp bundan bir aşk hikayesi uydurmuşlardır. Gayeleri ise Peygamberimize iftira atıp O'nu kötülemektir. Maalesef delilleri de bu hikayenin bazı tefsir kitaplarında geçmesidir.

İşin daha da garibi ve acısı, günümüzde tefsir ve siyer kitapları yazanların da -bazı eski tefsir kitaplarında yazılı olduğu iddiasıyla- bu veya buna benzer rivayetlere yer vermeleridir.

Allah kendisine rahmet etsin İbn Kesir, söz-konusu ayetin tefsirinde şöyle demektedir: -İbni Ebi Hatem ve İbni Cerir bu hususta selefin bazılarından bir çok rivayette bulunmuşlardır. Bunlar gerçek dışı olduğundan sayfalarımıza almıyoruz. Ayrıca İmâm Ahmed de, Hâmmad b. Zeyd, Sâbit, Enes (r.a.) tarikiyle bir rivayet nakleder ki onda da bir tuhafılık, bir gariplik olduğu için zikretmiyoruz.

Çağdaş müslüman yazarlardan bir çoğu içtenkide tabi tutarak bu gibi rivayetleri reddetmişlerdir. (Muhammed Gazalî'nin Fıkhus-Sire-si gibi)

Buna benzer bir diğer örnek de; «Biz senden önce hiç bir resûl göndermedik ki, o bir şey arzu ettiğinde şeytan onun dileği hakkında bir fitne atmasın.» (Hac; 52) ayetinde bazı tefsircilerin naklettiği fakat ne naklin ne de aklın doğruladığı gerçeikle ilgisi olmayan reddedilmesi gerekli «Granik» hikayesidir.

İbn Kesir bu mesele hakkında şöyle demektedir: «Müfessirlerin bir çoğu bu hususta «Granik kıssasını», Habeşistan'a giden muhacirlerin çoğunun müşriklerin müslüman olduğu zannıyla geri dönüşlerini anlatırlar. Fakat bu rivayetlerin hepsi mürseldir. Aralarında senedi sahih olanını görmedim.»

İşte bu gibi zayıf ve tenakuzlu rivayetler müsteşrikler tarafından pek revaç bulmaktadır. Çünkü bunlar kendi hevalarına uygun düşmek-

te, fikir ve gayelerine hizmet etmektedir. Fakat eğilimlerine ters düşen rivayetleri sahih olsa da reddetmektedirler.

4) Zayıf sözlerden yanlış görüşlerden sakınmak :

Tefsir okuyan kişinin sakınması gereken hususlardan birisi de zayıf sözler ve yanlış görüşlerdir. Bunlar rivayet cihetinden sahih-doğru olmasına rağmen mânâ yönünden kabul edilemeyen sözlerdir. Bunlar «masum» olmayan bir kişiden sadır olduğu için garipsenecek bir durum yoktur. Her insan doğru da yapar yanlış da. Kişi hatasında mazur olabilir. Hatta bu hata bir içtihad neticesi ise «bir ecir» de alır.

İbn Abbas gibi «tercūman ūl-Kur'an» ve ümmetin en büyük alimlerinden olan bir zattan bile cumhur ulemanın zayıf yahut şaz kabul ettiği görüşler (miras vb. hususlarda) varid olduktan sonra, ondan hatta onun talebelerinin talebelerinden bile aşağı derecede olanların yanlış görüşler ileri sürmesi normaldir.

Müfessirlerin piri sayılan ve sahasında İmam olan Taberî, kadrinin yüceliğine, tefsirinin kıymetine rağmen, bazen zayıf tevilleri de aldığı olmuştur. «Onları yataklarda yalnız bırakınız» ayetinin tefsirini «onları yapmak istemedikleri şeylere zorlamak için deve yularıyla bağlayın» şeklinde yapmıştır. Ayrıca, Maide suresindeki «Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse onlar kafirlerin ta kendileridir... Onlar zalimlerin ta kendileridir... Onlar fasıkların ta kendileridirler» ayetlerinde söz konusu edilenlerin ehl-i kitap olduğunu söylemiştir. Halbuki ayetlerde, lafızların genel umumiliğine itibar edilir, sebep-

lerin hususiliğine değil. Bu ayetler Huzeyfe b. Yemân'ın yanında okunduğunda bir adam «bunlar beni israildir» dedi. Bunun üzerine Huzeyfe şöyle cevap verdi: «Bu beni İsrail sizin için ne hoş ne iyi insanlarmış! Bütün tatlı güzel şeyler sizin de, acı kötü şeyler onların. Nasıl onlar kafir, zalim, fasık oluyor da, aynı durum sizin için söz konusu olduğunda siz olmuyorsunuz?»

Kim söylerse söylesin kişisel görüş ve tevil-lerin zayıf olanlarından sakınmalıyız. Hz. Ali şöyle buyuruyor: «Hakkı, (onu söyleyen) insanlarla bilemezsiniz. Hakkı bilin, onu söyleyeni de tanırırsınız.»

Dini kültürün ikinci kaynağı «Sünnet»tir. Sünnet, Kur'an'ı şerh edip açıklayan, mücmel ayetleri tafsil eden, kendisinde nazari tefsirin ve Kitabullah'ın ameli tatbikinin tezahür ettiği delildir. Allahü Teâlâ, Resulü'ne şöyle hitab ediyor: «Sana da Kur'an'ı indirdik ki, insanlara vahyedilenleri açıklayasın.» (Nahl; 44) «Biz Kur'an'ı sana, ancak insanlara ihtilaf ettikleri hususların gerçeğini açıklamak ve iman eden bir millete hidayet rehberi ve rahmet kaynağı olsun diye indirdik.» (Nahl; 64).

Hz. Aişe'ye peygamberimizin ahlâkının nasıl olduğu sorulunca, «Onun ahlâkı Kur'an'dı.» diye cevap vermişti.

Sünnet peygamberimizin sözlerini, fiillerini, takrirlerini, vasıflarını, şiretini kapsar. Bu bir nevi O'nun Allah yolundaki hayatının ve cihadının kaydedildiği sicil defteridir. Özlü ve hikmetli sözleri; marifet hazinelerini, dinin inceliklerini, varlığın gerçeklerini, en güzel ahlâkı, en parlak hukuku, edebî tavsiyeleri, eğitimin inceliklerini, tavırların en güzellerini, en tesirli belagat mucizelerini ihtiva etmektedir. Görülmemiş bir servettir o, harcamakla tükenmez. Zamanın geçmesiyle ona olan ihtiyaç azalmaz. Her tabakadaki insan bu kaynaktan istifade etme-

ye, başkalarının da istifade etmesine çalışmalıdır. Peygamberimiz; getirdiği mukaddes bilgi ve hidayeti, insanların buna karşı durumlarının ne olması gerektiğini ve ondan nasıl faydalanacaklarını en belirgin bir şekilde tasvir etmiştir. «Allah'ın benimle gönderdiği ilim ve hidayet, bereketi bol yağmurun bir yere yağması gibidir. O yerin bir kısmı suyu kabul eder, o su da o yeri yeşertir. Bir kısmı suyu tutar bırakmaz; Allah onunla insanları faydalandırır. İnsanlar o suyu içerler, ekinlerini sulayıp ziraat yaparlar. Diğer bir kısmı ise ne suyu tutan, ne de su ona nüfuz edip yeşerten çorak bir ova gibidir. İşte bütün bunlar Allah'ın benimle gönderdiğinin fayda verdiği, o bilgiyi hem öğrenip hem öğretenden dinde fakih olan kimselerin veya ona aldırış etmeyip hidayeti kabul etmeyen insanların örnekleridir.» (Buhari-Müslim)

Sünnet sahasındaki kitaplar pek çoktur. Fakat kişinin bunların en önemlilerine öncelik vermesi gerekir. Kütüb-i sitte, Müsned, Muvatta bunların başında gelir.

Bu kitapların asıllarını okumaya vakti yetmeyip, azmedemeyen insanların yetinebileceği muhtasarlara (kısaltılmışları) vardır: Zebidi'nin tekrarlanan hadisleri ve hadislerin senedlerini çıkartarak meydana getirdiği Buhari'nin muhtasarı, Tecrid-i sarîh, Münziri'nin Muhtasar Sahih-i Müslim'i gibi. Bazı kitaplar da, esas hadis kitaplarının çoğunu veya bazısını bir araya getirmiştir. İbni Esir'in Buhari, Müslim, Ebû Davud, Tirmizi, Nesai ve Muvatta'ı topladığı «Camiul-usûl» kitabı gibi. İbni Esir, içinde çok zayıf, hatta mevzu hadislerin de bulunduğu için

İbni Mace yerine Muvatta'ı tercih etmiştir. Zaten hadis hafızlarının da çoğu, bu sebepten ötürü, Daremi'yi İbni Mace'ye tercih etmişlerdir.

Heysemi'nin «Mecmau'z-zevâid»inde, İmam Ahmed'in, el-Bezzâr'ın, Ebû-Ya'lâ'nın müsnedlerinin ve Taberi'nin üç mu'ceminin «zevâid»leri yer almaktadır. Bunların Zevâidinden kasıt, kütüb-i sitte'de bulunmayan hadislerdir. Eser on cilt üzere tab edilmiştir.

Hicri 11. asır âlimlerinden Muhammed b. Süleyman, (öl. 1094-Şam) takdire şayan bir çalışma ile İbnü'l-Esir ile Heysemi'nin kitaplarını bir araya getirmiş, buna Daremi'nin zevâidini de ekleyerek on dört ciltte on binden fazla hadisi toplayan bir hadis ansiklopedisi meydana getirmiştir.

Bu metodun yanında, hece harflerinin sırasına uyarak hadisleri başlangıçlarına göre sıralayan bir diğer metod da ortaya çıkmıştır. Süyuti'nin «Camîu's-sagîr»i bu kabildendir. Yine aynı esas üzere tertip ettiği «Camîu'l-kebir»inde de hadisten kendisine ne ulaşmışsa hepsini toplamaya çalışmıştır. Hind âlimlerinden Alaeddin Ali Mütteki bu eseri bölümlere, konulara ayırarak yeniden tertip etmiştir.

Daha sonra belli bir mevzudaki hadisleri toplayan hadis kitapları da tertip edilmiştir. İmam Nevevi'nin «Ezkâr»ı ve İbni Teymiyye'nin «el-Kelîmü't-tayyîb»i peygamberimizin dua ve zikirlerini, Buhari'nin «Edebü'l-müfred»i, Beyhaki'nin «Şuâbu'l imân»ı, Nevevi'nin «Riyâzu's-sâlihîn»i ahlâk, âdâb ve faziletli amellerle ilgili hadisleri, Hafız Münziri'nin «Tergîb ve terhib»i hayra ve itaate teşvik, şerden ve gûnahtan sa-

kındıran hadisleri, Hafız Makdisi'nin «Umdet'ül-ahkâm»ı fıkhi hükümlerle ilgili hadisleri, Hafız İbn Hacer'in «Bülûgu'l-merâm»ı da yine fıkhi hükümlerle ilgili hadisleri toplamıştır.

Ayrıca bir de hadis şerhleri vardır. Kimse- nin müstağni kalamayacağı bu kitaplarda ha- dis, fıkıh, usul, dil ve edebiyat, tarih, ahlâkla il- gili bir çok yararlı hususlar vardır. Bu gibi ki- taplar hadislerdeki anlaşılması zor noktalarda, ilk anda çakışır gibi görünen meselelerde bir anahtar vazifesini görür ve hadislerin hüküm, ahlâk, tavsiye vb. konularda içerdiklerini bilmek isteyenlerin yolunu aydınlatan bir kandil gibi- dir. Hiç bir âlimin bu muazzam serveti göz ardı etmesi düşünülemez. İşe yeni baştan başlamak, yani bu şerhleri yok sayıp hadis metinlerinden hareket etmek akla, mantığa, ilim anlayışına terstir.

- a) Buhari'nin şerhleri : Ayni'nin Umdet'ül- kari, Kastalani'nin «İrşadu's-sâri», İbni Hacer'in «Fethu'l-bâri» isimli eserleri.
- b) Müslim'in şerhleri : Nevevi'nin, Ebiyyü' nün, Sunisi'nin şerhleri.
- c) Ebû Dâvud'un şerhleri: Hattabi'nin «Maâlimus - sünen-i, İbnü'l - Kayyım'ın «Tehzibü's - sünen-i, Diyânüvî'nin «Av- nu'l - mabud»u, Sıharnafurî'nin «Bezlül mechûd»u.
- d) Nesâî'nin şerhleri : Süyutî'nin ve Sene- di'nin talikatı.
- e) Tirmizi'nin şerhleri : İbni Arabî'nin «Arizatu'l - ahvezi»si, Mübârekfurî'nin «Tuhfetul-ahvezi»si.

- f) Muvatta'ın şerhleri: Ebu'l Velid'in «Münteka-sı, Süyüti'nin «Tenviru'l-havâlik-i, Zekeriya Kandehlevi'nin «Evcezül-mesâlik-i.
- g) İmam Ahmed'in Müsned'inin şerhleri: Ahmed Abdurrahman el-Bennâ'nın «el-Fethur-rahmâni-si, Muhammed Şakir'in talikatı.
- h) Mişkâtü'l - mesâbih şerhleri: Aliyyül-kârî'nin «Mirkatul - mefâtiḥ-i ve Mübârekfuri'nin «Mir'âtu'l-mefâtiḥ-i.
- ı) Camius-sağir'in şerhleri: Büyük alim Menâvi'nin «Feyzul-kadir-i ve «Teysir-i. Ayrıca Sirâcü'l-münir'in şerhi.
- j) Riyâzus-sâlihîn'in Delilü'l - falihîn isimli şerhi.
- k) Nevevi'nin «kırk hadis-i ile «Hamsi-nu'r - recebiyye» şerhleri. En meşhuru İbn Receb'in şerhidir.
- l) Ahkâm hadislerinin tefsirleri: İbni Dakik'in «İhkâm-ı, Şevkanî'nin «Neylül-evtâr-ı, Sanani'nin «Sübülü's-selâm-ı.

Ayrıca hadislerde geçen, manası kolay anlaşılamayan kelime ve cümleleri açıklayan kitaplara da önem verilmelidir (Garibu'l-hadis) Bu sahada Zemahşeri'nin Ebu Ubeyd'in, İbnu'l-Esir'in mühim eserleri vardır.

Sünnetle İlgili Çalışmalarda Dikkat Edilecek Hususlar

Burada, sünnet sahasında araştırma yapmak isteyenlerin bir kaç hususa dikkatlerini çekmek istiyorum.

1) Peygamberimizin Sireti Üzerinde Önemle Durmak

Dikkat edilmesini istediğim hususların ilki, peygamberimizin din ve dünya işlerindeki hayat tarzının ve hayat karşısında aldığı tavrın kaydedildiği siretine, yani sünnetin ameli kısmına yönelinmesidir.

Sünnetin bu kısmında İslâm'ı insan hayatında şekil bulmuş olarak, Kur'an'ı da iki ayağı üzere yürüyen bir şahıs olarak görürüz. Hz. Aîşe'ye peygamberimizin ahlâkı sorulduğunda, «O'nun ahlâkı Kur'an'dı» diye cevap vermiştir. Yani Kur'an'ın arzu ettiği ahlâk ve faziletlerin canlı bir örneğidir peygamberimiz.

İslâm insanları adalete, onun değerlerini ikâmeye, temel prensiplerine sarılmaya, zulmün her çeşidine mukavemete çağırmaktadır. Rasûlullah'ın hayatı da her sahada adaleti sağlamış bir insanın örneğidir. İnsanın kendi şahsına, ailesine, akrabalarına, diğer insanlara, hatta düşmanlarına karşı bile adaleti nasıl sağlayabileceğini göstermektedir. Bütün bunların pratikteki tezahürlerini O'nun siretinde kolayca bulmak mümkündür.

Diğer bir örnek de şûrâdır. İslâm onu sosyal hayatın esaslarından biri olarak nitelmiştir. Siret ise bunun izahı, tatbikidir. Bedir, Uhud, Hayber vb. gazvelerde bu kolayca görülür. Aynı şekilde O'nun sireti Kur'an'ın istediği güzel ahlâkın en parlak tatbikidir.

İşte bu şekilde İslâm'ın getirdiği bütün prensipler, değerler önce O'nun hayatında tecelli eder. Bunun için eldeki konu ayet ve ha-

dislerle -nazari planda- ortaya konduktan sonra, bir de Peygamberimizin ameli sireti ile de teyid edilmelidir. Meselâ kişi tevazudan bahsediyorsa, sadece onun faziletini beyan eden ayet ve hadisleri zikretmekle kalmayıp, Peygamberimizin ailesine, ashabına karşı olan alçakgönüllülüğünü ayakkabısını bile kendisinin nasıl tamir ettiğini, elbisesini yama edişini, koyununu sağmasını, cariyeye ve hizmetçileriyle beraber un öğütmesini de anlatmalıdır. Peygamberimiz ashabıyla onlardan biri gibi oturur, hatta yabancı biri gelse sahabeler arasında onu tefrik etmezdi. Seferde de, diğer vakitlerde de durum aynıydı. Hatta bir keresinde yemek ısıtmak için gerekli odunu toplamayı kendisi üstlenmişti. Bedir gazvesinde de kendisinin binege binip, ashabının yürümesine gönü razi olmamıştı. Ashabı onun yürümesine itiraz edince de, «ne siz yürüyüşe benden fazla dayanıklısiniz, ne de ben sevap kazanmayı sizden az istiyorum» buyurmuşlardı.

Klasik hale gelmiş meşhur siret kitaplarının, yani İbni Hişâm'ın sireti, onun şerhi «er-Ravdu'l-ünf», ayrıca Halebi'nin, Mukrizi'nin siretleri vb. nin yanısıra, diğer bir çok kaynak daha vardır ki bunlardan da siret sahasında mümkün olduğu nisbette faydalanılması gerekir. Bu kaynakların bir kısmı şunlardır :

- 1) Kur'an-ı Kerim ve bilhassa rivayet tefsirleri.
- 2) Hadis kitapları. Bunlarda peygamberimizin sözleri bulunduğu gibi, onun fiillerini, takrirlerini, ahlaki özelliklerini

ayrıca davetinin, cihadının, gazvelerinin merhalelerini, tavırlarını bulabiliriz. Kısaca, hadis kitapları onun hayatının bütün ayrıntılarıyla işlendiği kayıt defteridir.

3) Şemâil ve O'nun hayat tarzını konu alan kitaplar: Tirmizi'nin «Şemâil-i Muhammedi»si ve şerhleri, ayrıca İbnü'l-Kayyım'ın «Zadu'l-maâd» isimli eseri ilk akla gelenlerden.

4) Tarih kitapları: Taberi'nin, İbnü'l-esir'in, İbni Kesir'in tarihleri gibi. Bu kitaplarda sirete ayrılmış özel bölümler vardır. İbni Kesir'in tarihindeki siretle ilgili kısım çıkarılıp müstakil olarak da basılmıştır.

5) Rasûlullah'ın (SAV) peygamberliğinin delillerini içeren kitaplar. Yani mucizeleri, olağanüstü halleri ve gaybdan haber verişleri gibi meseleleri toplayan kitaplar.

2) Aynı Konudaki Hadisleri Toplayıp Tasnif Etmek

Bir konudaki ayetleri toplayıp tasnif etmeye önem verilmesi gerektiğini daha evvel söylemiştik. Aynı metodun hadis sahasında da takip edilmesi lazımdır.

Bunun için evvela aynı konudaki birbiriyle ilgili bütün hadisleri toplayıp bir araya getirmek gerekir. Bunu yaparken mevzu hadislerin bu hadislerle karışmasından sakınılmalıdır. Bunu daha sonra ikinci merhale, tasnif ve tertip merhalesi izler. Bu noktada çok dikkatli ve sis-

temli düşünmemiz gerekiyor. Çünkü mesele bir mevzudaki hadisleri arka arkaya sıralamak gibi basit bir mesele değildir. Bu hadisler imkân nisbetinde konunun her noktasına delil olarak getirilebilmelidir.

Çağımızda insanların adını dillerinden düşürmedikleri ve her medeniyetin temeli sayılan ilmin, sünnetteki yerini -daha evvel Kur'an'daki yerini araştırdığımız gibi- örnek olarak alıp inceleyelim.

Hadis kitaplarından tarayıp topladığımız hadisleri şu başlıklar altında tasnif edebiliriz:

- 1) **Faydalı her ilmi öğrenmeye ve öğretmeye teşvik:** Bu hususta pek çok bilinen hadis vardır.
- 2) **Her vesileyle cehâlete karşı savaş açma:** Peygamberimiz Bedir harbinde esir olanlardan fidye olarak her birinin on müslüman çocuğa okuyup yazmayı öğretmesini istemişti.
- 3) **Yabancı dilleri öğrenmeye teşvik:** Peygamberimiz, vahiy katibi Zeyd b. Sabit'i bu hususta yönlendirmiştir.
- 4) **İstatistik yapma:** Buhari'de Peygamberimizin hicretten sonra müslümanların sayılmasını istediğini, yapılan sayım neticesi bin beş yüz kişi olduklarının tespit edildiği kaydedilir.
- 5) **Müslümanlara faydalı her ilmi -gayri müslimler bulmuş bile olsa- almak:** -Hikmet mü'minin yitik malıdır. Onu nerede bulursa alır.-

- 6) Dünya işlerinde tecrübe ve deneyi kabul etmek : Peygamberimiz hurma ağaçlarını aşlayan ashabına kendi görüşünü söylemiş, ashabı da bunun vahiy olduğunu zannederek işe o şekilde davranacakken, onları ikaz edip kendi şahsi görüşü olduğunu, vahiy olmadığını belirtmiş ve şunu ilâve etmiştir : «Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz.» (Müslim)

7) Bir işte uzmanların, bilginlerin fikrini kabul etmek : Peygamberimizin Bedir harbinde İbnü'l-Münzir'in, hendek kazımında da Selman'ın görüşünü kabul etmesi gibi.

- 8) Hurafelere ve gözboyacılığına karşı cephe almak, bunlarla uğraşanlardan yüz çevirmek, onlardan sakınmak, sebep-netice ilişkisine uymak. Bu hususta da bilinen pek çok hadis vardır.

Meseleyi «İslâm'da niyyetin yeri» çerçevesinde daha açık ve anlaşılabilir kılabiliriz. Ayeti kerimeler ve hadisi şeriflerin ışığı altında konu şu maddelere irca edilebilir.

- 1) İslâm, niyyeti amelîn ölçüsü yapmıştır. O, kalbdeki niyetlerle, sebeplerle ilgilenir, dış görünüşlerle, şekillerle değil. «Tevbe edip itaata sarılan bir kalple geldi», «Selim bir kalple...», «Onların etleri, vücutları Allah'a ulaşamaz» ayetleri ve, «Allah sizin şekillerinize ve kılıplarınıza değil, kalplerinize bakar», «Ameller ancak niyetlere göredir», «Kişi için ancak niyyet ettiği vardır»

hadislerinde bu husus kolayca farkedilebilir.

- 2) Samimi ve düzgün bir niyyet sıradan bir işi ibadet, mubah olanı ona itaat, hattâ cinsi münasebeti bile Allah'a yakınlık vesilesi kılar. Hadislere göre kişinin hanımına yemek yedirişi bile bu kabildendir. Bir hadiste, «Sizin nikahlarınızda sadaka vardır» buyurulmaktadır. Diğer bir hadis-i şerif de şöyle: «Atlar üç tûrlüdür: Allah'ın hizmetinde olanlar, insanın hizmetinde olanlar, şeytanın hizmetinde olanlar...»
- 3) Kötü niyyet ibadetleri, hicret, cihad, sadaka gibi güzel amelleri heder eder. «Kim Allah yolundaki cihada esir almak, ganimet paylaşmak için katılırsa, ona ancak niyyet ettiği vardır» hadisi ve «Kıyamet gününde cehennem ateşinin Kur'an okurken, sadaka verirken ve cihad ederken riya içinde olan kişilerle tutuşturulacağını» bildiren hadis bunun örneklerindendir.
- 4) Sadece samimi niyyet bile sevap kazandırır: Kişi iyi bir işe niyetlense, onu tamamlamasa bile sevap kazanır. «Kim evinden Allah ve Resulü için hicret niyetiyle çıksa ve onu ölüm yakalasa, muhakkak onun eciri Allah'a aittir.» Kişi iyi bir iş yapmaya niyetlenir de, o işin sonucu kötü olursa, yine de sevab kazanır. «Ey Yezid! Sana niyyet ettiğin şeyin sevabı vardır.» Ayrıca insan niyet ettiği işi hiç yapmasa da yine sevab

kazanır. Bunun misalleri pek çoktur. Cihad, şehid olmak, geceleri ibadetle geçirmek, sadaka vermek hususlarındaki deliller aşağıdadır. «Bir kısmımızı Medine'de arkamızda bıraktık. Fakat yürüyüp geçtiğimiz her yerde onlar bizimleydi. Çünkü bize katılmalarına mazeretleri engel oldu.» (Buhari). «Kim Allahu Teâlâ'dan samimiyetle şehid olmayı ister de yatağında ölürse, onu Allah şehidlerin derecelerine yükseltir.» (Muslim). «Kul hastalığında veya sefer halinde sıhhatliken yaptığı amellerin sevabını kazanır.» (Buhari). Ve Tirmizi ile İmam Ahmed'in Müsned'indeki hayır yolunda harcayanla, buna gücü yetmeyen fakat kalbiyle aynı ameli yapabiliyor olmayı isteyen kişinin sevablarının aynı olacağını bildiren hadis.

Aynı şekilde kötülüğe niyyet etmenin de cezası vardır. Yukarıdaki hadisin devamında kötülük yolunda harcayanla, bunu yapamasa bile kalben yapmayı isteyen kişinin günahlarının da aynı olacağı belirtilmiştir.

- 5) Samimi-iyi niyyetin bereketi: Samimi bir niyyet kula Allah'ın yardımını kazandırır. «Borç alıp da ödeyemeyen fakat ödemek isteyen borcunu Allah öder.» (Buhari) «Eğer Allah kalbinizde bir hayır olduğunu bilse, size, sizden alınandan daha hayırlısını verir ve sizi bağışlar.» (Enfal; 70) Ayrıca samimi niyyet işin başarıyla neticelenmesini de

sağlar. «Barışmak isterlerse, Allah onları uyuşmaya muvaffak kılar.» (Nisa: 35) Buhari'de şöyle bir hadis naklediliyor: Bir hırsıza, fahişeye, zengin birine onların durumunu bilmeden Allah rızasını umarak sadaka veren kimseye ruyasında şöyle denir: Hırsıza ve fahişeye verdiğin belki onları kötü fiillerini yapmalarına mani olur, zengine verdiğinden de belki o zengin ibret alır da, Allah'ın kendisine verdiğinden hayır yolunda harcamasını sağlar.

- 6) İki durumda niyyetin tesiri yoktur: Birincisi, haram ve günah olan şeylerdedir. Niyyetin iyi olması hiç bir zaman günahı helâl kılmaz. Mescit inşa etmek için faiz almak gibi. «Allahu Teâlâ iyi ve güzeldir. Allah iyi ve güzeli kabul eder.» (Buhari) İslâm gayeyle beraber, o gayeye ulaştıracak vesilelerin de İslâm'ın şerefine uygun olmasını ister. İkincisi, Allah «meşru» kılmadığı halde ibadet maksadı ile yapılan fiillerdir. Hiç bir kimsenin -sevak kasdı veya Allah'ın yakınlığını kazanma niyyeti ile de olsa- ona yeni ibadet tarzları icad etmeye hakkı yoktur. Bu, bidatları önleyen bir prensiptir. «Her kim işimize ondan olmayı sokmaya çalışırsa, o kabul olunamaz, reddedilir.»

3) Hadisleri Kendi Yerleri Haricinde Kullanmamak

Müslümanların, hadis kitaplarında bulunan ve ümmetin alimlerinin kabul ederek aldıkları

sahih ve hasen hadislerin yanlış anlaşılmasından sakınmaları gerekir. Halbuki bazı insanlar bu hadisleri kendi yerlerinde kullanmayarak tahrif etmişler, yanlış şekilde tevil ederek Allah ve Resulü'nün kastettikleri manadan ayrı istikamete çekmişlerdir.

Bir kısım hadisleri bazı fırkalar kendi sistemlerini desteklemek, fikirlerine dayanak bulmak için kullanmışlar, kendi sistemlerini asıl esas kabul edip nassları bunlara tabi kılmışlardır. Pek az fırka bu vartaya düşmekten kurtulmuştur. Onlar da Selefe tâbi olan Ehl'i Sunnet ve'l cemaat'tendir.

Eskiden düşülen hatalara yeniler de düşmekte. Sahih-i Müslim'de geçen, hurma ağaçlarını aşılama ile ilgili, Peygamberimizin buyurduğu, «Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz» hadisini, İslâm'ın teşrii yönünü günlük hayatın pek çok vakiasından ayırmak için delil olarak kullanarak, Peygamberimizin bu hadis ile dünya işlerinin ve hayatımızın düzene sokulmasında bizi kendimizle başbaşa bıraktığını iddia ediyorlar. Oysa hadiste geçen dünya işlerinden murat birtakım alet edavatla ilgili teknik işlerdir. Ziraat, sanayi vb. gibi. İşte bu işler insan aklına ve gayretine bırakılmıştır, başka hususlar değil. Yoksa Kur'an'ın en uzun ayetinin borcun yazımına dair olması, ayet ve hadislerden yüzlerce nassın insan hayatındaki alım, satım, kiralama, hibe gibi işlerini tanzim edici olması nasıl izah edilebilir?

Alimlerin «fiten» veya ahir zaman bozukluğu diye adlandırdıkları hususlardaki hadisler de bazı insanlar tarafından yanlış anlaşılmakta-

dır. Bu insanlar günümüz hadiselerine bakarak, kötülüğün yayıldığı, fesad selinin her yeri kapladığı, dolayısıyla kurtuluş için ümidin, her şeyin eski haline gelme emelinin kalmadığı, dünyanın her an daha kötüye gitmekte olduğunu, dahası, bu durumun aynı şekilde kıyamete dek sürüp gideceğini söylerler. Hatta bazı din adamlarının ahir zaman fitne ve alametlerini bildiren hadisleri toplayıp bunları, insanları ümitsizliğe sevkedecek, şevk ve azimlerini kıracak, onları kötülüklerin önüne geçme çabasından bile alıkoyacak bir üslupla okuyucuya takdim ettiği maalesef görülüyor ve işitiliyor. Sıradan insanlar bir yana, bilgili, kültürlü insanlarda bile bu görülebilmekte. Bu gibi insanların, üzerlerine farz-ı kifaye olan cemaat çalışmalarına katılmalarını istediğinizde, hemen bu hadisleri göstererek sizi reddediyorlar. Bu hususa belki de en güzel misal Peygamberimizin İslâm'ın garib olarak başladığını yine garib olarak biteceğini söyleyen ve gariplere müjdeler vaadeden hadisidir. Bu sahih hadisi bazı kişiler, insanları Allah'ın dinine davetten, «maruf-u emir «münker-i nehyetme farzından alıkoymak için delil olarak kullanıyorlar. Halbuki bu Allah'ın emirlerini hakim kılma çabalarına sekte vurur. Peygamberimizin ümmetinin azmini kırmak, kalplerindeki ümit ışığını söndürmek için bu sözü söylediği nasıl düşünülebilir? Peygamberimiz ümmetini önlerindeki tehlikelere karşı uyararak istemiştir. Yoksa hadis gayretkeş müslümanların çalışmalarına mani olmak, ümid kapılarını kapamak için söylenmemiştir.. Öyle olsaydı, hadisin sonunda «Gariblere müjde olsun»

denmezdi. Hatta Tirmizi'de hadisin devamı şöyledir. «Kimdir bu garibler ya Resulallah? -İnsanların benden sonra sünnetimden bozduklarını düzeltenler.» İşte burada insanları peygamberimizin metodundan bozduklarını ıslah etmeğe ve onları doğru yola sevketmeye yönelik bir çağrı vardır. Diğer bir rivayette de hadisin devamı şöyledir: «Kimdir bu garibler? -Onlar kendi insanlarından (kabilelerinden) ayrı düşenlerdir.» Yani Allah rızası için onlardan ya bizzat hicret etmiş olanlar veya zihnen onlardan uzak olanlardır. Yine başka bir rivayette Peygamberimize gariblerin kimler olduğu sorulduğunda, «İnsanlar arasında az bir grup teşkil eden salih insanlardır. Onlara isyan edenler, itaat edenlerden çok daha fazladır.» cevabını vermiştir. O halde hadisteki garibler uzlete çekilmiş rahip kılıklı insanlar değil, hak üzere sabit olan İslâm'ın doğuşu esnasında ahabın rolünü üstlenmeye talip insanlardır. Garib olmaları, bir çok insanın kendilerine karşı gelmesi bile onları Allah'ın dinine, O'nun için insanları cihada çağırmalarından alıkoyamaz. O halde hadiste böyle olan garibleri yüceltme ve her müslümanın onlar gibi olmalarını veya hiç olmazsa onlara yardımcı olmalarına teşvik vardır. Hadis insanları her an müsbet ve yapıcı olmaya çağırır, yoksa zamanın bozukluğu bahanesiyle mücadeleden kaçmaya ve ümitsizliğe düşmeye değil. Şairin söylediği gibi, -Suç yaşadığımız devirde değil, bizde.-

Konumuzla ilgili hadislerin biri de Ebû Dâvud'da bulunan şu hadistir: «Aç kimselerin yemeğe atılmaları gibi, diğer milletlerin üzerinize

saldıracağı günler yakındır. Sahabe, «Biz o gün azınlıkta mı olacağız ey Allah'ın Resulü?» diye sordular. O da cevaben şöyle buyurdu: «Hayır siz o gün daha çok olacaksınız, fakat sel köpüğü gibi. Allah, düşmanlarınızın size karşı duyduğu korkuyu silip atacak, sizin kalplerinize de 'vehn' koyacaktır.» Vehn dünya sevgisi ve ölümlü kötü görmeyi ifade eder.

Efendimiz bu hadisiyle ümmetini gelecekte vuku bulabilecek milletlerarası komplolara karşı uyarmaktadır. Bu ikazını yaparken Allah zaman perdesini kaldırmış, Peygamberimiz de gelecek durumları bizzat gözüyle görüyormuşçasına haber vermiştir. Fakat bu sözüyle Allah'ın Resulü ümmetini, düşmanlarının hilelerine karşı olan mukavemetlerini kırıp ümitsizliğe sevketmemekte, aksine onlardan gelebilecek her türlü tehlikeye karşı uyanık olmaya çağırmaktadır. Böylelikle ümmet, sayıca çok olmalarına rağmen zayıf düşmelerinin sebeplerini görür. Ve buna hal çaresi bulmaya çalışır. Çünkü tedavinin ilk aşaması hastalığın sebeplerini teşhistir.

Burada sözünü ettiğimiz ahir zaman fitnelerini bildiren hadislerle ilgili bir hususa daha dikkat çekmek istiyoruz. Hadisleri kendi yerlerinde kullanmayan bu gibi kişilerin karşısına müjdeleyici hadislerle çıkılmalıdır. Bu hadisler ümid ışıklarıyla kalpleri aydınlatır. İslâm'ın ve müslümanların geleceğine güven duyulmasını sağlar. Bu hadislerden bir kaç şunlardır:

- a) «Bu din gece ve gündüzün ulaştığı her yere ulaşacaktır. Allah'ın bu dini sok-

madığı tek bir ev ve çadır kalmayacaktır.» (İbni Mace)

- b) «Allahu Teâlâ yeryüzünü dörüp önüme koyduğunda doğuda batıda görmediğim hiç bir yer kalmadı ki ümmetimin hükümü oraya ulaşmamış olsun.» (Müslim-Ebü Dâvud)
- c) Ebu'l Kubeyl şöyle rivayet etti: Abdullah b. Amr b. Ass'in yanında oturuyorduk. Kendisine ilk olarak Konstantiniye mi, yoksa Roma mı fethedilecek, diye sorulunca, Abdullah bir sandık getirtip onu açtıktan ve bir yazı çıkarttıktan sonra şöyle dedi: «Aynı soru Resulullah'a sorulduğunda biz onun etrafında toplanmış hadis yazıyorduk. Resulullah, 'evvela Heraklius'un şehri' dedi.» (Ahmed, Daremi, İbni Ebi Şeybe) Bu şehirlerin ilki fetholunmuştur. Şimdi sıra diğerindedir. Her zaman doğruyu söyleyen Peygamberimizin bu müjdesi de elbet yerine gelecektir.
- d) «Allah bu ümmete her yüz senenin başında dinini onunla yenilediği birini gönderir.» (Ebü Dâvud, Hakim)
- e) «Ümmetim bir yağmur gibidir. Baş mı, yoksa sonu mu hayırlıdır bilinmez.» (Tirmizi, Ahmed)
- f) «Peygamberlik Allah'ın dilediği müddetçe aranızda olacaktır, sonra Allah dilediğinde onu kaldıracaktır. Sonra peygamberlik yoluna uygun bir hilafet olacaktır. Allah bunu da istediği zaman kaldıracaktır. Sonra adud (ısırtıcı, za-

lim) kralların devri gelecek ve bu da Allah'ın dilediği müddetçe devam edip sonra kalkacaktır. En sonunda peygamberlik yoluna uygun hilafet gelecektir.» Peygamberimiz bunu söyledi ve sustu. (Ahmed, Taberani) Peygamberimizin hadisinde zikrettiklerinin çoğu gerçekleşmiştir.

- g) «Benim ümmetimden her an Allah'ın emrinde sabit kalan bir topluluk olagelecektir. Onların aleyhinde çalışıp muhalefet edenler onlara zarar veremez. Ta ki Allah'ın emri gelinceye dek. Onlar insanlara gizli de değildir.» (Buhari-Ahmed)
- h) «Bu din hep payidar kalacaktır. Ve müslümanlardan bir grup kıyamet gününe kadar onun için harb edeceklerdir.» (Müslim)
- ı) «Ümmetimden her an hak için cihad eden ve kendilerine kastedenlere galebe çalan bir gurup olagelecektir. Ve bunların en sonuncuları Deccal'le harp edeceklerdir.» (Ebû Dâvud)
- j) «Mesih muhakkak sizin gibi yahut daha hayırlı insanlara yetişecektir. (Bunu üç defa tekrarlar ve şöyle devam eder) Elbette Allah, benimle başlayan ve Mesih'le son bulan bir ümmeti cezalandırmaz.» (İbni Ebi Şeybe)
- k) «Bu ümmeti ihtişam, izzet, üstünlük, zafer ve yeryüzünde hükümran olma ile müjdele.» (Ahmed Hakim Beyhaki)
- l) «Zekat verecek kişi bulunamayacak

kadar mal artıp çoğalmadan ve Arap memleketlerinin her tarafı verimli meralar, nehirlerle dolmadan kıyamet kopmaz.» (Müslim)

- m) «Siz Yahudi kavmiyle harb etmeden kıyamet kopmaz. (O gün) herhangi bir Yahudi bir taşın arkasına saklansa o taş 'Ey Allah'ın kulu, ey müslüman, arkamda bir Yahudi var, gel de öldür onu!» diyecektir.» (Buhari)
- n) «Kıyamet saatine bir gün kalsa Allahu Teâlâ o günü, benim ümmetimden birini gönderip zulüm ve zorbalıkla dolan dünyaya adaleti yayacak kadar uzatır.» (Ebû Dâvud)

Bütün bu hadislerden sonra köşesine çekilip oturan kişi özel bir durum için söylenmiş bir veya bir kaç hadisi yanlış yorumlayıp kendi durumunu haklı göstermek için delil olarak ileri süremez.

4) Sahih Hadisler Her Türlü Şüpheden Uzaktır

Müslümanın; misyoner, müsteşrik ve dinsizlerin, kısaca İslâm'ın baş düşmanlarının hadis ve sünnet üzerinde şüphe uyandırmak suretiyle, İslâm'a hücumlarına ve maalesef adı müslümanlarca da destek gören, aynı zamanda onlarla beraber ashaba karşı düşmancasına bir tutum sergileyip temel hadis kitaplarına, hatta Buhari'ye bile olan güveni sarsacak davranışlara karşı uyanık olmalıdır. Bunların bir kısmı, gayeleri bu olduğundan, hadisleri kendi şahsi görüşlerine gö-

re tevîl ediyorlar, diğerk kısmı da müsteşrikler söyledii için tekrarlarlar aynı lafları. Bu yoğun kültürel baskı İslâmî olması gerekenden, fikrî bakımdan çok daha geri bir kültür boşluğu ile de karşılaşınca artık yerleşmeye ve yayılmaya başlamıştır. Cehaletin de tesiriyle bir kısım insanlar müttefakun aleyh olan ve ümmetin nesiller boyunca kabul ettiği hadisleri bile pervasızca reddetmeye yelteniyorlar. Bu o kadar ileri bir noktaya ulaştı ki bazı insanlar, değil hadis alimleri, sıradan bir müslümanın bile bildii İslâm'ın üzerine bina edilen beş şartı bildiren hadisi bile kabule şayan görmüyorlar. Bu hadis emperyalistlerin uydurması imiş. Delilleri de hadiste cihad'ın zikredilmemiş olması. Yukarıdaki 13 numaralı, Yahudilerle ilgili hadisi de reddediyor bu kişiler. Bu seferki iddiaları da bu hadisin insanları uyutmaya, gevşekliğe sevk ediyor olduğu iddiası. Hadis, müslümanları taşın konuştuğu zamana kadar eli kolu bağlı olarak beklemeye sevk etmekte imiş. Halbuki gerçek böyle değildir. Hadisteki taşın konuşması hal lisanı ile de olabilir. Hadisin manası şudur: O gün kainattaki her şey müslümana râm olacaktır. Yalnız şu şartla ki, her müslümanın İslâm sancağı altına girmesi, ubudiyyet için harp meydanına çıkması gerekmektedir.

Bir kısım insan da, Peygamberimizin, görüşmeden önce ondan hoşlanmadığını belirttiği bir şahsı yanına geldiğinde güleriyüzle karşılamasını bildiren hadisi kabul etmiyor. Çünkü böyle bir davranış riyâkârlık olduğundan nifak alametidir deniyor. Halbuki Peygamberimiz burada insanları idare etme husuşunda bize güzel

bir örnek vermekte. Bu ince düşünen her hikmet sahibi bir insanın vazgeçemeyeceği bir durumdur. Bu tavır-ile, ancak münafık ve zayıf karakterli insanların yaptığı yağcılık arasında dağlar kadar fark vardır. Durumu ve insanları idare etme, dinin menfaatinedir, yağcılık ise dünyevi bir menfaat için dinini feda etmektir.

Bu meseleyi de böylece izah ettikten sonra aşağıda, aslında bir misyonerlik faaliyeti olan müsteşriklerin (oryantalistlerin) sünnete ve hadise karşı saldırılarına cevap teşkil eden ve onların iftiralarını açığa çıkaran eserlerin bazılarını belirtir bir kitap listesi yazıyoruz :

- 1) Sünnet ve İslâm Hukukundaki Yeri/ Mustafa Sıbâi
- 2) Tedvin Olunmadan Önce Sünnet/Ucac el-Hatib
- 3) el - Envarul - Kaşife / Abdurrahman b. Yahya
- 4) Hadis ve Muhaddisler/Dr. Ebû Zehra
- 5) Ebû Hureyre'yi Müdafaa/Ucac el-Hatib
- 6) Hadis Hakkında Araştırmalar (İngilizce)/Mustafa Azami
- 7) Sünneti Müdafaa/Muhammed Ebû Şehbeh
- 5) Zor Anlaşılan Hadisleri Gereksinmedikçe Halka İndirmemek

Anlaşılması halka zor gelen, akıllarının ve kültür seviyelerinin kolayca kabul edemeyecekleri izahları olan hadisleri onların yanında söylememek gerekir. Sinekten bahseden hadis veya her gün güneşin arşın altında secde ettiğini bildiren hadis vb. gibi. Üzerimize düşen, zaru-

ret olmaksızın müteşabihattân olup vasat insanın kolayca anlayamayacağı hadisleri zikretmemek, halkın pratik yaşamıyla ilgili olan hadislere ağırlık vermektir.

İmam Nevevi «Takrib» adlı eserinde muhaddisin talebesiyle olan durumunu anlatırken hocanın, talebesinin kavrayamayacağı, anlaşılması zor olan hususlardan uzak kalması gerektiğini söyler. İmam Suyuti bu kitaba yazdığı «et-Tedrib ala-et-takrib», isimli şerhinde Nevevi'nin bu sözüyle «sıfatlar»la ilgili vb. hadisleri kastettiğini söyler ve bu gibi hadisleri yanlış anlamının insanı tecsim'e, «teşbih»e bile düşürebileceğini ilave eder. Kanımca Suyuti burada, sıfatlar konusundaki çeşitli hadisleri toplayıp yerli yersiz avama nakletmeyi hoş görmüyor. Çünkü Resulullah bu gibi hadisleri topluma değil yeri geldikçe bazı şahıslara söylemiştir

Hız. Ali şöyle demektedir : «İnsanların Allah ve Resulünü yalanlamalarını istemiyorsanız. reddedecekleri şeyleri değil, anlayıp kabul edecekleri şeyleri söyleyin.»

Beyhakî, Mikdam b. Ma'dî Kerîb'den Resulullah'ın şöyle söylediğini rivayet ediyor : «İnsanlara Rabb'lerinden bahsederken onların garib buldukları veya anlamakta zorluk çektikleri sözleri söylemekten sakının.»

İbni Mesud da şöyle demektedir : «İnsanlara anlayamayacakları şeyi söylersen, onların bazıları için bu bir fitne sebebi olur.»

Hatib de şöyle söylüyor : «(İbadetlerdeki) ruhsatlarla ilgili hadisleri ve sahabe arasındaki ihtilafı ayrıca israiliyât'ı, avama söylemekten kaçınılmalıdır.»

Suyuti ve Hatib'in verdikleri örneklerin hepsini aynen kabul edemesek de, yine de bu örnekleri verirken dayandıkları prensibi kabul ediyoruz. Bu prensip avama, sıradan halka söyleyeceğimiz sözleri titizlikle seçmektir. Çünkü her bilinen söylenemez. Bir şahsa söylenen diğer bir şahsa, bir toplulukta bahsedilen diğer bir toplulukta söylenilemez. Belli bir zaman diliminde söylenmesi uygun olan söz her zamanda söylenilmesi uygun olmayı gerektirmez. Müftülerin fetva verirken zaman, mekân ve hal'in şartlarını gözettikleri gibi.

Peygamberimiz şöyle buyurmaktadır: «Kişiye yalan olarak her duyduğunu söylemesi yeter.» (Müslim) İmam-ı Malik şöyle demektedir: «Her duyduğunu söyleyen insan İslâm'a tam manasıyla teslim olmamış demektir. Ve böyle devam ettikçe imam da olamaz.»

Buhari, Ebû Hureyre'nin şöyle dediğini rivâyet eder: «Resulullah'tan duyduklarımın ancak bir kısmını size bildirdim. Diğer kısmını da söylesem şu gırtlığım kesilir.»

Buhari'deki bir diğer hadis de şöyle: Peygamberimiz eşeğin terkisine binen Muaz b. Cebel'e, Allah'ın kulları üzerindeki, kulların da Rabb'leri üzerindeki haklarından bahsetti. Muaz bunları insanlara müjdeleyeyim mi diye sorunca, «Müjdeleme ki, insanlar ileri-geri konuşurlar.» diye cevap verdi. Muaz, Peygamberimizin bu söylediklerini ancak ölüm anında bu emanetin kendisiyle kaybolmasından korkarak açıkladı.

6) Mevzu Hadislerden Sakınmak

Hadis ve sünnet alimleri «mevzu hadisler»in nakline ancak bu hadislerin «mevzu» olduğunu bildirip insanları onlara karşı uyarmak maksadıyla olduğu zaman izin vermişlerdir. Nevevi «mevzu» olduğunu bilerek bir insanın hangi konuda olursa olsun -ister ahlâk, ister ahkâm-la alâkalı olsun- peygamberimizden söz nakletmesi onun «mevzu» olduğunu bildirmek gayesi müstesna, haramdır diyor. Ve Müslim'in «merfû» olarak kaydettiği «Kim bana yalan olduğunu bilerek bir söz isnad ederse o da yalancılarıdır» hadisi de bunu açıklamaktadır, diye ilave edivor.

Ümmetin alimlerinin bir kısmı bu sahada derinleşerek «mevzu hadislerin nasıl, niçin batıl olduğunu açıkça ortaya koymuştur. İmam Abdullah b. Mübarek : 'Ah şu mevzu hadisler!' diye yakınan kişiye «Bu hususta uzmanlaşmış alimlerimiz o meseleyi hal etmiştir.» dedi. İmam Ebû'l-Ferec b. Cevzi de şöyle demektedir : «Kur'an-ı Kerim'i tahrif etmek, ona insan sözleri ilave etmek mümkün olmayınca, bu sefer bazı kimseler Resulullah'a sözler isnad etmeye, uydurmaya başladı. Allahu Teâlâ bu insanların karşısına «nakli» müdafa eden sahih hadisleri de, uydurma sözleri de açıklayan ve her asırda bulunan alimler çıkarttı. Fakat aramızda maalesef bu gibi alimler anka kuşundan daha nadir bulunuyor.»

Acaba H. 597'de vefat eden İbnü'l-Cevzi zamanımızda yaşasaydı ne derdi?

Konumuza dönersek, uydurma hadislerin

İslâm kùltürünün safvetini bozduğu, bir zamanlar tefsir, tasavvuf, hatta fıkıh kitaplarına kadar bile girebildiği bilinen bir durum. Bu, zamanımız için de kısmen geçerlidir. Müslümanların bir kısmı avam tabâkasının sempatisini çekmek, onların suyuna gitmek için bunları delil olarak kullanabilmekteler. Hutbe ve vaaz verenlerde, basındaki dini yayınlarda bu çokça rastlanmakta. Bunların çoğu nakle, akla ve dinin temelerine ters düşen sözlerdir. Ayrıca bir de örümcek ağı kadar zayıf hadisleri nakledenler vardır. Bunların dayanakları faziletli ameller, eski kıssalar, iyi amellere teşvik, kötü amellerden sakındırmak babından zayıf hadisleri nakletmenin caiz olduğuna olan inançlardır. Burada bir-iki hususa dikkat çekmek istiyoruz. Her şeyden önce bu bile üzerinde ittifak edilen bir görüş değildir. Güvenilir imamlardan bir kısmı ayırım gözetmeksizin zayıf hadisin alınmaması görüşündedirler. Yahya b. Muin bunlardandır. Hadis alırken kılı kırk yaran Buhari'nin ve kitabının mukaddimesinde sahih hadisleri bırakıp zayıf ve münker hadisleri alanları kınayan Müslim'in görüşlerinin de bu olduğu söylenebilir. Asırlarında Maliki mezhebinin imamı olan Ebû Bekir b. Arabi ile Şafi mezhebinin imamı olan Ebû Şâme ve İbni Hazm da bu görüşe meylederler.

İkinci husus da şudur: Zayıf hadiste anlatılmak istenen eğer sahih ve hasen hadiste mevcut ise zayıf hadislere müracaatın gereği yoktur. Bu sahih hadislerde istediğimiz herhangi bir konuda hadis bulabiliriz. Yeter ki gerekli gayreti gösterelim, araştıralım. Önüne gelen her

görüşü tetkik etmeden almak alışkanlığı insanların serbestçe zayıf hadis rivayet etmelerine de sebep olmaktadır.

Bir diğer dikkat edilmesi gereken nokta da, zayıf hadisi Peygamberimize isnad ederken kesin bir üslup kullanmamaktır. Böyle bir hadis, senetsiz rivayet edeceksek «Kâle Resulullah» (Resulullah dedi ki...) gibi kat'i hüküm bildiren üslup yerine, «Ondan şöyle rivayet edildi, bize şöyle dediği ulaştı, ondan şu söz nakledildi» gibi toleranslı bir üslup kullanmak lâzımdır. Bu noktaya bilhassa hatip ve vaizler dikkat etmemekteler.

Tergib (iyi amellere özendirme) ve terhib (kötü durumlardan sakındırma) hususunda zayıf hadisin rivayet edilebileceğini söyleyen alimler bunu üç şarta bağlamışlardır: Hadisin çok zayıf olmaması, Kur'an ve Sünnet'te sabit, amel edilgeleyen bir şer'i temele dayanmak, kendisiyle amel edilirken bu hadisin peygamberimizden geldiği hususunda ihtiyatlı davranmak.

Buradan da anlaşılıyor ki ümmetin alimleri zayıf hadislerin rivayeti için hiç bir kayıt ve şart koymadan kapıyı sonuna kadar açmamışlardır. Temel prensip yanında yukarıdaki üç şartı da zikretmişlerdir. Bu temel prensip zayıf hadislerin amellerin faziletleri vb. gibi üzerine şer'i hükümler terettüp etmeyen konularla ilgili olmasıdır.

Şahsi görüşümüze göre yukarıda belirttiklerimize şu iki şart da ilâve edilebilir:

1 — Din'e, akla ve dil kurallarına ters düşen mübalâğa ve ifratların buhunmaması. Hadis imamları mevzu hadislerin «rivayet eden» ve

«edilen söz»le alakalı birtakım karinelere anlaşılabileceğini söylerler.

Rivayet edilen sözle ilgili karineler, onun mevzu olduğuna deliller şunlardır: Tevil kabul etmeyecek şekilde akla ters gelmesi, duylara ve gözleme uymaması, kitab, sünnet ve kati icmanın delaletlerine ters düşmesi, hadisin öneminin bir cemaat önünde söylenilmiş olmasını gerektirdiği halde bir kişi tarafından nakledilmesi, küçük bir günah veya sevab gerektiren küçük bir amele karşılık çok büyük bir azab veya mükafat vaad eder olması.

Maalesef muhaddislerin hepsinin bütün bu kuralları uyguladığını söylemek çok zordur. Yine de onların yaşadığı devirlerin şartlarını da göz önünde bulundurmamız gerekir. Fakat asrımıza hakim olan akılcılık, bu gibi aşırılıkları kabul edip hazmedemez. Hatta bunlar vesilesiyle dinin bizzat kendisi de itham edilebilir.

Dil kurallarına ters düşmeyi şöyle açıklayabiliriz: Devvâc gibi bazı kussacılar, delaletleri apaçık olan Kur'an'daki kelimeleri lügât anlamlarından çok uzak ve pek garib bir şekilde tefsir etmişlerdir. Devvâc'ın Ebû'l-Heysem, onun da Ebû Said'den merfu olarak rivayet ettikleri «Veyl» kafirin dibine ulaşmadan kırk harif yuvarlanıp düştüğü cehennemdeki bir vadidir» hadisi bu cümledendir. Halbuki veyl kelimesi İslâm'dan önce de, sonra da bilindiği gibi «helâk» ile «tehdit» manalarını ifade eden bir sözdür. Taberânî ve Beyhâkî'nin İbni Mesûd'dan Kur'an'da geçen «gayy» kelimesinin cehennemde bir vadi veya bir nehir olduğunu bildiren rivayetleri ve bunlardan çok daha garibi İbni Ebû'd-Dün-

ya'nın «Kim bunu yaparsa cezaya (asâm) çarptırılır» ayetindeki asâm'ın cehennemde yılanlar ve akreplerle dolu bir vadi olduğunu bildiren rivayettir.

2 — İkinci şart kendilerinden daha kuvvetli bir şer'i delile ters düşmemeleridir. Abdurrahman b. Avf'ın zenginliği dolayısı ile cennete emekleyerek gireceğini bildiren zayıf hadisler buna örnek olarak verilebilir. Bu gibi hadisler mal fitnesinden, zenginliğin verdiği azgınlıktan sakındırmak için söylenmiştir. Fakat bu söz Abdurrahman b. Avf'ın aşere-i mübeşşereden (hayattayken cennetle müjdelenen on kişi) olması ve onun seçkin ve takva sahibi bir müslüman olduğunu bildiren pek çok rivayetle çatışıyor. Aynı zamanda Abdurrahman b. Avf «şükreden zengin» timsaliydi de. Bundan dolayı Resulullah ondan hoşnud olarak vefat etmiş, Hz. Ömer de altı kişilik şurâsına almış, oylar eşit olduğunda onun görüşüne ayrıcalık tanımıştır.

Mevzu hadisler, hadislerin seçiminde titizlik göstermeyen kitaplara itimat gösterilmesi neticesinde müslümanların arasında yayılagelmıştır. Bazı kitaplarda hadisler, hadis kitaplarına nisbet edilir. Halbuki bu yeterli değildir. Çünkü bu hadislerin toplandığı kitaplarda sadece sahih ve hasen hadisler yoktur. Bir çok insan va'z, tasavvuf, tefsir vb. kitaplardan -bu kitaplarda bulunmasının onların araştırılmasına gerek bırakmadığı fikriyle- hadis naklederler. Bunlar en az kabule şayan hadislerdir. Va'z ve nasihat kitaplarına hadis nakli hususunda güvenilmemeli bence. Çünkü bu kitaplara -şer'i bir hükümle ilgili olmadığı gerekçesiyle- alınan ha-

disleri derinlemesine araştırılmazlar. Hatta hadis hafızları, kritikçileri bile va'z, nasihat gibi konularda telif ettikleri eserlerde bazen tefrit derecesine varacak kadar serbest davranırlar. Mevzu hadisler hakkında eserleri bile bulunan İbnü'l Cevzi'nin «Zemmü'l-hevâ» isimli eseri ve Hafız Zehebi'nin «el-Kebâir» isimli eserleri bu kabildendir.

Tefsir kitaplarından hadis almak isteyenlerin İbn-i Kesir'in tefsirine müracaat etmelerini tavsiye ederim. Çünkü kendisi tam manasıyla bir hadis hâfızıdır. Naklettiği hadislerin güvenilir olup olmadığını belirtmiştir. «İhyau'l-ulûm» dan hadis nakletmek isteyenler Hafız İraki'nin tahric'ine müracaat etmelidirler ki, ancak böylelikle hadisin alınabilirlik derecesi tesbit edilebilsin. Munziri'nin Tergib ve Terhib'inden istifade etmek isteyen kişi de hadislerin derecelerinin kitapta kullanılan ıstılahların açıklandığı kitabın mukaddimesini okumalıdır. Böylelikle kullanılan ıstılahları anlamayıp hasen veya sahih sandığı zayıf hadisleri nakletmekten kurtulmuş olur. Suyuti'nin «Câmiu's-sağir»i için de Menavi'nin «Feyzu'l-kadir»ini veya «Teysir»ini tavsiye ederim. Çünkü asıl metinde kullanılan zayıf, hasen, sahih işaretleri müstensihlerin daha sonra da basımcıların tahrifine uğramıştır. Menavi'nin hadislere getirdiği yorumlar, izahlar hakikaten pek faydalıdır. Nasır el-Elbâni de bu eserde geçen zayıf hadisleri ayırarak iki ayrı kısım üzere neşretmiş ve hadis ilmine büyük hizmette bulunmuştur.

Belli bir sahaya ait olan kitaplarda bulunan hadislerin tahricini yapan kitaplardan da fayda-

lanmak lazımdır. Mesela Tefsir sahasında İbnü'l-Hacer'in «Keşşâf»taki hadislerin tahricine, tasavvuf sahasında Hafız İraki'nin İhyâ'da bulunan hadislere yaptığı tahriclere, fıkıh sahasında da Hafız Zeylâi'nin «Hidâye»deki hadisleri tahricine veya Allâme Kâsım'ın «Ehadisül-ihtiyâr»ına yahut da İbni Hacer'in «Telhisu'l-Habir»ine müracaat edilmelidir.

Sünnet kitaplarından bir kısmı da insanlar arasında yaygınlık kazanan hadisleri toplayıp, bunların sıhhat derecelerini belirtmek üzere tertip edilmiştir. Sehâvi'nin «el-Mekasidü'l-Hase-ne-si, Şeybanî'nin «Temyizü'l tayyib mine'l-habis»i bu türdendir. Fakat bunların en derli toplusu ve faydalısı, alfabetik sıraya göre hadisleri tertip eden Aclunî'nin «Keşfu'l Hafâ»sıdır.

Sünnet sahasında; mevzu hadisleri toplayan pek çok kitap vardır. İbnü'l Cevzi'nin, Süyutî'nin, İbnü'l-Kayyım'ın, Aliyyü'l-Karî'nin, İbnu Irak'ın, Şeybanî'nin, Elbanî'nin eserleri bunların en tanınanlarındandır.

Müslümanın, şer'i hükümlerin önemlilerini bilecek, hiç olmazsa bilemedikleri için kaynaklara müracaat edebilecek kadar fıkıh bilgisine sahip olması lâzımdır. Çünkü ancak böylelikle cini meselelerle ilgili soruları cevaplandırabilir. Hâk daha çok, bu soruları Allah yoluna davet eden aktif müslümanlara sormakta ve onlardan cevap beklemektedir. Eğer bu müslümanların bu soruları cevaplandıracak kadar bilgileri yoksa iki şık vardır karşılarında. Ya bilmediğini kabul edip susacak, böylelikle durumu ve etkinliği zayıflayacak, ya da bilmeden fetva verecek ve o takdirde de şu hadis tezahür edecek: «Allah ilmi alimlerin göğüslerinden çekip çıkararak kaldırmaz, alimleri çekip alır, böylece ilim de yok olur. Bu şekilde hiç bir alim kalmayınca insanlar cahilleri başlarına geçirirler, onlara sorarlar ve onlar da ilimsiz fetva verirler, böylece hem kendileri sapıtırlar, hem de diğer insanları sapıtırırlar.» (Buharî, Müslim)

Bu fıkıh bilgisi ikinci olarak, şeri hükümler ışığı altında karşılaştığı hataları ve doğru yoldan dışarı meyledişleri de düzeltme imkânı sağlar müslümanlara. Böylelikle yaygınlaşan bid'atlara Allah'ın razı olmadığı durumlara, dinin yan-

lış anlaşılmasına sadece kızgınlık ve duygusallık-
la değil, ilimle, fıkhla karşı koyabilir.

İmamlar arasında ictihat meselesi olan hu-
suslar reddedilemez. O halde ictihadi meseleler-
de inkâr ancak belli sınırlar dahilindedir. Aynı
şekilde, eğer bir münker, yapılmadığı takdirde
daha büyük bir münkeri gerektiriyorsa o mün-
ker yapılabilir, reddedilmez. İbnü'l Kayyım, İbn-i
Teymiyye'nin talebelerişe bir gün içki içen bir
moğol gurubuna rastladığı, talebelerinin bir kıs-
mının onlara mani olmak istemeleri üzerine,
•Bırakın onları kendi hallerine, Allah içkiyi Zik-
rullahı namaza mani olduğu için reddetmiştir.
İçki bunların ise kan dökmelerine, yağmalama-
larına mani olmakta..» dediğini nakletmiştir. Kı-
sacası ehemm mühime, bütün parçaya, farz na-
fileye tercih edilmeli, üstün tutulmalıdır.

Fıkıh bilgisi, hocalara derslerin arasına gü-
nün ihtiyaç duyulan hükümlerini katma imkânı
da sağlar. Mesela zekâtın, oruçtan, hacdan
bahsederken, konu sadece teşvik ve sakındırma-
ya hasredilmemeli, ayrıca muhataba o mesele-
nin temel hükümleri de anlatılmalı, kolay ve
güzel bir üslûpla özetlenebilmelidir. Böylece
halk dinlerinin hükümlerini kolay bir şekilde
öğrenmiş, aydınlanmış olur. Fakat fıkhi bilgi-
ler ile va'z arasında birbirlerinin sınırlarını ge-
meyecek ve bütünlüklerini bozmayacak bir den-
ge olmalıdır.

Burada bir iki tavsiyemiz olacaktır :

1) Hükümleri kitap ve sünnet delilleri-
ne ayrıca haklarında nass bulunmayan fakat bu
delillerden neşet eden icma, kıyas, istislah, iş-

tihsan gibi ölçütlere bağlamaya gayret sarfedilmeli. Fıkıh, tafsili delillerden alınmış şeri hükümlerin bilgisi olarak tarif ediliyor. O halde delilsiz fıkıh olamaz. Bu noktada hadis fıkıh kitaplarından faydalanılabilir. Bunlara örnek olarak şu kitapları sayabiliriz: el-İhkâm, Neylül-evtâr, Sûbûlûs-selâm, er-Ravdatü'n Nediyye ve İbn-i Teymiyye ile İbnu'l-Kayyım'ın kitapları.

Bir de delil getirirken diğerlerinin delillerinin de münakaşasını yapan ve tercih sebeplerini açıklayan kitaplar vardır ki, onların da bazıları şunlardır: İbnu Kudame'nin «el-Mugni»si, Nevevi'nin «el-Mecmu»u, İbn-i Abdullah'ın «el-İstizkâr»ı, İbni Hazm'ın «el-Mahalli»si ve «er-Raudûn-Nadir»i.

2) Bir fıkhi mezhebe bağlı olmak, kişinin mutmain olması için mezhebinin delillerini öğrenmesine mani değildir. Hatta delilleri diğer bir mezhebe nazaran daha zayıf olması dolayısıyla bazı meselelerde kendi mezhebini terketmesine de mani değildir. Zira mezhep imamlarından, «Hadis sahihse, mezhebim odur» sözü rivayet edilmiştir. Sahih, sarih bir sünneti mezhep kaydı dolayısıyla terketmek caiz değildir. Bazı cuma hatipleri camiye yeni girenlerin tahiyetu'l mescit kılmayıp oturmalarını isterler. Halbuki Müslim'de şöyle bir hadis görüyoruz. Cabir b. Abdullah'tan (R.A.) şöyle rivayet olunmuştur :«Bir cuma günü Resulullah minberde iken Gatafani geldi, namaz kılmadan oturdu. Resulullah ona, «İki rekat namaz kıldın mı?» diye sordu. «Hayır» cevabını alınca da, «Kalk da kıl!» dedi.»

3) Belli bir seviyeye gelen müslüman, diğer

mezhepleri, bilhassa hitap ettiği topluluğun mezhebini de bilmelidir. Yani kendi mezhebi ile içinde bulunduğu toplumun mezhebi arasındaki farkları bilmelidir. Böylelikle onlarca mümkün olan bir şeyi reddetmez.

Bir Şafii, Maliki mezhebine bağlı bir çevrede onların küçük abdestten ve eti yenen hayvanların pisliğinden fazla sakınmamalarını, namazda el bağlamamalarını vb. şeyleri garip karşılayabilir. Bundan dolayı o mezhebi ve delillerini bilmeden konuşmamalıdır o ortamda.

Yahut da bir Hanefi, bir Şafii veya Hanbelli muhitinde insanların rûkûya varırken ve kalkarken ellerini kaldırdıklarını, yahut imamın arkasındayken fatiha okuduklarını, imam fatihayı bitirdiğinde sesli olarak «amin» deyişlerini, imam iki tarafa da selâm vermeden selâm vermemelerini reddetmemelidir. Çünkü bunlar da kendi mezheplerinin esaslarına göre ibadet etmektedirler.

Bu hususta müslüman davetçinin, en azından bir tane İbn-i Rüşd'ün «Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetu'l-Muktesid» gibi mukayeseli fıkıh kitabı okuması lazımdır.

4) Müslüman davetçinin hükümlere delil getirirken ve bu hükümlerin hikmetlerinin insan ve hayata yansıyışını açıklayıp, İslâm'ın genel mantığına bağlarken, insanların kabul etmesi için Kur'an ve Sünnet'e uyması lazımdır.

Kur'an-ı Kerim, -ibadetlerde temel olanın ubudiyyet ve Allah'ın emrine teslim olmakla beraber- ibadetlerin içerdii hikmet ve faydaları da zikreder. «Namaz kıl! Muhakkak ki namaz kötülükten ve münkerden men eder.» «Onların

mallarından zekat al ki, onları temizlemiş, mallarını artırmış olasın.», «Sizden önceki ümmetlerin üzerine oruç farz kılındığı gibi, sizin üzerine de farz kılındı. Umulur ki korunasınız (takva sahibi olasınız).», Kendilerine ait faydaları görsünler, belli günlerde Allah'ın ismini zikretsinler diye...» ayetlerinde namaz, zekat, oruç ve haccın faydaları, hikmetleri hatırlatılmıştır.

İbadetlerde durum böyle olunca, muamelat ve hayatın günlük işlerinde de durumun aynı olması pek tabiidir. Bunun gerekliliği çağımızda kendini daha fazla hissettirmektedir. Çünkü günümüz insanı hemen kabul etmiyor, dini emirlerin sebeplerini, hikmetlerini bilmek için soruyor, araştırıyor. Bundan dolayı insanlara bir mesaj vereceğimiz zaman, yaşadığımız devrin üslubuyla vermeliyiz.

Hükümlerin sebeplerinden bahsettiğimiz bu yerde sıkça düşülen bazı hatalara dikkat çekmek istiyorum :

1) İbadetlerin sebeplerini gösterirken aşırılığa kaçmak : İbadetlerin hikmetini, sebeplerini dünyevi işlere bağlayıp, onları ibadetlerin sebepleriymiş gibi göstermekte aşırılığa kaçılmalıdır. Çünkü ibadetler, neticesinde elde edilecek faydalardan sarf-ı nazar edilerek daha yüce gayeler için yapılır. O da, ilahi teklife muhatap olanların yaradılış gayesidir. «İnsanları ve cinleri ancak ibadet etsinler diye yarattım.» (Zarîyat; 56) Hatta bütün bu kainatın ve içindekilerin yaradılışının ilk gayesi Rabb'lerini güzel isimleri ve yüce sıfatlarıyla tanımalarıdır. «Yedi göğü ve yerden de bir o kadar yaratan Allah'tır. Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve ilminin her

şeyi kuşattığını bilmeniz için, Allah'ın emirleri göklerle yer arasında inip durmaktadır.» (Talak; 12)

İbadetlerin hikmetini anlatırken sadece dünyevi neticelerine ağırlık vermek, bazı insanların, aynı neticelere ulaştırabilen diğer vesileleri göstererek ibadetleri inkârına sebebiyet verebilir. Zaten diğer bazı insanlar da önceki filozofların söylediklerini tekrarlamaktadırlar.

2) Sınırlı sebepler ileri sürmek : Şeri hükümlere sebep gösterirken her halukârda geçerli olmayan ve şeri hükmün haricindeki bir takım durumlar için de sözkonusu olan sebep göstermekten sakınılmalıdır. Buna domuz etinin haram kılınmasına sebep olarak pislik yemesini göstermek bir örnektir. Bu sebep, özel yerlerde gözetim altında yetiştirilen domuzlar için aynı durum sözkonusu olamayacağından reddedilebilir. Domuzun haram olmasına gösterilen buna benzer bir diğer sebep olan etinin kiskançlığı körelttiği iddiası da reddolunmaya mahkumdur. Çünkü namus meselesi muhit ve eğitim meselesidir. Mısır ve diğer Ortadoğu ülkelerindeki yerli hristiyanlar, domuz eti yemelerine rağmen, kiskançlık meselesinde Avrupalı hristiyanlardan farklılık göstermektedirler. Aynı şekilde insan sağlığı için büyük tehlike olan domuz etindeki mikropları göstermek, aynı mikropların dinin helâl kıldığı sığır etinde de bulunduğu gerekçesiyle kolayca reddedilir. Bundan dolayı her durumda aynı neticeyi vermeyen ve henüz kesinlik kazanmamış olan delilleri ibadetin sebebi gibi göstermek doğru değildir. Kişi bu durumda ancak, «Allah temiz olanı helâl kılmıştır, pis

olanı da haram.- deyip meseleyi noktalamalıdır. Çünkü, biz bilelim, bilmeyelim, Allah her şeyi bir hikmete göre emretmiştir. Bizim o hikmeti anlayamamız, onun varolmadığını göstermez.

Bizim ılımımız Allah'ın gerek nizamındaki ve gerekse yaradışındaki bütün hikmetlerini kavramaktan acizdir. Kur'an-ı Kerim, «O pistir» dedikten on dört asır sonra domuz etinde insan için tehlikeli tenya şeritler bulunmuştur. İlmın yakın veya uzak gelecekte daha başka neler keşfedeceğini kim bilebilir? Ayrıca Allah'ın, gerek dininin gerek yaradışının bazı hikmet ve surlarını insanlardan gizlemesinde de pek açık bir hikmet vardır. Böylelikle insanlar bir imtihana tabi tutulmuş olur, gerçek ubüdiyet ortaya çıkar, kim Resulullah'a tabi oluyor, kim yan çiziyor, kim Rabb'ine itaat ediyor, kim akıllı Rabb ediniyor, kısaca mü'min kimdir, kim değildir. bunu gösteren yolların ayrılış noktasıdır bu.

Mü'min Rabb'inin bir emrine veya nehyine muhatab olunca şöyle der: «İşittik ve itaat ettik, Rabb'imiz... Affını dileriz.» (Bakara; 285) İster bu emir veya nehiydeki hikmeti anlasın, ister anlamasın, bundaki sırrı kavrasın veya kavramasın, söyleyeceği bundan başka şey olamaz. Çünkü onun, Allah'ın emrettiği şeyin menfaatine, yasakladığının da zararına olduğuna iman etmesi kafidir. Eğer dini bir emre, o işe akıllı yatığı için uyuyorsa, o durumda artık o Rabb'i yerine aklına itaat ediyor demektir. Mü'min olmayan kişi ise Allah'ın emrine ancak, «İşittik, yine de isyan ettik.» der. Çünkü o gerçek ubudiyyet,

Resule itaat nedir bilmez. Kendisinin durumu-
nu Rabb'inin durumuyla bir görmeye yeltenir.

Evet... Müslüman, şeri hükümlerin hikmet-
lerini, açıklarken dikkatli olmalıdır. Gösterdiği
sebeup ve hikmetler her durumda geçerli ve ma-
kûl olmalı, bir «bürhân»a dayanmalıdır. Aksi
takdirdé her taraftan itiraz sesleri yükseliverir.

Meselâ «kebâir»den (büyük günahlardan)
olan zinadan bahsederken, bu fiilin haram kılı-
nışının hikmetini neseblerin karışma tehlikesi-
ne bağlayan kişiye, biri kalkıp o takdirde ha-
mile, kısır veya doğum kontrol hapı kullanan
bir kadının hamile kalma tehlikesi olmadığı-
ndan, zina etmesinde, yahut da bir kadının tek
bir erkekle ilişki kurmasında bir sakınca yok-
tur diyebilir. Bundan ötürü, bu çeşit sebeup ve
hikmet göstermekten sakınılmalı, ancak geniş
bir araştırma ve tesbitten sonra bu hususlarda
konuşulmalı. Ya da zinadan sakınmanın sebe-
bini beyan eden şu ayette olduğu gibi genel ifa-
deler kullanılmalıdır: «Sakın zinaya yaklaşma-
yın. Çünkü o rezilliktir, kötü bir yoldur.» (Is-
râ; 32)

Bu çeşit hataya diğer bir örnek de faizin
haram kılınışını, onun zenginlerin maslahatı
için fakirlerin ihtiyacının sömürülmesi oluşuna
bağlanmasıdır. Halbuki bu eskiden beri mevcut
olan fakat ancak faizin belli bir çeşidine uyar.
Bu kendisini ve ailesini geçindiremeyen kişinin
borç bulamadığı zaman tefeciden aldığı faizdir.
Fakat artık bu çeşit faiz alımı yok denecek ka-
dar azalmıştır. Günümüzde ise bankalardan fa-
iz alanların çoğu servetlerini artırmak, ticaret-
lerini genişletmek isteyen büyük tüccar ve sa-

nayicilerdir. Geliri sınırlı bazı insanlar da geçimlerini kolaylaştırmak için bankaya para yatırırlar. Diğer bir deyimle, durum geçmişin aksine, faizle para veren, faiz parası yiyen zayıf bir birey olduğu halde, faizle borç para alan, borçlanan güçlü olandır.

Ve böylece faizin haram kılınışını yukarıda söylediğiniz hikmete bağlayan ve fıkıhla uğraşan bazı kişiler, günümüzde bankalardan istifadenin haram kılınan faiz olmadığını söylemek noktasına gelmişlerdir. Çünkü onlara göre bu uygulamada fakirlerin lehine bir durum vardır.

O takdirde günümüzde faizin haram kılınması -eğer sebep ve hikmet arayacaksak- başka bir sebep ve hikmete bağlanmalıdır. Bunun için Abdullah Draz'ın, Ebû Zehrâ'nın, Seyyid Kutub'un, Mevdudi'nin kitaplarına başvurulabilir.

3) Maddi sebeplere yönelmek: İbadetlerin hikmet ve sebeplerini gösterirken, hissedilebilir maddi sebeplerle yetinilmesinden sakınmak gerekir. Bilhassa İslâm'ın şiarı olan abdest, namaz, oruç, hac, zekât gibi meselelerde bundan kaçınmamız lâzımdır.

İbadetlerin hikmetlerinden bahseden bazı kişilere göre abdestin hikmeti temizlik, namazın beden hareketi ve programa uyum sağlama/disiplin, orucun yılda bir defa mideyi rahat ettirmek, haccın ise yeni yerler görüp meşakketlere sabretmeyi öğrenmektir. Bu câhil kişiler tamiri imkânsız zararlar verebilirler dinimize. Biri çıkıp şöyle diyebilir: «Ben abdestsiz temizliğime dikkat edebilir, namaz kılmadan uzmanların gözetiminde beden eğitimi yapabilir aynı şekilde oruç ve hacc ibadetlerini yapmadan da

onun neticelerini başka yollardan sağlayabilirim.- İşte görüldüğü gibi ibadetlerin hikmetlerini belirtme çabaları -eğer dikkatli davranılmazsa- düşmanların eline verilen bir silah olabilir. Bundan dolayı bu hususta da Kur'an'ın metodunu takip etmemiz en iyisidir. Bunların bir kısmını teker teker görelim.

Namaz: «Beni anmak için namaz kıl!» (Tâhâ; 14). «Namazı dosdoğru kıl! Şüphesiz ki namaz insanı fuhuş ve kötü şeylerden alıkoyar. Allah'ı anmak elbette en büyük ibadettir.» (Ankebût 45) Yani Allah'ı anmayı içermesi, onun rezillik ve münkerden nehyetmesinden daha büyük önem taşır.

Oruç: «Ey iman edenler, sizden önceki ümmetlere farz kılındığı gibi, sizin üzerinize de farz kılındı. Ta ki Allah'tan korkasınız.» (Bakara; 183) Yani takva (Allah korkusu) orucun gayesi ve neticesi olarak zikredilmiştir.

Zekât: «Ey Peygamber! Onların mallarından sadaka al ki, bununla onları manevî kirlere temizlemiş ve derecelerini yüceltmiş olsun. Onlara dua et! Çünkü senin duan onlar için bir huzur kaynağıdır. Allah Semi'dir, 'Alim'dir, her şeyi çok iyi işiten ve çok iyi bilendir. Bunlar kullarının tevbesini ve sadakaları ancak Allah'ın kabul ettiğini ve tevbeleri çokça kabul eden ve merhametli olanın sadece Allah olduğunu bilmezler mi?» (Tevbe, 103-104) Burada zekâtın hikmeti ruhi ve psikolojik bir karakterdedir: Bu, ruh ve manevî temizlik, dua, kalbin sükûn bulması, huzur, Allah'ın verilen sadakaları kabulüdür.

Hacc : «İnsanları hacc'a davet et ki, gerek yaya olarak, gerekse uzak yollardan gelen çeşitli vasıtalarla sana varsınlar. Böylece onlar dünyevi ve uhrevî menfaatlerini görsünler ve belli günlerde Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanları kurban ederken Allah'ın adını ansınlar.» (Hacc, 27-28) Ayette haccın zikredilen faydaları maddî yöne hasredilmekten çok daha derin ve geniştir. Şu hadiste de buna işaret vardır. «Kâbe'yi tavaf, Safa ve Merve arasındaki sa'y ve şeytan taşlama ancak, Allah'ı anmak için konmuştur.» (Müslim, Ebû Dâvud)

Kurban : «Kurbanların ne etleri, ne de kanları hiç bir zaman Allah'ın rızasına ulaşamaz. O'na ulaşan ancak sizin takvanızdır. İşte böylece kurbanlık hayvanları Allah, emrinize verdi ki sizi hidayete erdirdiği için O'nu yüceltesiniz. Ey Muhammed! İyiliklerde bulunanları müjdele.» (Hacc; 37)

Kur'an-ı Kerim nehiyleri (yasaklar) bilhassa sosyal ve iktisadî nehiylerin sebeplerini belirtirken, meselenin bütün durumları kapsayan her toplum ve zamandaki bütün şahısları itibara alan dîni yönüne ağırlık yerir. Bunların bir kısmına örnek verelim: Kur'an'da «Şeytanın işinden bir rezalet» olarak nitelenen içkinin yasaklanış hikmeti/sebebi olarak şu ayeti görüyoruz: «Şüphesiz ki şeytan kumar ve içki ile arınıza düşmanlık ve kin sokmayı, sizi Allah'ın zikrinden ve namazdan menetmeyi ister.» (Mâide; 91) Görüldüğü gibi ayette içkinin akıl ve beden üzerindeki zararlarıyla ilgilenilmiyor.

İsrâf : «Olur olmaz yere de elindeki malını saçıp savurma. Şüphesiz malını saçıp savuran-

lar şeytanın kardeşleridir. Şeytan ise her zaman Rabbinin nimetlerine karşı çok nankördür.» (İsrâ; 26-27)

Çocukları öldürmek : «Onları öldürmek büyük bir suçtur.» (İsrâ; 31)

Zina yapmak : «Sakın zinaya yaklaşmayın. Çünkü o rezilliktir, kötü bir yoldur.» (İsrâ; 32)

Fal ile kismete bakmak : «Fal oklarıyla size taksim edileni aramanız da haram kılınmıştır. Bunları yapmak yoldan çıkmaktır.» (Mâide; 3)

Yetim malı yemek : «Yetimlerin mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin. Şüphesiz bu, büyük bir günahdır.» (Nisa; 2)

İşte -eğer mü'minlere hitap ediliyorsa- dini emir ve yasakların sebeplerini göstermede takip edilecek yol budur, başka değil. Emri yerine getirmenin Allah'ın rızasını ve sevabı, karşı durmanın ise O'nun gazabını ve cezayı gerektirdiğine işaret kâfidir. Kur'an'ın, «O fısktır», «O büyük günahdır», «...kötü bir yoldur», «...büyük bir suçtur» demekle yetinmesi gibi.

İslâm dinine insanları çağırان kişının iki temel delili, Kitap ve Sünnet'i, ayrıca cumhur ulemanın üzerinde ittifak ettiği icma ve kıyası, bağlayıcılıkları ve sınırları üzerinde değişik görüşler bulunan istihsan, istislah, istishabı, geçmiş ümmetlerin şeriatlarını, sahabe kavillerini kendilerine değişik bakış açılarıyla bakılan diğer hususları, kısacası fıkhıdaki delillerimizin hepsini bilmesi için usul-ü fıkıhı öğrenmesi gerekir.

İki temel kaynak olan Kitap ve Sünnet'ten hüküm nasıl çıkarılır ve kim çıkarabilir? Bu mevzuda üzerinde ittifak ve ihtilaf edilen bir çok mesele vardır. Ve her bakış açısının kendisine aid bir delili de vardır. Tercih edilene uymak için kendisine tercih edilen de bilinmelidir. Böylelikle onunla amel eden de mazur görülüp belki bundan vazgeçmeye ikna edilebilir.

Her an Allah'ın dinine davet eden kişinin usul-ü fıkıh hakkında teferruatlı kitaplar okuması zaruri değildir. Bu ancak o sahada ihtisaslaşmış kimselerin harcıdır. Usul-ü fıkıh hakkında derli toplu bilgi veren İbn-i Kudâme'nin «Cen-netu'n-ñ-nâzır-ı», Şevkânî'nin «İrşâd'ul-Fuhûl-unu, yahut da yakın zamanda yazılmış olan Hudâri'

nin, Hallâf'ın usul-ı fıkıhlarından birinin okunması kâfidir. Hellâf'ın eseri gerçekten de anlaşılması pek kolay bir eserdir. Ayrıca bu bilgisini bütûnlemek için kısa da olsa bir İslâm Fıkıh Tarihi, mezheplerin doğuşu ve gelişimini, ictihad, taklit, istinbât ve bunların son asırdaki durumlarını öğrenmek için okumasında yarar vardır. Bu alanda Hudari'nin ve Hallâf'ın «Tarih-i Teşrii İslâmî» kitapları tavsiye edilebilir

Akaid çalışmasından, ne manzum risaleleri, (Cevhere, Haride vb.) ne Nesefî akaidinin şerh ve haşiyelerini, ne de Şerh-i makâsıd, Şerh-i mevâkıf gibi pek teferruatlı kelâm kitaplarının araştırılıp okunmasını kastediyoruz. Çünkü bu kitapların çoğu modern aklın ihtiyaç duyacağı ve yararlanabileceği kitaplar olamayacakları gibi, yeni felsefi şüpheleri reddetmeye de kâfi değildir.

Onun için, zamanımızda bu kitapların içindeki muğlak meseleleri anlamak için sarfedeceğimiz zihni gayreti temel akidemizi tesbite ve güçlendirmeye harcamalıyız. Ayrıca kelâm konuları zaten bir akide sayılamaz. Onun misyonu fiilen oluşmuş bir akideyi savunmak, ona atfedilen şüpheleri reddetmektir. Dahası, kelâm konuları, akideyle ilgili meseleleri ele alış tarzında Yunan fikir ve metodunun da bazen tesiri altında kalmıştır. Bazı selef alimlerinin ilm-i kelâma ve kelâm alimlerine saldırmaları da bu yüzdendir. Bundan dolayı biz akaid çalışmasında şu hususların gözetilmesini istiyoruz :

1) Akide için kaynak olarak sadece Kitabullah'ı ve sahîh Sünnet'i almak, asırların tesiriyle ona eklenen fazlalıklardan, şüphelerden uzak kalmak. Böylelikle itikadın kendi safiyeti,

berraklığı korunarak ve belli bir ekolün görüşleri Kur'an'ı yorumlamak için temel bir ölçü kabul edilmemiş olur.

2) Sahih bir iman oluşturmak için Kur'an'ın metodunu takip ederek akla ve kalbe bera-berce hitap etmek. Akide ne felsefeciler gibi sadece akli temel almalı, ne de bazı mutasavvıfların yaptığı gibi sırf kalbe yönelmeli. Bunlar imanun akıl, kalp, irade temeline oturmuş olduğu İslami sistemin şumuluyla bağdaşmaz.

3) İtikat esaslarının tesbiti için; itiraz edenleri ikna, düşmanları susturmak ve onların iftira ve şüphelerini tesirsiz hale getirmek için Kur'an'ın delillerine yönelinmeli. Allah'ın varlığına Kur'an'ın nasıl delil getirdiğini gösteren İbn-i Rüşd'ün «Menâhic'ul edille»si, Akkad'ın «Allah» isimli kitabı, el-Cisr'in «Kıssatu'l İman» gibi eserlerde bu açıkça görülür. Ayrıca tevhid, ba's, nübüvvet vb. konulardaki Kur'an'ın delilleri bazı kalamcıların zannetdiği gibi «hitabi» ve «iknai» değil, «bürhan»dır, açık akli delillerdir.

4) Gayret ve çabayı, çağımız insanının zihnini meşgul eden güçlülere ve Allah'ın varlığı, tevhid, nübüvvet, ahiret hayatı vb. itikadın mühim meselelerine yöneltmek. Halk-ı Kur'an, sıfatlar, sıfatların zatın aynı olup olmadığı meseleleri gibi tarihte kalan itikadi problemleri ancak İslam fikir tarihi içinde öğrenmeliyiz. Fakat günümüzün problemlerini bırakarak bunlara bütün vakit ve gayretimizi de sarfetmemeliyiz.

5) Akide meselelerini müdafaada astronomi, fizik, tıp gibi ilimlerle asrımızın ulaştığı kültür birikiminden de istifade etmek. Zamanımız-

da bu gibi eserlerin yazınına önem verilmektedir: «İlim imana çağırıyor», «Allah ilim çağında tecelli ediyor», «İman hikâyesi», «Allah ve modern ilim», «İslâm meydan okuyor» gibi kitaplar bunlardan birkaçı.

6) Allahu Teâlâ'dan bahsederken, o kendisini nasıl niteliyorsa öylece, bahsetmeli; «tekyîf», «tenâsil», «ta'til»-den uzak bir yol takip edilmelidir. Kelâm alimlerinin büyükleri de hayatlarının sonuna doğru bu metodu benimsemişlerdir. Eşarî'nin «İbâne»-sinde, Gazalî'nin «İlcamû'l avam an ilmi'l kelâm», Razi'nin «Aksâmu'l lezzât» isimli eserlerinde bu kolayca görülür. Fahreddin Razi bu eserinde şöyle demektedir: «Felsefi metodları, kelâm sistemlerini inceden inceye inceledim. Hiç birini yeterli ve ikna edici bulmadım da, yine Kur'an'ın tuttuğu metodta karar kıldım. İsbat için «Rahman arşa istiva etti» ayeti, 'nefy' için de «onun benzeri gibi hiç bir şey olmadı» ayetleri delildir. Her kim benim tecrübelerimi denerse benim geldiğim noktaya gelecek, benim gibi düşünecektir.»

7) İslâm düşmanları ve onların içimizdeki çömezlerinin İslâm'a sokmak istedikleri şüpheler araştırılıp, bunlara asrın diliyle ilmi bir şekilde cevap verilmelidir.

Tasavvuf, kültürümüzün, dının ahlaki ve ruhi yönünü araştıran bir koludur. Tasavvuf konusunda araştırma yapanların bir kısmı, bunda, İslâmi etkenlerin yanı sıra, bir dereceye kadar eski Yunan, Hind, Fars tesirinin de sözkonusu olabileceğini kabul ederler. Zaten bunların tesiriyle sonraları, hulûl, ittihad, vahdet-i vücûd gibi anlayışlar tasavvufa nüfuz etmiştir. Tasavvuf erbabının bir kısmının nur-ı Muhammedi'nin veya «hakikat-ı Muhammedi»nin kademine (öncesiz oluşuna) velayet, evliya, keşf, vecd ve bunları dayandırdıkları nasslar, hakikat-şeriat ayrımları, yanlış mürid-mürşid anlayışları, zühd ve takvada aşırılıkları onları İslâm dairesinden uzaklaştırıp hristiyan ruhbanlığına yaklaştırmıştır. Bunlar ve diğer sebepler dolayısıyla bazı ehl-i sünnet alimleri tasavvuf ehline şüpheyle bakmış bazıları hasmane bir tavır takınmış, bazıları da eski safiyetini koruyan suni tasavvuf anlayış ile bidatlarla dolu anlayış arasında ayırım yapmadan -haksız olarak- müslümanların son asırlardaki içinde bulundukları kötü durumun, fikri sapıklıkların, günahının tasavvufa ait olduğunu söyleyerek ona toptan harp ilan etmiştir. Bunun neticesinde de İslâm'la uyuşmayan anlayışların İslâm'a gireceği kor-

kusuyla bütün bu kültür mirasını reddedip ihmal etmişlerdir.

Biz burada, tasavvufla alakalı bazı mülahazalarımızı kaydedeceğiz.

1) Tasavvufun felsefî olanı toptan reddolunmalıdır. Bununla «hulûl» ve «vahdet-i vücûd» üzerine bina edilen tasavvuf anlayışını kastediyoruz. Biz bu çeşit tasavvuf anlayışını ancak İslâm'a ters gelen taraflarını göstermek için inceleyebiliriz.

2) Tasavvufun ilgilendiğimiz kısmı ahlâkî ve eğitimsel yönüdür. «İbnü'l Kayyım «Medâric» de şöyle demektedir: «Tasavvuftan bahsedenlerin birleştikleri nokta, onun ahlâk ilmi olduğudur.» El-Karani de, «Tasavvuf ahlâktır. Ahlâkının güzelleşmesi tasavvufta yükselmek demektir» der.

3) İslâm akidesi ve anlayışıyla uyuşan tasavvufu alıp, şûphe ve tereddût bulunan fikirleri bırakmalıyız. Bu hususta tasavvufun doğrusunu yanlışından ayıran İbnu'l Cevzi'nin «Telbîsü'l İblis» ve diğer bazı kitaplardan faydalanabiliriz.

İnsaf gereği belirtmek zorundayız ki, tasavvuf kültürünün inkâr edilemeyecek yararlı yönleri vardır. Bunlardan bir kısmı şunlardır:

1) Bu kültürde salih zatların sözleri, takva ehli olan âbid ve zâhid kişilerin hikmetli deyişleri vardır.

2) Ayet ve hadislerin anlaşılmasında ve yorumlanmasında başka yerde bulamayacağımız parlak ruhi tesbitler vardır.

3) Fakihler sadece zahiri hükümlere, ke-lâmcılar kuru akıl yönüne önem vermişlerdir. Tasavvuf ehli de, nefsin afetleri, şeytanın emri

altına aldığı yollar, bundan korunma ve karşı tedbirler gibi batını ahkâmıla ilgilenmişlerdir. Bilinmesi icab eden bu gibi hususlarda tasavvuf ehlinin başka kimselerde olmayan bilgi ve tecrübeleri vardır.

4) Sofilerin sözlerinde okuyucunun gönlünü çelen ateşin bir canlılık vardır. Bu muhtemeldir ki, «mücâhede-i nefs» ve ruhi terbiyesinin bir neticesidir.

5) Tasavvufun esaslarını belirleyip kendisine has bir yol teşekkül ettiren ilk sofiler İslâm'dan bir an bile taviz vermemiş, Kur'an ve Sünnet'in çizdiği sınırlardan çıkmamışlardır. Tasavvuf ehlinin piri sayılan Cüneyd şöyle demektedir: «Kur'an okumayan, hadisle meşgul olmayan kişiye tasavvufta uyulmaz. Çünkü bizim bilgimiz Kitap ve Sünnet'le belirlenmiştir. Tuttuğumuz yol Kitap ve Sünnet temellerine dayanmaktadır.» Ebu Hafs, Dârânî, Sırrıyü's Saka-ti ve diğer ilk sofiler de -Kuşeyri ve benzeri tasavvuf kitaplarının da belirttiği gibi- aynı manayı ifade eden sözler söylemişlerdir tasavvuf hakkında.

6) Selef yoluna çağıran imamlar tasavvuf konusundaki eserlerinde yanlışlara işaret ederken, tasavvufun İslâm'ın özüne uygun gerçekle-rini de belirtmişlerdir. Bu İbn-i Teymiyye'nin «Fetevâ»sının «Tasavvuf» ve «Sülûk» isimli iki cildinde bulunan risalelerinde açıkça görülür. Aynı metodu talebesi İbnü'l Kayyım'ın bir çok risalesinde ve bilhassa «Medâricu's-Sâlıkî» isimli eserinde de görürüz. Aynı eser üç cild olup tasavvuf ilmini Kitap ve Sünnet'e göre değerlendirmektedir.

İSLÂM TEFEKKÜR SİSTEMİ

Bununla İslâm'ın saf, insan eli değmemiş ve bütün olarak farklı bir anlayış olduğunu bile-
rek ve hayatı ferdi, sosyal, maddi, manevi kı-
saca bütünüyle kuşatan bir nizam olarak algı-
lanıp incelenmesini kastediyoruz. Tefsir, hadis,
fıkıh, akaid ilimlerini okumak, İslâm'ın yukarı-
da söylediğimiz gibi toptan değerlendirilip araş-
tırılmasından bizi müstağni kılmaz. Çünkü bun-
lar İslâm'ı çeşitli yönlerde dağınık olarak ele
alır, İslâm hakkında bize genel bir bakış açısı ka-
zandırmaz.

İslâm'ı bizim bir bütün olarak doğru şekil-
de kavramamıza aşağıdaki hususlar mani ol-
maktadır :

1) İslâm'a yabancı olan eski din kalıntı-
larının ve kökeni ne olursa olsun, İslâm dışı sis-
tem ve ekollerin fikirlerinin İslâm'a sızması. Hal-
buki Allahu Teâlâ, «Bugün dininizi kemale er-
dirdim, size nimetimi tamamladım ve din olarak
size İslâm'ı seçtim» (Mâide; 3) diye buyurmak-
tadır. Kemal noktasında bulunan ise ne eksik-
lik, ne de ziyade/ekleme kabul eder. Zaten bun-
dan dolayı Peygamberimiz dinde yeni bir şey
çıkarmayı yasaklamıştır.

2) Kendilerine inen kitabın ancak belli
kısmına iman eden İsrailoğulları gibi, dinin bir

kısmını kabul edip, diğer kısmını kabul etmemek, diğer bir deyişle dinde eksiltme yapmak. Evet, bilhassa asrımızda bu çaba yoğunlaşmıştır. İslâm'ın prensipleri birbirinden ayırılarak, bir kısmı yok sayılmaktadır. Bu dinin ahlâkının, itikadının kabul edilip, muamelâtının göz ardı edilmesi veya zekâtın var sayılıp, cihadın yok sayılması gibi. Halbuki İslâm birlik dinidir, kendisini oluşturan yapının çözülmesi, parçalanması kendi tabiatına aykırıdır. «Ey iman edenler, Hep birlikte itaate girin.» (Bakara; 208)

3) İslâm'ın akide, ahlâk, ibâdet, hukuk alanındaki prensiplerinin bazılarına hatalı olduğu görüşü ile bakmak, gerçek şeklini cehâlet veya «heva» sebebiyle saptırarak insanlara göstermek. Akide konusunda kaza ve kader meselesini, ibadette hacc, ahlâkta zühd, aile hayatı nizamında talak veya taaddüt-i zevcâdın hakiki manalarını gizleyip insanlara yanlış gösterme çabaları gibi.

4) İslâm'ın değerleri ve öğretileri arasındaki dengenin bozulması, bunlara kendi değerlerinin verilmeyişi ve aralarındaki öncelik sırasının bozulması. Halbuki İslâm her amele, her prensibe kendine has bir ölçü biçmiş, kıymet vermiştir. Teferruat durumunda olanlar temel prensiblerin yerine konamaz. Nafîle ibadetler farzların yerini tutmaz. Bedenle yapılan ibadetler kalbi amellere tercih edilemez. Ferdi ibadetler ile toplu yapılan ibadetlerin kendilerine has farklı değerleri vardır. İslâm'da her şey ifrat ve tefritten uzak kalarak şer'i bir ölçüde kıymetini bulur. Aksi takdirde bir kıymetler kargaşası doğar.

İşte bu saydığımız dört tehlike İslâm nizamı-

nın tefekkür yönünü araştırırken sakınılacak hususlardır. Menfî durumları böylece tesbit ettikten sonra şimdi de çalışmamızda ne gibi bir yol takip etmemiz gerektiği üzerinde duralım.

1) İslâm'ı ilk asırdaki saf, kâtişiksiz, ilâvesiz şekliyle kavramak, bidatların, fırkaların, fitnelerin olmadığı, Kur'an ve Sünnet'in şekillendirdiği ahab ve tabiinin dönemine, asr-ı saadet devrine dönüp İslâm'ı hakiki veçhesiyle tanımamız lazımdır.

2) İslâm'ı eksiksiz, tam ve bütün olarak aka-id ve tefekkürü ile, ibadet ve ahlakı ile, sosyal, iktisadî, prensipleri ve bütün bunları birbirine bağlayıp ve nihayet toptan hepsini tevhid esasına oturtarak kavramamız lazımdır.

3) İslâm'ı gerçek manasıyla olduğu gibi, tahriflerden, tevillerden uzak olarak anlamalıyız. Bu da delilin güvenilirliği üzerinde durarak İslâm'ın temel kaynaklarına dönmek, İslâm'ın ayırdedici özelliklerine dikkat etmekle olur.

4) İslâm'ı, mefhumlarının sınırları belirlenmiş, öğretileri ehemmiyet sırasına göre sıralanmış, prensip ve ahkâmı şer'i mertebelere göre dizilmiş bir şekilde telakki etmeliyiz. Bu anlayışta akide amelden, ibadet diğer insanlarla ilişkilerden, farzlar nafîlelerden önce gelir. Büyük günahlardan, küçük günahlara oranla daha fazla sakınılmalıdır.

Bu mevzuda asrımızın müslüman fikir adamları ve yazarlarının kitaplarından istifade etmek lazımdır. Buraya kitapların bir kısmını içeren bir liste veriyoruz. Unutulmamalıdır ki, Resulullah hariç, herkesin sözünde yanılma ihtimali vardır.

Akide ve Fikri Temeller Sahasında Yazılmış Eserler(*)

- 1) İslâm'ın Anlaşılmasına Doğru, Mevdûdi
- 2) İslâm Akaidi, Hasan el-Bennâ
- 3) İslâm Düşüncesi, Seyyid Kutub
- 4) İmana Dönüş, Nedim Cisir
- 5) İslâm Nizamı: Akide-İbadet, M. Mübarek
- 6) İslâm Meydan Okuyor, Vahüddin Han
- 7) Allah (C.C.), Said Havva
- 8) Resulullah, Said Havva
- 9) Hakaiku'l İslâm, Abbas Akkâd
- 10) Akidetu'l Müslim, Muhammed Gazali
- 11) İman ve Hayat, Yusuf el-Kardavi

İbadet Mevzuundaki Eserler

- 1) el-Erkânü'l Erbaa, Nedevi
- 2) İslâm'da İbadet, Yusuf el-Kardavi

Ahlak Mevzuundaki Eserler

- 1) Gerçek Tasavvuf, Nedevi
- 2) Huluku'l Müslim, Muhammed Gazali
- 3) Düstürü'l Ahlak Fi'l Kur'an, Abdullah Draz

Sosyal Mevzuudaki Eserler

- 1) İslâm'da Sosyal Adalet, Seyyid Kutub
- 2) İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri, Hasan el-Benna
- 3) İslâm'da Yönetim Biçimi, Muhammed Esed
- 4) Nizamı'l İktisad, M. Mübarek
- 5) el-Hükmü ve'd-Devlet, M. Mübarek
- 6) el-İktisadu'l İslâmî, İ. A. İbrahim
- 7) el-Fikru'l İslâmî el-Muasır, Muhammed el-Behi
- 8) el-İslâm ve'l Evdau'l İktisadiye, Muhammed Gazali
- 9) el-İslâm el-Müfterâ Aleyh, Muhammed Gazali

- 10) İslâm Sosyalizmi, Müstafa Sıbai
  - 11) es Servet fi-Zilli'l İslâmi, el-Beki Hûli
  - 12) el-İslâm ve Kadaya'l Mereti'l Muasıra, el-Beki Hûli
  - 13) Fıkhü'z-Zekat, Yusuf el-Kardavi
  - 14) Fakirlik Problemi Karşısında İslâm, Yusuf el-Kardavi
  - 15) İslâm Toplumunda Gayr-i Müslimler, Yusuf el-Kardavi
  - 16) İslâm Ceza Hukuku, Abdülkadir Udeh
  - 17) el-İslâm Akidetun veş-Şeria, Muhammed Şeltût
  - 18) Ahkamu Zimmiya, Abdülkerim Zeydân
  - 19) İslâm Hukukunda Fert ve Devlet, Abdülkerim Zeydân
  - 20) İslâm'ın Gölgesinde İnsanlık, Ebû-Zehra
  - 21) Nezariyetu'l İslâm, Mevdûdi
  - 22) Kur'an Devleti, Abdullah Arabi
  - 23) Faiz, Mevdûdi
  - 24) Hicâb, Mevdûdi
  - 25) Hututun Relsiyye Fi'l İktisadi'l İslâmi, Ebû's-Suûd
- (*) Yukarıdaki eserlerden dilimize tercüme edilenlerin isimleri tercüme edildiği adla verilmiştir.

TARİH KÜLTÜRÜ

Allahu Teâlâ'nın dinine insanlığı davet etme sorumluluğunu taşıyan her müslümanın yeterli bir tarih kültürüne sahip olması lazımdır. Tarih, insanlığın geçirdiği hadiselerin kaydedildiği bir hatıra defteridir. Biz burada özelde İslâm tarihini, genelde tarihin bütününe bahis konusu yapıyoruz. İnsanlık tarihi ile de tarihin dönüm noktaları olan belli başlı hadiselerini kastediyoruz. Yoksa bir insanın, hele tarihçi değilse, bütün insanlık tarihini araştırması tabii ki mümkün değildir. Şimdi, niye tarih kültürü almalıyız, bunun sebeplerini görelim.

1) Tarih insanın ufkunu genişletir, diğer milletlerin durumları, geçirdiği devirleri ve büyük şahsiyetleri hakkında bizi fikir sahibi kılar. İnsan, toplum tabakalarında «Sünnetullah»ın nasıl çalıştığını, milletlerin nasıl yükselip battığını, devletlerin nasıl kurulup yıkıldığını, fıkri hareketlerin nasıl başarıya ulaştığını, medeniyetlerin nasıl kurulduğunu ve yozlaşıp yok olduğunu, liderlerin ne zaman başarıya ulaştığını, halkların nasıl harekete geçirildiğini ve yönlendirildiğini tarihle beraber yaşar ve görürüz. «Onlar yeryüzünde hiç gezip dolaşmazlar mı? Bari bu yolla düşünecek kalplere ve işitecek kalplere sahip olsalar. Gerçek şudur ki, gözler

kör olmaz ama göğüslerdeki kalpler körelir.» (Hacc; 46)

2) Tarih, dinin insanları çağırdığı değer ve mefhumların kıymetini gösteren en doğru şahittir. O, iman ve takvanın küfür ve fısık u fücür'un insanları ne gibi farklı istikametlere götürdüğünün, Allah'ın nimetine şükredenlerin mükâfatının, onu inkar edenlerin ise cezasının, ayrıca, insanları yaptıklarının neticelerine katlanışlarının kendisinde pek açık bir şekilde gözüktüğü parlak bir aynadır. Zaten bundan dolayıdır ki, Kur'an, geçmiş ümmetlerin kıssaları üzerinde önemle durmaktadır. Zira bu kıssalarda canlı örnekler, ders alınması gereken ibretler vardır. «Biz bu inkârcılardan önce kendilerinden kat kat kuvvetli ve diyar diyar dolaşan nice nesilleri helâk etmişizdir. Hiç kurtuluş var mıdır. Şüphesiz ki bunda hassas ve hadiseleri can kulağıyla dinleyip ona şahit olan için bir ibret vardır.» (Kaf, 36-37). «Onların kıssalarında akıl sahipleri için bir ibret vardır.»

Milletlerin yok oluşlarına ait ibret verici pek çok yorum vardır Kur'an'da. Örneğin Kur'an, Semûd kavminin kıssasının sonunda şöyle demektedir: «İşte zulûmleri yüzünden harap olmuş bomboş evleri. Şüphesiz ki bunda bilen bir kavim için büyük bir ibret vardır. İman edip Allah'tan korkanları kurtardık.» (Neml, 51-52-53) Sebe kıssasının sonunda da şu ayetleri görüyoruz: «Nankörlüklerinden ötürü onları işte böyle cezalandırdık. Biz hiç nankörden başkasını cezalandırır mıyız?» (Sebe; 17) Ve Musa ile Firavn'ı anlatan kıssanın son ayetleri: «Hor görülen o kavmi de, mübarek kıldığımız o yerin

doğularına ve batılarına varisler yaptık. Böylece sabretmelerinden dolayı, Rabbinin, İsrailoğullarına o pek güzel va'di yerine geldi. Firavunun ve kavminin yapmakta oldukları ve yükselttikleri şeyleri de yerle bir ettik.» (Araf; 138)

Biz insanları yüce mana ve mefhumlara çağırırken tarihi hadiseleri ve bu hadiselerdeki iyi ve kötünün timsalleşmiş şahsiyetlerini, mesajımızın akıllara ve kalplere yerleşip kökleşmesi için insanlara örnek olarak göstermeliyiz. Kelimelerin sihri olaylarla bezendiği takdirde daha da kalıcı olur.

3) Tarih, çoğu zaman aynı şartların ve sebeplerin meydana getirdiği benzer olayların anlaşılmasına yardımcı olur. Arapların, «Bu gece dün geceye ne de çok benziyor» ve Avrupalıların, «Tarih kendini tekrar ettirir» deyimleri de bunu ifade eder. Kur'an-ı Kerim de aynı şartların neticesi, olay, benzer söz ve davranışların ayniliğinden söz ederken, bu manzaraya işaret etmektedir. Bunu, kendilerine gönderilen Resul'den mucize göstermesini isteyen müşriklerin durumunu anlatan şu ayette görebiliriz: «Bilmeyenler: 'Allah bizimle konuşsa veya bize bir mucize gelse ya' dediler. Bunlardan öncekiler de aynı bunların sözlerini söylemişlerdi. Hepsinin kalpleri birbirine benziyor.» (Bakara; 118) Diğer bir ayette de şöyle buyurulmaktadır: «Evet, işte böyle. Onlardan önceki ümmetlere hiç bir peygamber gelmemiştir ki, ona sihribaz veya deli dememiş olsunlar. Onlar bunu birbirlerine tavsiye mi etmişlerdi. Hayır, onlar azgın bir kavimdi.» (Zariyât: 52-53) Yani bu kavimler Allah'a karşı büyüklenip azgınlık gösterme

hususunda aynı olduklarından, yaptıkları işler de aynı neticeyi vermiştir.

Günümüzdeki mevcut bazı meselelerin kökleri tarihin çok gerilerine uzanmaktadır. Bu meseleleri tam kavrayabilmek, geçirdikleri tarihi süreci de bilmeyi gerektirmektedir. Asrımızdaki İslâm ve Hristiyanlığın birbirlerine karşı olan durumlarını tam anlamıyla kavrayabilmek için haclı seferlerine hatta daha da öte Hulefâ-yı Râşidin devrindeki Yermuk savaşına, Şam ve Mısır'ın fethine, belki de Resulullah devrindeki Mute ve Tebuk gazvelerine kadar uzanmamız gerekir.

4) Tarihin bazı sahaları, müslümanın insanları Allah'ın dinine çağırma gayreti ve vazifesiyle doğrudan ilgilidir. Bu sahalar tarihin, insanlığın geçirdiği fikrî evrimleri ve süreçleri ile ilgili olan kısmıdır. Dinlerin doğuşu ve gelişimini, bunların seyrinde rolü olan şahısları ve bu dinlerin aldığı son şekilleri veya fırkaların, felsefi ekollerin, yahut da büyük medeniyetlerin tarihi seyri ve tabii ki bütün bunların kültür planındaki akisleri öğrenilmesi gerekli olan bilgilerdendir. Şimdi de, tarihten istifade etmek isteyen müslümanın dikkatini çekmek istediğim bazı noktaları burada kaydediyorum.

1) Teferruat ve tafsilata dayanan meselelerden çok tarihin dönüm noktaları ve ibret alınacak büyük hadiseler üzerinde dikkatleri yoğunlaştırmalı.

2) Konusuna yararlı olan, fikrini derinleştirip, kendisine canlı örnekler sunan tarihi olayları yakalamak. Bu olayların sadece tarih kitaplarında bulunması şart değildir. Keskin dikka-

tı ve uyanık şuuru ile pek çok tarihçinin müracaat etmediği kaynaklarda da bulabilir bunları müslüman. Kur'an-ı Kerim, Hadis-i Şerifler, Asr-ı Saadetten gelen rivayetler, ayrıca ahkam kitaplarındaki tarihi vakıalar bunlardandır.

3) İslâm'a ve müslümanlara hizmeti geçmiş şahsiyetlerin, âlimlerin, mücâhidlerin, salih insanların biyografilerine eğilmeli. Tarihimizde, insanlarımız için iyi bir örnek olabilecek, İslâm şahsiyetinin tebellür ettiği insanların hayat hikâyelerini anlatan pek çok biyografi ve «tabakât» kitabı vardır. Bu kitapların bir kısmı genel karakterdedir. «Vefayetu'l Ayân», «el-Vafi bi'l vefayât» gibi. Bir kısmı da belli bir sınıfa mensup insanların hayatlarını içerir. «Ricâlu'l hadis-i «Tabakât İbn-i Sa'd»de «Tahzibu'l Tehzib»de, mutasavvıfları «Hilyetü'l Evliyâ» ve «Sifâtu's-Safve» isimli eserlerde buluruz. Ayrıca her mezhebin kendi âlimlerini konu alan biyografi kitapları, tıp, dil, felsefe konularındaki meşhur inşanları içeren eserler de vardır.

Biz burada bir noktaya dikkat çekmek istiyoruz: Tarihi sadece hükümdarlar, devlet adamları meydana getirmez. Toplum hayatı üzerinde bunlardan çok daha tesirli olan insanlar da vardır. Bu insanlar toplum için örnek teşkil etmiştir. Tarihimiz, şükrolsun ki bu gibi insanlara gereken önemi ve yeri vermiştir.

4) Özellikle İslâm tarihindeki olayları manevî ve ahlaki sebeplere bağlamaya önem vermeliyiz. Tarihimizi dikkatli bir şekilde incelediğimizde, ümmetin ilerleyip gerileme sebeplerinin, onun İslâm'a ve yüce değerlerine ne derece bağlanıp bağlanmadığıyla orantılı olduğunu gö-

rûruz. Hulefâ-yı Râşidin, Ömer İbni Abdülaziz. Selahuddin Eyyubi devirlerinde dine sarılmanın neticelerini hemen görüyoruz.

İslâm tarihinin merkezini; İslâm'ın bizzat kendisi, mesajı ümmetin oluşumu ve İslâm'ın bundaki etkisinin boyutları, İslâm medeniyetinin kültürünün kökleşmesi ve bu medeniyetin diğer milletlere tesiri, ümmetin güçlü olduğu dönemlerdeki yayılışı, zayıf olduğu zamanlardaki mukavemet gücü, hatta -Selçukluların Moğollarla olan durumu gibi- kendilerini mağlup edenleri bile nasıl tesirleri altına aldığı ve cihad ruhunun insanlara neler yaptırabileceğini gösteren örnekler teşkil etmelidir.

Şimdi burada -bilerek veya bilmeyerek- çoğu zaman ihmal edilen hususları belirteceğiz :

1) İslâm gelmeden önce genelde bütün dünyanın, özelde Arap toplumunun -ifrat ve tefrite kaçmadan- içinde bulunduğu cahiliyyeti bütün açıklığıyla ortaya koymak. Müsteşrikler (oryantalistler) bu cahiliyyet dönemini şirin gösterme çabasındadırlar. Bu, kavmiyetçilerin, özellikle de Arap kavmiyetçilerin pek hoşuna gitmekte. Bu devrin kusurlarını göz ardı etmeye çalışmaktır bunlar. Bu durum Arap toplumunun tarih ve edebiyatını konu alan araştırmalarda kolayca farkedilmekte. Halbuki onlar da gerçekte Arap toplumunun İslâm'dan önce içinde bulunduğu her sahadaki rezaletini bildikleri halde yine de bilmez gözükme teler. Ve, İşte en doğru söz : «Okuma yazma bilmeyenlere içlerinden kendilerine Allah'ın ayetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir Peygamber gönderen Allah'tır. Daha önce ise

onlar apaçık bir sapıklık içindeydiler.» (Cuma; 2) Hz. Ömer (R.A.) da şöyle demektedir: «İslâm' da cahiliyyetin ne ifade ettiğini anlayamayan insanlar çıkınca, işte o zaman 'İslâm'ın metin zincirinin halkaları teker teker çözülmeye başlar.» Çünkü İslâm'ın onlara ne verdiği ancak böylelikle bilinir. Ayrıca Arap toplumunun dilinin ve topraklarının da özellikleri göz önünde tutulmalıdır. «Allah peygamberliğini nereye vereceğini daha iyi bilir.» (Enâm; 124)

2) İslâm tarihindeki «İslah» ve «tecdid» hareketlerine ve Allah'ın belli aralıklarla dinini tecdid için gönderdiği insanlar üzerinde önemle durmak gerekir. «Tecdid» vazifesini yapanlar, Ömer İbni Abdülâziz gibi, Sultan ve emirlerden Şafî, Gazali gibi, İbn-i Teymiyye gibi âlimlerden olabilir. Bu bir şahıs olduğu gibi bazen de aynı vazifeyi bir cemaat veya bir akım da yapabilir.

3) İslâm dünyasının her yerinde sömürgeci güçlere karşı gösterilmiş olan direnme ve özgürlük hareketlerindeki İslâm'ın ve müslüman önderlerin rolü. Bunun etkisi üzerinde durmak gerekir. Sömürgeciler bütün zulümlerine, zorbalıklarına, döktükleri kanlara rağmen yine de girdikleri her İslâm toprağında direnişle karşılaşmış, nesiller arka arkaya şehid düşmüş, fakat bu direniş özgürlüğe kadar sürmüştür. Bu cihadın arkasında ise İslâm ve İslâm'ın kendilerinde tebellür ettiği alimler vardı. Bunu batılı tarihçiler de kabul etmektedir. (Bkz. Bernard Lewis, Batı ve Orta Doğu)

Burada, tarih kültürü sahasında yukarıda söylediklerimize ilâve olmak üzere bazı uyarı-

larda bulunacağım. Bunları iki grupta toplamak mümkündür :

Bunların ilki tarih kitaplarında bulunan bilgi kesinkes doğru olmayabilir. Tarih kaynaklarının bir kısmı gerçeklik ölçülerine uymayan pek çok mübalâğa, tahrif, eksiltme ve ilâvelerle doludur. Çünkü tarih yazımında kişisel eğilimler, siyasi, dinî tarafgirlikler çift yönde rol oynamışlardır. Eğer tarihin genellikle üstün ve güçlü olan tarafça yazıldığını düşünürsek, üstün gelenlerin niye övüldüğünü yerilenlerin niye yerildiğini daha iyi kavrayabiliriz.

Tarihimizin en güzel ve parlak dönemi olan Asr-ı Saâdetin, İslâm'ın ve onunla beraber İslâm medeniyet ve kültürünün yayıldığı ashab ve tabiin devrinin bile tarih kitaplarında yanlış şekilde tanıtıldığını görürüz. Günümüz tarihçileri de bu kitaplardan doğru-yanlış demeden alıntılar yapmakta, itiraz ettiğinizde, «Biz ilmi yolu takip ediyoruz. İşte kaynaklarımız : Vakıdî, Taberî, İbnu'l Esîr.. cild şu, sayfa şu...» demekteler.

Oryantalistler de, üniversitelerde ders veren hocalar da, kitap ve dergilerde İslâm'dan bahseden yazılar yazanlar da aynı hatalı tavrı içindedirler. Bu gibi kişiler kendilerine o asurların kitaplarının ne şekilde ne şartlarda yazıldığını sormayı bile akıllarına getirmezler.

Söylediklerimize örnek olarak, klasik tarih kitaplarının belki de en meşhuru olan Taberî tarihini ele alalım. Taberî'nin, tarihini yazarken kendine hakim olan düşünce şudur : Rivayet edilen olayları, kaynakları bir tenkide ve seçmeye tabi tutmadan toplamak ve kaydetmek. Kimden

bir olayın haberini duymuşsa, duyduğu kişinin durumunu dikkate almadan kaydetmiştir. Bu tavrının sebebi, teferruata olan düşkünlüğü ve ilımden velev bir nebze olsun, herhangi bir şeyin kaybolup gitmesi korkusudur. Muhibbüd-din Hatîp, Taberî'yi ve benzerlerini bir davada delil diye ellerine geçen her şeye sarılan şavcılara benzetir. Bunlar, her şeyin daha sonra yerli yerince değerlendirileceğine inanırlar. Bu, Taberî'nin güvenilir olmayanların sözlerini almasının sadece bir sebebidir. Ayrıca iki sebep daha vardır. Bunlardan biri, olayları, o olayı anlatana kadar ulaşan senetleriyle zikretmesi ve böylelikle mesuliyeti o ravilere atmış olduğuna inanmasıdır. Bu davranış o devir için makul ve kabule şayandı. Çünkü o devrin alimleri senedlerde geçen insanları tanıyorlardı, lehlerinde ve aleyhlerinde kanaat sahibi olduklarından dolayı da haberin doğru veya yanlış olduğuna hükmedebiliyorlardı. Taberî, tarihinin mukaddimesinde şöyle demektedir: «Kitabımda, okuyan ve va işitenin hakikaten uzak olduğundan ve gerçeklik payı bulunmadığından dolayı hoşuna gitmeyen hususlar bulunabilir. Fakat bu şahıs bilsin ki bunları ben kendim söylemedim. Bunlar benden öncekilerin naklettikleridir. Naklettikleri gibi, biz de naklettik.»

Taberî sorumluluğu böylece haberi kendisine nakleden raviler silsilesine, daha sonra da okuyucuya bırakıyor. Okuyucu terceme-i hal kitaplarını, cerh ve tadil kaynaklarını karıştıracak ve bu haberlerin güvenilir olup olmadığına kanaat getirecektir. Şimdi, Taberî'nin kitabında, rivayet naklettığı şahıslara kısaca bir göz atalım: Bun-

lardan biri siyer sahibi İbn-i İshâk'tır. İmam Malik ve diğer imamlar onun hakkında ne söylenmesi gerekiyorsa söylemişlerdir. Onun güvenilir olduğuna kanaat getirenler dahi her rivayetini kabul etmemekteler. Hele ondan rivayet edenler çok daha zayıftır. Vakıdî'yi ise hadis alimlerinin bir kısmı güvenilir saymamışlar, güvenilir sayanlar da kayıtsız şartsız her sözünü almamışlardır. Hişam b. Muhammed ve babası için de aynı durum sözkonusu. Seyb b. Ömer, hadis uyduran ve mevzu hadisleri rivayet eden biri olduğundan zındıklıkla itham edilmiştir ve güvenilir olmadığını söyleyen pek çoktur. Ebü Mihnef Lût b. Yahya'yı Hafız Zehebi yermiş ve güvenilir olmadığını söylemiş. Ebu Hatem ondan hiç rivayet etmemiş, İbni Muîn de güvenilir olmadığını söylemiş, hatta bir sefer, «O bir hiçtir» demiş, İbni Adî ise aşırı bir şii olduğunu ve şiiilerden gelen haberlerin söyleyicisi olduğunu zikreder.

Ve bunlardan başka hadis alimlerinin güvenilir olmadıklarına kanaatle hiç bir haber nakletmedikleri, fakat tarihçilerin yine de bunlardan rivayet etikleri daha nice kişi...

Bundan dolayı ilimde derinleşmiş kişiler ahbarcılar (ilk tarihçiler) bir ölçü olarak alıp onlara güvenmemişler, hatta ilim kitaplarında onların sözlerinin alınmasını bile hatalı görmüşlerdir. İmam Nevevî, Fas'ın en büyük fakihî ve muhaddisi-olan İmam İbn-i Abdu'lbir'in «İstiâb» isimli kitabı hakkında, «Eğer ashab arasındaki anlaşmazlıkları ve ahbarcıların hikayelerini kitabına almasaydı bu eser ashab hakkında yazılmış kitapların en iyilerinden ve faydalılarından

olurdu» demiştir. Süyüti de bir yorumunda bu ilk tarihçiler hakkında, «Onlar rivayet ettikleri haberlerde olayları birbirlerine karıştırıp herşeyi naklederler» demektedir.

Taberi'nin tarihinde anlattıklarını bir seçmeye tabi tutmamasının ikinci sebebi, mevzuun helâl haram gibi fıkıh ilmiyle ilgili bir şer'i hükümü gerektirmemesidir. Dahası tefsir hadis gibi Allah'ın veya Resulü'nün sözlerini izahla da ilgisi yoktur. Şüphesiz tefsirdé, hadiste, fıkıhta «imam» olan hatta bir müddet devam eden bir mezhebin de kurucusu olan Taberi, bu ilimlerde ince eleyip, sık dokuyan bir araştırmacıdır. Fakat tarih konusunda aynı titizliği göstermeyip, «bu kitabımızda delil göstermeyi amaçlamadık» diyerek gevşek davranmaktadır.

Allah bu büyük imama rahmetiyle muamele etsin. Bu gevşekliği İslâm'ın doğuş dönemi tarihinin çehresini değiştirmiş, yüce risaleti ilk omuzlayanların kötü tanınmalarına sebep olmuş, ayrıca kendisinden sonrakilere de mazeret kapısını açtığından bu haberler aynı şekilde nakledile nakledile İbnu'l Esir, Ebu'l Fidâ, İbn-i Kesir'e kadar gelmiş ve en nihayet oryantalistlerin eline geçerek ilim yaldızı altında bir silah oluvermiştir.

Büyük bir fakih ve imam olan Kadı Ebü Bekir b. Arabî'nin, ashabı müdafaası ve onların Resulullah'tan sonraki durumlarını ilmi bir şekilde araştırıp bize sunduğu kıymetli eseri «el-Avasım mine'l-Kavâsım» gerçekten de övgüye değer bir çalışmadır. Muhibüddin Hatip bu eserin ashaba ait olan kısmını izah ve yorumlarla ayrı bir cild halinde neşretmiştir.

Tarih kùltürü almak isteyen müslümana ikinci uyarımız da: tarihi olayların kaydında tahrif ve yanlış gösterme çabası sözkonusu olduğu gibi yorumunda da aynı durumların bulunduğunu hatırlardan çıkarmamasıdır. Aramızda şahsi eğilimlerin, taassubların, fikir akımlarının tarihi ve olayların yorumunu nasıl etkilediğini görüyoruz. Bundan en fazla da İslâm tarihi payını almıştır.

Oryantalistlerin çoğu zaman tarih araştırmalarının temelinde dinimiz ve peygamberimiz hakkında zihinlerindeki kesin doğruları(!) destekleme çabaları yatmaktadır. Yani bu araştırmalarındaki merkez noktayı İslâm'ın ilahi din ve Peygamberimizin Allahu Teâlâ'nın Resulü olmadığı, sahabelerin de dünya için birbirleriyle çekişen maceraperestler güruhu olduğu inancı teşkil etmektedir. Altın nesil ashab için fikirleri böyle olursa onlardan sonra gelenler için ne düşünmezler ki? Onların nazarında iki din vardır: Yahudilik ve Hristiyanlık. İslâm mı? Onlara göre her iki dinin tahrif edilmiş şeklidir o Deha onlara ait bir lütuftur. Medeniyet eski Yunandadır. Müslümanlar ise eski Yunan'ın taklitçiliğinden öteye geçememişlerdir. İşte bu mantıkla tarihimizdeki parlak olayları göz ardı edip, basit olayları büyötmekte, gerçeklere sırt çevirip yalan ve zayıf haberlere bel bağlamakta, bu uğurda her şeyi, hatta İsfehâni'nin «Egâni»sini bile emelleri için kullanma çabasına girmektedirler.

Marksist tarihçiler de tarihi, kendi felsefelerine uygun bir şekilde sınıfsal çatışmalarla izahe çalışmakta. bunu İslâm'ın doğuşu, gelişimi,

yayılışı üzerinde de tatbik etmek istemekte, bunda başarısızlığa uğrayınca da olayları saptırma çabalarına girmektedirler. Ashabı sağ-sol diye ayırma tabi tutup aralarında vehimlerinin ürünü bir sınıf çatışması icad ederler.

Çağımızda müslüman yazarların da İslâm tarihine bakışları pek iç açıcı değildir. Tarihi olayları ve şahsiyetleri gözleri önlerinde cereyan eden siyasi olaylara ve siyasetçilerin durumuna benzetiyorlar. Hz. Ömer (R.A.) ile Halid (R.A.) veya Hz. Osman ile Hz. Ali, yahut da Hz. Ali ile Talha ve Zübeyr'in birbirlerine olan tutumlarını, günümüzün muhteris politikacıların durumuna bile benzetirler bazıları. İşte tarihi hadiseleri ve durumları bu haksız düşünceye göre yorumlayıp dünyanın bir benzerini daha göremeyeceği bu örnek nesle bühthan ederler.

Arap kavmiyetçileri de, İslâm tarihine, felsefelerine uygun bir yön veriyorlar. Onların nazarında İslâm : Arap kavminin uyanışı, sel gibi çağlayışı, Arap dehasının bir atılımıdır. İslâm Peygamberi ise Arap milletinins insanlığa kazandırdığı milli bir kahramandır. Bu aşamadan sonra da artık, kolaylıkla tarih boyunca geçen İslâm kahramanları, alimleri, şahsiyetleri Arap kavminin temsilcileri olmakta.. ve tabii ki İslâm medeniyeti de Arap medeniyeti.. Halbuki bu medeniyet kendisini oluşturan şartlar, sebepler, etkenler bakımından olduğu gibi hedefleri, değerleri bakımından da İslâmî'dir. Bu medeniyeti meydana getiren çeşitli halklar vardır ve bunların ortak özelliği müslüman olmalarıdır. Yine bu medeniyetin olduğu geniş toprakların özelliği de İslâm toprakları olmalarıdır.

Evet, Arapların inkâr edilemeyecek bir farklılıkları -üstünlükleri değil- vardır. İslâm'a ilk sarılan «Risalet-i (mesajı), Kur'an'ı ve Sünnet'i alemlere yayma vazifesini yüklenen ilk toplum onlardır. Son Resul onların arasından çıktı. Son Kitap onların diliyle indi. Mescid-i Haram, Mescid'i Nebevi onların topraklarındadır. Fakat bunlar ayrı şey, İslâm'ın başarılarını Arap kavmine malederek tarihi tahrif etmek başka şeydir.

DİL VE EDEBİYAT KÜLTÜRÜ

İslâm'a çağrı mesuliyetini yüklenmek arzusu içinde olan müslümanın dini kültüre ihtiyacı olduğu gibi, dil ve edebiyat kültürüne de ihtiyacı vardır. Dini kültür gaye ve hedeflerin gereğidir. Dil ve edebiyat kültürü ise bu hedeflere ulaştırıcı vasıta olma rolünü üstlenir.

Dil'in -kelimesi ve grameri ile- düzgün, ifadelerin doğru olması gereklidir. Böyle olursa karşıdakini etkileme imkânı da artar. Bu, anlaşılma kolaylığı sağlar. Dil hataları manayı bozmasa bile muhatabın dikkatini dağıtır, dinleme zevkini kırar ve rahatsız eder. Halil ve Sibeveyh'in kemiklerini sızlatan böyle bir konuşmanın her satırı bize bir ızdırap olur o zaman.

Dil hataları bazen manayı bozar, hatta akla ve nakle ters gelen manaları bile ifade edebilir. Hele bu hatalar Kur'an'ın ayetlerinde söz konusu olursa -Allah korusun- Allah'ın haram kıldığına helâl bile denilebilir.

Dil bilgilerine vakıf olmadan Allah'ın kitabını ve Resulünün sözlerini anlamamız mümkün değildir. Bir gün talebelerimden biri, ilk yaratılanın Havva olduğu, Adem'in sonradan yaratıldığını söyleyen bir insan gördüğünü söyledi. Adamın delili Nisa suresinin ilk ayetleriymiş. Birden nerede hata yaptığını anladım. Bu bir

dil hatasıydı. -Ey insanlar! Sizi tek bir candan yaratan, ondan eşini (zevc) vareden ve her ikisinden de birçok erkek ve kadın türetip yeryüzüne yayan Allah'tan korkun!- ayetindeki zevceş kelimesinden erkek manasını ifade ettiğini Havva'nın Adem'den yaratılmış olmasını ifade için ayette -zevce- kelimesinin kullanılmış olması gerektiğini söyledi. Çünkü örfte -zevc- erkeği, -zevce- kadını ifade etmektedir. Fakat Kur'an'daki kelimelerin tefsirinde her zaman değişen örf değil dil bakımından medlûlüne uygunluk esastır. Kur'an'da ise -zevc- kelimesi hem erkeği, hem kadını ifade etmektedir. Bundan dolayı da ayette Hz. Adem'e hitaben -Sen ve zevcîn (Havva) cennette durun!- denmektedir. Harût ve Marût'tan bahseden ayette de aynı durumu görürüz. O halde Havva'nın önce yaratıldığını söyleyen kişinin düştüğü hatanın sebebi dil kültürü konusundaki cehâletidir.

Edebiyata bütûn nevileriyle beraber önem vermek gerekir. Edebiyat kişinin ifadesini düzeltir, üslûbunu güzelleştirir, hissi yönünü terbiye eder, onun ufkunu genişletir, zirvelere, şahikalara kanatlandırır. Yeri geldikçe istifade edip kalplere nüfuz edebileceği en tesirli ve belîğ örnekleri sunar insana.

Peygamberimiz bir hadisinde, -İfadenin insanı büyüleyicisi olduğu gibi şiirin de hikmetli olanı vardır- buyurmaktadır. Şiir dinleyip bunu hoş karşılayan Peygamberimizin ashabından meşhur şairler de bulunmaktaydı. Hasan b. Sabit, Ka'b b. Malik, Abdullah b. Revaha ilk aklı gelenlerdendi. Bilindiği gibi Peygamberimiz Hasan b. Sabit'e lisanını, şiirini Kureyş'e karşı

kullanması ve Kureyş şairlerini hicvetmesi için izin vermiş ve, «Hicvet onları, Ruh'u'l Kudûs sevinledir» (Ebu Davud, Ahmed) demiştir. Edebiyat tarihçileri Hulefa-yı Raşidin'den, bilhassa Hz. Ali'den pek çok şiir rivayet etmişlerdir. Hz. Ali'nin şiirleri gerçekten de edebi yönden üstün niteliklidir. Ashabdan şiir söylemeyenler de vardır. Fakat bunlar da ya başkalarının şiirlerini okumuşlar veya şiir okumayı teşvik etmişlerdir. Hz. Ömer şöyle demektedir: «Çocuklarınıza yüzmeyi, ok atmayı, ata binmeyi ve güzel şiir okumayı öğretin.» Hz. Aişe'nin de şöyle söylediği rivayet olunur: «Çocuklarınıza şiir okumayı öğretilerseniz lisanları güzel olur.» Mikdad b. Esved, «Resulullah'ın ashabında Hz. Aişe'den daha iyi şiir ve feraiz (miras hukuku) ilmini bilen insan görmedim.» demiştir. İbnu Ebi Melike, Hz. Aişe'nin, Lebid'in «Gölgelerinde yaşanan koç yigitler göçtü» sözünü okuduğunu ve «hayret, nasıl da zamanımızı tesbit edebilmiş» dediğini rivayet eder. İbni Abbas'ın ise ashabın en fazla şiir bilenlerinden olduğu, hatta Ömer b. Ebi Rabia'nın «Raiyye-sini ezbere bildiği söylenir. Tefsirinde lafızların delaletini göstermek için şiirden çokça istifade etmiştir. Kûfe'li tabînin imamlarından Şabî, «En az bildiğim şiirdir. Yine de bir ay durmadan hiç bir beyti tekrarlama-dan şiir okuyabilirim» demiştir. Ziyad oğlunu Muaviye'ye göndermişti. Muaviye çeşitli ilimlerde onun bilgi sahibi olduğunu gördükten sonra şiir okumasını istedi. Hiç şiir bilmiyorum cevabını alınca Muaviye Ziyad'a bir mektup yazdı ve, «Niye oğluna şiir öğretmedin ki?» dedi, «Şiir insanın huylarını yumuşatır, cimriyi cömert, korkağı cengâver yapar.»

Bütün bunlar genelde edebiyatın, özelde şiirin insan ruhu üzerindeki tesirini göstermesinin yanı sıra, edebiyata önem vermemizin gerekliliğini de ifade eder.

Şüphesiz Allah (C.C.) Peygamberinin en büyük mucizesine «edebî» ve «beyanî» bir mucize karakteri vermiştir. Bu mucize Kur'an-ı Kerim, dost düşman herkesi etkilemiştir. Bu bizim edebiyatın önemine dikkat etmemizi sağlar.

Bir örnek verelim: Akrabalık ilişkilerinden ve akrabalara iyilik yapmanın faziletlerinden bahsettiğimizi düşünelim. Konuyla ilgili ayet ve hadisleri okuduktan sonra sözlerimizin ufkunu genişletip tesirini artırmak için -şîr olsun, nesir olsun- edebî parçalar da okumamız iyi olmaz mı? Mesela Hz. Ali'nin şu sözü: «Akrabanın zulmü kişiye onulmaz bir yaradır.» Veya şairin şu şiiri gibi: «Kardeş ah, kardeş.. Kardeşi olmayar kişi silahsız bir asker gibidir.»

Edebî kültürün önemli bir tarafı da edebiyat kitaplarında bulunan ahlaki ve eğitimsel öneme sahip hikayeler, diyaloglar, ve nüktelerden gelir. Bunlara bir örnek olarak «el-İkdu'l-Ferid»deki şu kıssayı alalım: Haccac'ın huzuruna bir gün bir adam girdi, onun adamlarının elinden çektiklerinden şikâyet etti ve başka birisinin işlediği suçtan dolayı kendisine ceza verildiğini söyledi. Haccac bunun üzerine: «Suçlu kurtulduğu halde o suçun cezasını çeken nice insan vardır» mealinde bazı şiirler okudu.

Bunun üzerine adam, «Ama Allah burada farklı buyurmakta» deyip şu ayeti okudu: «Yusuf'un kardeşleri şöyle dediler: «Ey aziz! bunun oldukça yaşlı bir babası var. Onun yerine içi-

mızden birini al. Biz seni iyilikte bulunanlardan görüyoruz.' Yusuf : 'Eşyamızı yükünde bulduğumuzdan başkasını almaktan Allah'a sığınırız. Aksi takdirde zulmetmiş oluruz' dedi.» (Yusuf; 78-79)

Haccac bunun üzerine adamın eski itibarının ve müsadere edilen malının iade edilmesini, kendisine yeni bir ev yapılmasını emretti. Ve bir tellâl çağırıp, «Allah'ın sözü doğrudur, şairinki değil» diye bağırmasını istedi.

Edebiyat kitaplarında bulunan bu hikaye İslâm'ın tesir ve kuvvetini gösteren güzel bir delildir. Bu hadise diğer bir hususu da aydınlığa kavuşturuyor. O da, ilk asırlarda zorba idarecilerin bile Allah'ın emrini reddetmeye cûret edememeleridir. Hatta bu, Haccac b. Yusuf bile olsa.

Ayrıca içinde bulunulan zaman ve zemine uygun düşen belli bir manayı kuvvetlendirdiği yahut ta dinleyicilerin dikkatinin devamını sağladığı edebi nükteler, özdeyişler bulunur bu kültürde. Aynı şekilde, çokça olduğu gibi edebi metinler bilhassa yüksek şiirden parçalar iktibas yapılabilir müslüman tarafından ve bunlar asıl söyleniş gayelerinden alınarak daha münasib bir yerde kullanılabilir. Nitekim Şibli, meclisinde kalkarak kendisine bir tavsiyede bulunmasını isteyen bir kişiye :

Yılanlar diyarına gelince sakın ki,
Sen uyuduğunda onların uyumayan
gözleri vardır.

şiiirini okumuştur.

Ehlullah, çoğu zaman Kays, Cemil, Kesir'in

dilinden söylenilen aşk şiirlerini, ilahî aşk için terennüm edegelmişler ve böylelikle de zamanla bu şiirlerin Leylâ, Besîne, İzzet için söylenildikleri göz ardı edilip unutulmuş ve onların ancak isimleri kalmıştır geride.

Ebü Firas Hamadânî'nin amcasının oğlu hükümdar Seyfud-Devle'ye yazdığı kasidesinin bazı beyitleriyle bu salih zatlar sadece Allahu Teâlâ'yı murad etmişlerdir. O güzel beyitlerden bir kaçını şöyle :

«Sen memnun ol da hayat acı olsun
Gam değil, sen razı ol da insanlar sırt
çevirsin
Yeter ki Seninle aramız mamur olsun
Bütün dünya harab olsa, yetersin Sen
bana
Ey arzuların en yücesi, eğer sevgin
gerçekleşirse
Bütün varlık yok olur gözümde.»

Bu beyitleri Rabiat'ül-Adevî'ye nisbet edenler varsa da gerçekte bu şiir Rabia'dan uzun zaman sonra söylenmiştir.

SOSYAL KÜLTÜR

Bununla sosyal ilimleri yani psikoloji, sosyoloji, iktisat, felsefe, ahlak ve tarih'i kast ediyoruz. Edebiyat ve tarih'i, özel önemlerine binaen ayrı ayrı ele almıştık. Bu kültürün önemi şu sebeplerden ileri geliyor:

1) Bu ilimlerin konusu ile İslâmi mesajın insanlara ulaştırılması eylemi arasında sıkı bir bağ vardır. Herşeyden evvel konuları birdir. Her ikisi de insan üzerinde yoğunlaşır. Fert veya toplum halinde, geçmişte veya günümüzde, düşünen veya taklitçi, üretici veya tüketici, kasabalı veya şehirli, cahil veya okuyan, hasılı her hangi bir durum ve şartta yine de insandır konuları.

2) Bu ilimleri bilmek, insanları, bilhassa bu ilimleri alan ve bu ilimlerin kendisinin fikri oluşumunda ve kültürel yapısında tesirli olduğu insanları anlamamıza yardımcı olur. Müslümanın insanlara kendi akılları, anlayışları seviyesinde hitap etmesi ve onların anlayacağı bir dil kullanması gerekmektedir. Bu ise ancak din alimleri ve modern ilimleri sindirmiş bir insan arasındaki akli ve psikolojik mesafeyi ortadan kaldıran, karşısındakinin dünyasına ulaşan kültürden oluşan bir köprü ile mümkündür.

3) Çogu zaman bu ilimler, çağımızın kültürüne zararlı tesirlerde bulunmaktadır. Bu etkiyi her sahada görmek mümkündür. Bu zararlı akımların kaynaklarını tesbit etmeyen, ilmi şekilde onlara kar şı direnemez de. Hatta farkına varmadan fikri, kalbi, dili onların etkisi altına girer. Ondan dolayısıdır ki, «K t l g  kötülük için değil, ondan sakınmak için öğrendim.» denmiştir.

Bu saba ile ilgili bazı uyarılarda bulunmak istiyorum :

1) Bu gibi ilimler -ne denirse densin- çeşitli ekollerin veya bu sahada araştırma yapan kişinin eğilim ve kültürüne göre yapılmış yorumların tesirine a ktır.

2)  stelik, -İslâm'ın ilk devirlerindeki israiliyyatın tesirini andırır şekilde- bu ilimler, modern israiliyyatın nüfuzu altındadır. Psikolojide Freud'un, sosyolojide Durkheim'in, iktisatta da Marks'ın fikirleri gibi.

3) Bu ilimlerde bireylerin kişiliklerinin, şahsi kanaatlerinin büyük payı vardır.   rk  konuları katı bir madde değil, hareketli ve daima bir değişim içinde olan insandır. Bundan dolayı d n kabul edilene, bugün yanlış deniliyor. Yarın da bugün doğru denilen kabul edilmeyecektir. Bir felsefenin tefekkür sistemini, yeni gelen felsefe yanlış diye yıkıyor, Bir filozof veya bilgin diğerine kar şı çıkıyor.

4) İlmî bir meselenin ele alını  şekli doğru bile olsa, yine de onu kullananın inancı, fikri ve kültürünün tesiri altındadır. Bu, okuyucuyu da etkiler. Hatta durum m  bet ilimlerde de aynıdır. Maddecî biri «tabiat yarattı» derken, m  -

luman «Allah yarattı» demektedir. Tecrübe ve deneye dayanan ilimlerde durum böyle olunca pek tabiidir ki sosyal ilimler için bu durum daha da geçerlidir.

5: Bu sebeplerden ötürü bu ilimlerin; kültür emperyalizminin ve modern israiliyyatın tesirinden uzak kalmış güvenilir müslüman yazarların kaleminden yeniden yazılması zaruri bir ihtiyaçtır. Bu mühim işi yüklenecek insanda aşağıdaki niteliklerin bulunması şarttır.

Yazdığı konunun uzmanı olmalıdır ilk olarak. Konusuna yabancı olan onu iyice hazmetmemiş kişi bu vazifeyi yüklenemez. «Gerçekten bilen gibi sana kimse haber veremez.»

Müslüman, sahip olduğu İslâm kültürüne yüzeysel bakmamalı, tam manasıyla ona vakıf olmalıdır. Böylelikle İslâm akidesi ve onun dine, Allah'a, kainata, insana, tarihe bakış açısından doğan sahîh İslâmî prensiplerin ışığı altında mevzusunu işleyip sunabilir.

Bu kültür ve uzmanlığın temelinde diri bir İslâmî ruh ve vicdan bulunmalıdır. Diğer bir deyişle İslâm'a gönülden bağlılık ve onun en iyi hayat nizamı olduğuna inanmak gerekir.

Kullandığım psikoloji kelimesiyle, ne psikolojinin eski felsefedeki şeklini, ne de günümüzde revaçta olan ve kendisinden doğruluklarına delil bulunmayan bir sûrû nazariyenin türediği psikanalizi kastediyorum. Sadece yeni psikolojik çalışmaların vardığı son nokta olan ve kişilik çözümlemelerinde gözlem, deney ve kıyasa dayanan psikolojiyi, diğer bir deyişle bizi insan üzerinde denenen ve somut olgulara dayalı psikolojiyi kastediyorum, yoksa soyut teori ve faraziyelere dayalı psikolojiyi değil. Bu anlamıyla psikolojinin bize bir kaç yönden yararı vardır.

1) İman ve dindarlığın insan ruhu ve hayatındaki müsbet tesirlerini, faydalarını açıklamakta bu ilimlerden yararlanabiliriz. Buna örnek olarak Amerikalı meşhur psikoloji doktoru Hanry Link'in «İman'a Dönüş» kitabını gösterebiliriz. Kırkyedi baskı yapan bu kitapta Hanry Link, çok geniş kapsamlı bir dizi istatistiki araştırma neticesinde şu neticeye varıyor: «Dine bağlı her insan, dine bağlı olmayanlara nazaran çok daha iyi ve kuvvetli bir kişiliğe sahiptir.» Dr. Carl Young da ismini «Modern İnsan Ruh Arıyor» şeklinde tercüme edebileceğimiz kitabında aynı neticeye varıyor. Dr. Carl'a göre

orta yaştaki insanların problemlerinin hepsi dini inanç yoksunluğuna ve dinin öğretilerine başkaldırılarına dayanmaktadır ve bu insanlar problemlerinden ancak dine dönmekle kurtulabilirler. İşte bu gibi psikolojik deliller dinin insanı uyuşturan bir afyon olduğu iddiasına cevap teşkil eder. Bu arada Amerikalı filozof William James'in, «Ruhi bunalımın ilacı ancak dini inançtır» sözünü de hatırlatalım. Dale Carnegie de Dr. Brill'in «Gerçekten dinine bağlı bir kişi herhangi bir psikolojik hastalığa yakalanmaz» sözünü yorumlarken şöyle demektedir: «Fıkrim'e göre, psikologlar bir tür vaizdirler. Şu farkla ki, onlar sadece cehennemden korunmak için dine sarılmamızı istemiyorlar, aynı zamanda bu dünyadaki psikolojik hastalıklar ve onların tezahüründen de kurtulmamız için bize dine sarılmamızı salık veriyorlar.»

2) Psikoloji bize dini nassları anlamamızda ve onları asrın anlayış ve ruhuna uygun bir şekilde insanlara anlatmamızda yararlı olmaktadır. «Ey Muhammed! Sen onlara şöyle de, 'Siz bir tek öğüdüm var. İkişer ikişer ve teker teker Allah'a yönelin. Sonra düşünün.» (Sebe; 46) âyeti insanı Hakk'a götürecektir tefekkürün insanı doğruluktan saptıran toplu düşünüş ve hareketlerden uzak ya tek başına ya da uygun bir arkadaşla mümkün olabileceğini açıklamaktadır. Psikolojinin de görüşü bundan farklı mıdır ki? Peygamberimiz'in «Hakim kızgın olduğu zaman hüküm vermesin» (Buhari) sözünde kızgınlık ve kırgınlık halinin -bilhassa şiddetli olduğu zaman- insanın doğru düşünüp karar vermesine mani olduğuna işaret vardır. Günümüzde psikoloji de aynı neticeye varmıştır.

3) Şeri hükümlerin birçoğunun sırlarını anlamamızı, Allah'ın vaz ettiklerinde, dininde bulunan adaletine ve hikmet zirvesine olan imanımızın artmasını sağlar ve böylelikle biz, bunları başka insanlara da açıklama imkanına sahip oluruz.

Aile reisinin erkek olması meselesi de bu kabildendir. Aslında bu, erkeği kayırmak ve kadını bir köşeye atmak değildir. Çünkü Allahu Teâlâ her ikisinin de Rabbidir, her ikisinin yaratıcısı olduğu gibi. Bu konuda da Dr. Yusuf Murad'ın görüşünü nakledeyim: «Bir grup yetişkin erkek ve kadın üzerinde uygulanan kişilik ölçüm testleri iki cins arasında tepki farkları olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca bu araştırmalar neticesinde erkeklerin kadınlardan daha dayanıklı, kendilerine daha fazla güven duydukları, sinirsel bozukluklara karşı daha fazla dirençli oldukları da ortaya çıkmıştır.»

4) İslâm'a çağırdığımız kişilerin ve toplumların ruhi durumlarını anlama, önemsedikleri şeyleri tesbit edip onlara eğilme, üzerlerinde en tesirli olanı farketme, anlayacakları bir dil kullanıp, durumlarına göre kaldırabilecekleri bir düzeyde hitap etme imkânı sağlar bize. Burada tabii ki Peygamber Efendimiz'in şu buyruğu hatırmıza geliyor: «Kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin.» (Buhari-Müslim) Abdullah b. Mesûd, her perşembe gününü vaz u nasihat verirdi. Bir gün bir adam gelip, «Ey Abdullah, bu dersi her gün vermeni çok isterdik» deyince Abdullah b. Mesûd «Sizi sıkamak, size bıkkınlık vermek istemiyorum. Ve nasihatımı sizin durumunuza göre ayarlıyorum» cevabını verir.

Sosyoloji çeşitli yönlerden toplum yapısını toplumsal olayları araştırıp bu olaylara yön veren kuralları ortaya koyan bir ilimdir. Fransızlar bu ilmin kurucusu olarak Fransız filozofu Ogust Comte'ı görüp ona sosyolojinin babası/piri adını veriyorlar. Tabii bu sırada İbn-i Haldun'un bu ilimdeki başarılarından habersiz görünmekteler. Halbuki tarih felsefesi hususunda yazılmış müstesna bir eser olan «Mukaddime»sini şöyle bir karıştırmak bunu görmek için kafidir. Sosyolojide birbirine zıt, her birinin kendisine has araştırma, tahlil, tarih metodu, tekmül nazariyesi olan, pek çok ekol vardır. Hatta meşhur münekkitlerden biri, günün birinde şöyle demişti: «Sosyoloji pek çok metodu olan, fakat yine de neticeleri çok az olan bir ilim dalıdır.» Müslümanın bir nebze de olsa, bu ilmin prensiplerini, vardığı sonuçları ve sosyologların en son ortaya koydukları şeyleri bilmesinde yarar vardır. Fakat dikkatli olmak zorundayız. Bu ilim çoğu zaman dini vurmak için kullanılan bir silah olur. Comte'ın üç hal yasası gibi. Bilindiği gibi Comte, insan düşüncesinin ve toplumların gelişiminde hakim olan yasanın üç merhaleden geçtiğini ileri sürer :

1. Teolojik, ya da hayali hal.
2. Metafizik ya da soyut hal.
3. Pozitif ya da bilimsel hal.

Ona göre ilk iki hal, yani dinin ve felsefenin rolü bitmiş, insanlık düşüncesi en olgun merhaleye, pozitif hale ulaşmıştır.

Bu ve diğer bazı sosyologlara göre din toplumsal yaşamın ortaya koyduğu bir olgudur. Dolayısıyla insanın kendi eseridir. Durkheim'in dinlerin putperestlikten tevhide doğru gükseliş nazariyesi de Kur'an ve Sünnet'e terstir. Yine Durkheim'e göre birey ipleri toplumun elinde olan bir kukladır. Bu görüş, pek tabii ki dinin insana yüklediği mesuliyet anlayışı ile sevab ve ceza kavramlarıyla ters düşmektedir.

O halde görevimiz, bu ilmin esaslarının, İslâm akidesi ve onun hayata, insana ve tarihe bakış açısıyla uyumlu fikri oluşumlarının sağlanıp İslâmî bir veçhe kazandırılarak insanlığa sunulmasıdır. Böylelikle toplumun içinde bulunduğu durum ve şartları anlamaya, toplumsal meseleleri ilmi bir şekilde araştırıp bunların sebeplerini teşhis ederek köklü çareler bulmaya başlarız.

Maddeci yahut spritüalist, pragmatist yahut hâvâdici, kısacası bütün eğilimleriyle beraber felsefeyi; genel olarak insanlığın fikri tarihini, özel olarak da İslâm'ın düşünce tarihini bilmemiz gerekmektedir. Fakat bir müslümanın bunları öğrenmesi felsefecilerin görüşlerini kabul etmek için, onların metafizik, ahlak, toplum hakkındaki bakış açılarını özümlemek için değil, bu çalışmalar dolayısıyla şu yararları sağlamak içindir :

1) Günümüzde genç müslüman beyinleri etkisi altına alan felsefeyi tanımamızı sağlar. Bu felsefelerin her çeşidinin İslâm dünyasında her alanda benimseyenleri ve teşvikçileri bulunmaktadır. Felsefi akımlar her ne kadar kendi aralarında anlaşmazlığa düşüyorlarsa da, İslâm'a karşı yekvücut oluverirler. Bu felsefeleri, ideolojileri suskunlukla geçiştiremeyiz. Çünkü tehlike artık evimizin içine kadar gelmiştir. Ayrıca, bunları tanımadan, kavramadan fikri bakımdan bunlara karşı koyamayız da.

2) İslâm'a zıd fikirleri, kendi silahlarıyla vurmamızı, reddetmemizi sağlar. Çünkü bu gibi kişilere, inanmadıkları Kur'an ve Sünnet'le karşı koymamız mümkün değildir. Zaten Gazali'nin «Tehafütü'l felasife»de ve İbni Teymiyye'

nin «Nakdu'l mantık»ta, «Deru tearuz el-aklı ve'n nakl» isimli eserlerinde takip ettikleri yol da farklı bir yol değildir. Eger filozofların fikrini iyi kavramasalar, onları temellerinden sarsmaları da mümkün olmazdı. Bundan ötürü biz de etrafımızı saran bu yıkıcı fikirlerle aynı metotla karşı koyabiliriz.

3) Düşünce tarihini öğrenmemiz günümüzdeki felsefelerin, düşünce akımlarının kaynaklarını, temellerini tanımamızı ve dolayısıyla da bu akımları ilmi bir şekilde eleştirmemize imkân sağlar. Ayrıca ehl-i Kitab'ın dinlerine giren teslis, İsa'nın haça gerilmesi motifi Allah'ın kızları vb. hurafelerin tarihi köklerini de böylece öğrenmiş oluruz. Kur'an-ı Kerim, «Bu onların ağızlarında geveledikleri sözlerdir. Onlar bu sözlerini kendilerinden öncekilerin sözlerine benzetirler. Allah bunları kahretsin. Nasıl da uyduruyorlar.» (Tevbe; 30) âyetiyle bu duruma işaret ediyor.

4) İnsanın, Allah'ın vahyi ve hidayetinin yardımını olmadan, O'nun zâtı ve gaybi meselelerle uğraşmasının neticesinde düştüğü fikri çıkmazlara bizi muttali kılar, Kant da böyle bir neticeye vardığından, metafizik araştırmaları sahte paraya benzetir. Böylece bunları gören müslümanın Allah'ın vahyine olan teslimiyeti daha da artar. «De ki, gerçek hidayet Allah'ın hidayetidir.» (Bakara; 120)

5) Müslüman, mutlak doğru, Allah'ın vahyine uygun düşen, zihni uğraşların neticelerinden faydalanma imkanına da sahip olur. «Hikmet mü'minin yitik malıdır. Bulduğu yerde onu almaya hakkı vardır.» (Tirmizi) Akıl ile Nak-

lin uyuşmasında şaşılacak bir durum yoktur. Bu takdirde «Nûrun alâ nûr» tezahûr eder aralarında. Hatta böyle bir uyuşma zorunludur da. Çünkü her ikisi de Allah'ın kullarına olan rahmetinin ve nimetinin birer parçasıdır. Allah'ın eserlerinde ise tenakuz yoktur. Eğer akıl ile nakil arasında bir tenakuz görülürse, iki ihtimal vardır. Ya nakil sahih olmayan bir nakildir, ya da akıl sarih değildir. İbn-i Teymiyye'nin yukarıda ismi geçen eserinde ortaya koyduğu da budur.

Evet, gerçekten de bugün felsefenin ve çağdaş akımların Allah'a ve dine tam manasıyla teslim olan ve vahyi kaynaklardan başka mutlak doğru tanımayan ayrıca kültür emperyalizminin tesirinden de uzak kalmış olan müslüman yazarlar tarafından kaleme alınması bir ihtiyaç halini aldı.

Ahlak ilmi, çeşitli nazariyeleri ve ekolleri ile felsefeye dahildir ve onun bir parçasıdır. Fransız tecemmül/toplumcu ekolüne mensup Levy Oruh'a göre ise ahlak bir ilim değildir Çünkü ilim -olan-ı araştırır, aklaksa olması gerekeni. Ahlak ilminin konusu felsefenin araştırma konuları olan üç temel değerden; doğru, iyi ve güzel'den biri, yani iyiliktir. Bu bahiste bu kadarıyla yetinip daha geniş malumat almak isteyenler için bazı kitapları kaynak olarak vereyim :

el-Felsefetü'l hulûkiyye : Dr. Tevfik Tavil;
el-Müşkilâtu'l ahlakiyye ve'l felasife: Dr. Abdülhalim Mahmud'un tercümesi; Mebahis fi-felsefet el-Ahlâk : Dr. Yusuf Musa; Kelimâtun fi-me-bâdii ilmi'l ahlâk: Dr. Abdullah Draz; Tezhibu'l ahlâk : İbni Miskeveyh.

İslâm'a göre yazılan ahlâk felsefelerinin en güzeli, en derlitoplusu şüphesiz hocamız Dr. Abdullah Draz'ın «Düsturu'l ahlâk fi'l-Kur'an» isimli eseridir.

Sosyal ilimlerden bilmemiz gereken bir diğer ilim de eğitimin her alanında ve aşamasında olumlu ve olumsuz büyük etkisi olan pedagojidir. Çeşitli eğilim ve ekollerin bulunduğu bu ilimde birbiriyle çelişen pek çok görüş vardır.

Pedagojinin bizim açımızdan önemini sağlayan husus, gayesinin Allah'ın dinine davet vecibesinin hedefi gibi, insanın fikirlerinde, davranışlarında her an yükselme, değerleri, ahlakı ve yaşam tarzı ile her an yücelme gayretini aşılardır. Bir müslüman bu durumda bir eğitmen gibidir. Şu farkla ki, gayelerinin gerçekleşmesini sağlamak için seçtikleri yollar ve vesileler farklıdır. Fakat yine de çoğu zaman o bir eğitimidir. Bundan dolayı eğitimle ilgili ilimlerden ve eğitimcilerin pek çok sahadaki tecrübelerinden istifade etmeliyiz. Böylelikle, muhatabı yönlendirme, onlara bilgi aktarabilme, hem akıllarına, hem de kalplerine ulaşabilme ve ruhlarına iyilik tohumları saçıp kötülüğe olan eğilimlerinden uzaklaştırabilme imkânını elde etmiş oluruz. Elbette bundan yararlanırken modern eğitim felsefesinin bünyemize uymayan yıkıcı eğilimlerinden ve fikirlerinden de sakınmak gerekir.

Bu sahada yazılmış müslüman yazarların

eserlerinden birkaçının ismini 'aşağıya alıyoruz:

- 1) Felsefetü't terbiyetü'l-İslâmiyye, Dr. Ömer Şeybani
- 2) Fî-usûli't-terbiyeti'l-İslâmiyye, Dr. Abdül-gâni Abûd
- 3) Min-usulit terbeviyye fi'l-İslâm, Dr. Abdül-fettah Celâl
- 4) Menhecü'l-Kur'an fi't terbiye, Muhammed Şedid
- 5) Menhecü't - terbiyetü'l - İslâmiyye, Muhammed Kutub
- 6) Nahve't-terbiyeti'l-İslâmiyyeti'l harre Ebu'l Hasan-Nedevi

BİLİMSEL KÜLTÜR

İlim/bilim kelimesiyle ne onun lügat manasını veya mantık, kelam gibi ilimlerdeki istilahi manasının tekabül ettiği kavramı, ne de Kur'an ve Sünnet'te ifadesini bulan mefhumu kast ediyoruz. Biz burada ilim/bilim kelimesiyle batılılardan bize ihraç edilen anlamıyla yeni istilahi mana kazanan mefhumu kast ediyoruz. Bu şekliyle ilim/bilim, gözleme ve deneye dayanan, akıl yürütmeyi kullanan fizik, kimya, biyoloji, tıp gibi pozitif bilimlerdir.

Biz müslümanların bütün bu bilimlerde derinleşmesini isteyecek değiliz. Zaten bu mümkün de değildir. Ömür kısa, takatimiz sınırlı, bilgi dalları ise pek çok ve engindir. Fakat yine de o dallara yabancı insanlar için hazırlanmış anlaşılması kolay kitapları ve kendisinin de bir bireyi olmak zorunda olduğu kültürlü tabakaya hitap eden makaleleri okuyabilir. Ancak bunları takip etmek de, ilk ve orta öğretim kurumlarında bunlar hakkında mümkün merteye yeterli bilgiyi almış olmayı gerektirir.

Bilimsel kültürün bizim için önemini sağlayan birkaç husus vardır:

1) Bu kültür, bize modern hayatı anlamamızı sağlar. Bilim, asrımızın can damarıdır, birçok işin temelidir. Evimizden mescidimize ka-

dar modern bilimin girmediği yer kalmadı. Evimizde elektrik ve onunla beraber bir sürü alet, camide hoparlör, duvarda elektronik saat. Hepsi modern bilimin mahsulleridir. Müslümanın bütün dünyasını kapsayan ve hatta yöneten bilimin temellerini, prensiplerini öğrenmemesi düşünülebilir mi?

2) Bilim temeline dayandırılan bazı görüşler dine karşı şüphe ile bakmayı sağlamaya çalışmakta. Tekâmül nazariyesi/evrim teorisi gibi. Bu gibi fikirleri tanımak ve bilimsel yönden değerlerini öğrenmek, bunlara karşı aldığımız tavır sağlam bir zemine oturtur. Bir şeyin doğru veya yanlış olduğuna hükmetmek, her şeyden önce o şey hakkında bilgi sahibi olmayı gerektirir.

3) Bilimsel gerçeklerin bazıları dini destekler, onun mefhumlarını açıklar, dine karşı yapılan iftiralara cevap teşkil eder. Bu noktayı madde başlıklarıyla biraz daha açabiliriz :

a) Dini gerçeklerin ve itikadi esasların bazılarını günümüz insanına bu yolla anlaşılır kılma ve bunları deneysel bilimin bizzat kendi mantığıyla desteklemeyi sağlar. Mesela dinin temeli olan Allah'ın varlığını isbât konusunda bilim, materyalizm ve ateizme karşı astronomiden fiziğe, tıbdan kimyaya kadar bir çok daldan istifade ederek yapıcı bir rol oynamıştır. Bunu A. Crescy Morrison'un «Man does not stand alone» isimli eserinde, Amerikalı otuz bilim adamının ortaklaşa yazdıkları «Allah yetecellâfi asrıl ilm» ve Dr. Ahmed Zeki'nin «Maa'llahi fissentâ» isimli eserlerinde görüyoruz. Dini ahidleri sağlamlaştırmak için müslüman mütefekkirler

de mûsbet ilimlerden yararlanmaktadır asrımızda Nedim Cîsr'in «Kıssat'ul-îman» ve hindli mütefekkir Vahûdiddin Han'ın «İslâm Meydan Okuyor» isimli eseri, Abdussabur Şahin'in «Medhal'un ilmi li'l-îman» eserleri gibi.

Eskiden felsefe ile meşgul olanlar ve bazı kelamcılar insanın amelini ahirette «görme»sine pek uzak bir ihtimal olarak bakıyorlardı. Çünkü onlara göre ameller «araz»dı, arazlar ise iki ayrı zamanda bulunamazdı. Ve pek tabii ki «O gün insanlar, amelleri kendilerine gösterilmek için kabirlerinden bölük bölük çıkacaklardır.» (Zelzele,6) «Herkesin yaptığı hayrı ve işlediği kötülüğü hazır bulacağı o kıyamet gününde kişi, yaptığı kötülük ile kendisi arasında uzun bir mesafe bulunmasını isteyecektir.» (Âl-i İmran, 30) ayetlerini de, «metodları gereği» tevîl ederek, ayetlerde geçen «ameller»den muradın o amellerin bizatihi kendileri değil karşılıkları olduğunu söylüyorlardı. Fakat günümüzde, modern bilim insanın sözlerinin ve fiillerinin feza da mevcut olduğunu, onları kaydetmenin, görüntülemenin ilerde yapılacak buluşlar neticesinde mümkün olabileceğini söylemekte ve bunun olabirliğini reddetmemektedir.

b) Bilimsel buluşlar ve araştırmaların sonucunda, birçok dini hükmün insanın yararına olduğu ve zararına olan şeyleri de izâle ettiği ispat edilebilir. Bunun tabii neticesi ise, gönüllerdeki imanın artması, İslâm'ın tüm zamana ve mekana uygun olduğu hususunda müslümanları şüpheyi düşürmeye çabalayanların hüsrandır.

Mesela tıp «Ümmü'l-habais» (kötülüklerin anası) olan içkinin fert ve toplum üzerindeki maddi, manevi tüm yıkıcı tesirlerini isbat etmekte, böylelikle de İslâm'ın onu haram kılışının, onun yapımında da, satımında da bulunanlara lanet edişinin hikmeti belirlemektedir. Diğer bir örnek de uyuşturucuların, sigaranın, daha genel bir ifadeyle insanda -ister yemek, ister içmek nevinden olsun- alışkanlık halini alan her şeyin, sosyal, psikolojik, ahlaki zararları bir tarafa, insan bedenini de yıprattığı gerçeği tıp tarafından ortaya konmasıdır. Zinanın toplumsal zararlarının yanı sıra zührevi hastalıklara sebebiyet verdiğini de biliyoruz. Bu ise, «Sakın zinaya yaklaşmayın. Çünkü o rezilliktir, kötü bir yoldur.» (İsra, 32) ayetinin işaretinden farklı bir şey değildir.

Biyoloji ise bize erkek ve kadın arasındaki yaratılıştan gelen farklılıkları açıklayabilmektedir. Bu farklılık elbette boşuna değildir. Bu gerçeği kavrayamama, eğitim, öğretim, yönlendirme ve idare sahalarında kötü neticeler doğurur. Her iki cinsin, dolayısıyla da toplumun yararına olan; her birinin kendisine münasip bir işle meşgul olması ve hayatlarında kendilerine lazım olan kültürü almalarıdır. Böylece bilimsel mantık güzel yaradılışın gereği din mantığıyla bir uyum içine girmiş olur.

Bu hususa delil olarak Alex Carrel'in «İnsan Denen Meçhul» isimli eserinden şu cümleleri aktarıyoruz: «Erkek ve kadın arasındaki farklar sırf cinsiyetten veya aldıkları değişik eğitimden kaynaklanmamaktadır. Bunun sebebi çok daha

derindir. Vücudun bütünü, kimyevi maddelerle cinsiyet bezelerinin tesirinde kalır. Bu temel vakıaları bilmemek, feministleri her iki cinsin aynı kültürü almasının ve aynı işleri yapmasının mümkün olduğu kanaatine itti. Gerçekte kadının erkekten farklılığı çok derindir. Onun vücudunun her hücresi kadınlığının karakterini taşır. Bu durum sınır sistemi için de geçerlidir. Fizyolojinin prensipleri uzay kanunu gibi sabittir. İstemekle insan bunları değiştiremez, onun için bunlar olduğu gibi kabul edilmelidir. Bundan dolayı kadınlar erkekleri taklide yeltenmeden yaratıldıkları fıtrat üzerine yeteneklerini geliştirmeye çalışmalıdırlar. Aslında medeniye-
tin ilerlemesinde onların rolü erkeklerinkinden daha büyüktür. Bu rolü üstlenmeye devam etmelidirler. İnsanlar doğumun kadın için taşıdığı önemi görmezlikten geliyor. Halbuki bu görev onun gelişimi için gereklidir de. İşin doğrusu kadının analıktan uzak tutulması ahmaklıktan başka bir şey değildir. Erkek ve kadınların hayat tarzlarının aynı olması doğru değildir. Eğitimcilerin erkek ve kadın arasındaki bedensel ve zihni farkları gözetmesi gerekir. Bu, medeni bir dünyanın kurulması için gereklidir.

c) Modern bilim, bazı nassların işaret ettiği manaları zihnimizde derinleştirip mefhumunun çerçevesini genişleterek ve modern bilimin ulaştığı aşamalarla daha da çok vuzuha kavuşturarak, dini gerçekleri destekleme konusunda bize yeni imkanlar tanır. Mesela, «Arıların karınlarından içinde insan için şifa bulunan çeşitli renklerde şerbet çıkar.» (Nahl, 89) ayetini

modern bilim adamı biyoloji, tıp vb. bilimlerden hareketle baldan onun renklerinden insanlara nasıl şifa olduğundan bahsedebilir. Aynı şekilde, «Şüphesiz ki biz her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır.» (Kamer, 49), «O her şeyi yaratıp belli bir nizamı koymuş, geçmişini geleceğini takdir etmiştir.» (Furkan, 2) ayetlerinin izah sadedinde kainata hakim olan eşsiz ahengi, dünyanın güneşten belli bir uzaklıkta kendisine takdir edilmiş belli bir hızla dönüşünü örnek olarak vermeyi bize mümkün kılar. Bunlar ilahi nizamın ahengine, azametine, mükemmelliğine olan delillerdir. Ve böylelikle bilim Kur'an'ın nass'ının manasını akıllarımıza ve kalplerimize nakşeder, böylelikle teslimiyetimiz, inancımız daha da artar. Aynı şekilde «Her şeyi bir ölçüye göre yarattı.» (Alâ; 3), «Musa Rabbimiz her şeye takdir ettiği şekli verip sonra da doğru yolu gösterendir, dedi.» (Tahâ; 50) ayetlerini izah ederken bilim bize; kainattaki yücesiyle, düşüğüyle, insanıyla, hayvanıyla, nebati ile, cemadati ile, ilahi hidayetin ufuklarının genişliğini ve bütün bunların yaradılış gayelerine uygun, Sünnetullah'ın kanunları ile kendi yollarını takip etmekte olduğunu gösterir. Bu durumun kainattaki en büyük varlıktan en küçük zerreye kadar aynı olduğunu buluruz.

d) Modern bilimin daha yeni yeni keşfettiği birçok gerçek, Kur'an tarafından bize asırlar öncesinden haber verilmiştir. Buna daha evvel «Kur'an'ın ilmi icazı» bahsinde de değinmiştik.

Çağımızda bir çok insan bu sahada ifrat sınırlarını aşmaktadır. Bunların bir kısmı dine sa-

mimi duygular besleyen halis müslümanlardır. Diğer bir kısım insanımızsa, itidal yolunu tutmuşlar, benim de kanaatim budur. İtidalden kaçım, tevil hususunda zorlamaya girmemek, Kur'an'da geçen lafızları dil manalarının dışına çıkarmaya çalışmamak ve nassları henüz bilimsel gerçek halini almamış nazariye ve faraziyelere dayandırmamaktır.

Bilimi bu yönde kullananlara bir örnek olarak Reşid Rıza'yı gösterebiliriz. R. Rıza «el-Menar» tefsirinde ve «Vahyu'l Muhammedî» isimli eserinde Kur'an'ın astronomi ve tabiatla ilgili mucizelerinden bahsederken şöyle demektedir:

«Kur'an-ı Kerim'in, kainatın oluşumu ve tarihi gibi maddî gayb âleminden verdiği haberler, Kur'an'ın indiği asırda hiç kimsenin aklının köşesinden geçmeyen, manaları ancak son asırlarda ilim ve tarih tarafından keşfedilmiş olan «icabî» mucizelerindendir. Ayrıca asırlar boyunca Kur'an'ın «katî» haberlerine ters düşecek bir şeyin olmaması O'nun «selbî» mucizelerindendir. Bundan dolayı da insanların yabancı olmadığı konulardandır. Fakat bilimsel gerçekleri ve tarihi olayları izah etmemesi Kur'an için bir noksanlık değildir. Çünkü bunları açıklamak için gönderilmemiştir peygamberler. Bu gibi şeylerden bazılarını ancak geniş bir ilmi malûmat ve -ilk müslümanlar tarafından bilinmeyen- teknik aletlerle varılabilirdi. Dahası bulundukları ilmi seviyeden dolayı kesinkes reddedcekleri hususların insanlara anlatılması da doğru olmazdı. Çünkü bu onlar için bir fitne vesilesi olabilirdi. Zaten peygamberimiz de, «Siz dünya işlerini daha iyi bilirsiniz..» buyurmuştur.

İnsanların, anlamı hususunda anlaşılmadıkları Kur'an'ın tekvin hususundaki ince tabirlerinden biri de, yaratılışın temel maddesi olarak Kur'an'da karşımıza çıkan «duhân», sodyumdan başka bir şey değildir. Ayrıca Kur'an göklerle yerin tek bir bitişik madde olduğunu söyler. Allahu Teâlâ onları birbirinden ayırarak mustakil bir varlık haline koymuş ve her ikisine de çeşitli canlılar yerleştirmiştir. Hiç kimse yıldızlarda canlıların bulunduğunu, her canlının sudan yaratıldığını ve çift çift olduğunu, her bitkinin kendi içinde takdir edilmiş bir orana göre mükemmel bir ahenkte yaratıldığını aşilamak için rüzgarların gönderildiğini düşünemezdi. Hatta «Gecenin gündüze, ve gündüzün de gecenin üstüne getirilip sarıldığı» ayeti üzerinde alimlerimiz son zamanlara kadar mücadele ve münakaşa etmişlerdi. Halbuki ayette kastedilen dünyanın yuvarlaklığı ve eksenini etrafında dönuşüdür.

Bu konudaki misaller pek çoktur. Güneş, ay ve yıldızların, bunların yörüngeleri etrafındaki belli bir vakte kadar seyri, kıyamet günü yıldızların parçalanışı ancak modern astronomi ışığı altında doğru bir şekilde kavranabilir. Bundan daha şaşırtıcı olan : Kur'an'ın mahlukat için konulan değişmez birçok «sünen» olduğunu isbat edişı ve bunların çoğunun da yine Kur'an tarafından açıklanmış olmasıdır. Kur'an'ın açıklanmasından ancak asırlar sonra ilmi araştırmalar topluma hakim değişmez yasaların bulunduğu noktasına yeni gelmiştir.»

Bilimsel gerçekler; söz konusu ettiğimiz yerlerde kullanıldığı takdirde insanların hem zihni- ne, hem de duygularına ulaşan yollar kolayca yakalanabilir ve sözlerimiz aydın kesim üzerin- de de tesirli olup, onların sözlerimizi kolayca ka- bullenmelerine sebep olur.

AKTÜEL KÜLTÜR

Aktüel kültürden amacımız : içinde yaşadığımız hayatın gerçeklerinden doğan ve gerek İslâm âlemindeki gerekse İslâm âleminin dışındaki hadiselerdir. Müslümanın yukarıda sıraladığımız bütün kültürleri hazmetmesi yeterli değildir. İçinde yaşadığı dünyayı, ona hakim olan nizamları ve görüşleri, hayatı yönlendiren sebepleri, hakim güçlerin çarpışmasını, fikri akımları ve bunların mensuplarının önlerindeki engelleri aşmasına yardım eden etkenleri, ayrıca üzüntüleri ve sevinçleriyle kuvvet kaynakları ve zayıf noktalarıyla bütün İslm dünyasını, daha sonra da yerel topluluğuyla, gelenek, görenek ve problemleriyle yaşadığı ve yetiştiği bölgeyi tanımalıdır.

Müslüman insanları İslâm'a çağırırken karşılarındaki insanları tanıması lazımdır her şeyden önce ve böylece onları nasıl Allah'ın dinine çağırması icap ettiğini, neye öncelik tanıması gerektiğini de anlar. Peygamberimiz Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderdiğinde şöyle demişti : «Sen ehl-i kitap olan insanların yanına gidiyoresun. Onları ilk davet edeceğin şey kelime-i tevhid olmalıdır. Bunu kabul ettiklerinde de, Allah'ın onlara beş vakit namaz farz kıldığını bildirirsin. Bunu da kabul edince zenginlerinden alınıp

fakirlerine verilen sadakanın (zekat) Allah tarafından farz kılındığını bildirirsin. Hadis-i Şerif'in üslubundan da anlaşılıyor ki, eğer onlar putperest veya dinsiz olsalardı, başka şekilde Allah'a davet edilmeleri gerekecekti. Bundan hareket ederek, bir müslümanın aşağıda sıralayacağımız hususları bilmesi gerektiğine varırız:

1) İslâm aleminin içinde bulunduğu durum: Daha açarsak İslâm dünyasının coğrafi, ekonomik, siyasi durumları, nüfus oranı, geri kalmışlığının ve parçalanmışlığının sebepleri, ilerlemesi ve birliği için gerekli etkenler, gelişmesi, askeri ve siyasi dayanışma. Ayrıca sosyal kültürel yakınlaşmaların imkânlarının bilinmesi gerekir. Bunun yanı sıra Filipinler, Eritre, Habesistan, Sovyetler Birliği, Batı Trakya, Arnavutluk, Yugoslavya, Çin ve Hindistan'da baskı altında tutulan müslümanların durumu da mühimdir.

2) Uluslararası İslâm Düşmanı güçlerin durumu: Bu İslâm düşmanı güçler bir sacayağı gibidir. Siyonizm, Haçlı zihniyeti ve komünizm. Bunlar her ne kadar kendi aralarında anlaşmazlığa düşseler de bize karşı hemen tek yumruk olurlar. Elbette bu düşmanlığın arkasında bir çok sebep yatmakta: kin, menfaat, korku, üstün ve güçlü olma hedefi gibi. Başvurdıkları vesileler de: siyasi harp, ekonomik harp, ideolojik harp'tir. Ve bilinmesi gereken diğer hususlar: korkunç kurumları ve imkânlarıyla misyonerlik çalışmaları, İslâm dünyasında Hristiyanlık propagandaları, Afrika'daki müslümanlarla misyonerler arasındaki çarpışma. En büyük İslâm ülkelerinden biri olan Endonezya'yı, hristiyanlaş-

tırma planları, başarısızlık, yeniden plan kur-
malar.. Bu sefer misyonerlikle sömürgecilğin,
hatta son zamanlarda komünizmin el ele ver-
mesi ve en nihayet oryantalistler.. Gayeleri ve
vasıtalarıyla eski kültürü diriltme çabaları, yaz-
dıkları kitaplarda insaflı veya düşmanca tavır
alan müsteşrikler, yaydıkları fikirlerin en niha-
yet İslâm dünyasında geçerlilik kazanmaya baş-
laması ve onların aramızdaki yerli çömezleri..
İşte bunların hepsi yukarıda zikrettiğimiz son
savaşın ideolojik neticeleri, tehlikeleri ve hedef-
leridir.

Komünizm, uzmanlarının yardımı ve kültür
kurumlarının vasıtalarıyla, komünist ülkelere
öğrencilerin, sporcuların gönderilmesiyle, içteki
komünist partilerin desteklenip yönlendirilmesi
neticesiyle her an büyüyen bir tehlike. Masonluk
ve masonluğun kolları, uzantıları, şirin gözü-
ken tehlikeli metodları ve üst sınıfta kabul gör-
mesi.. bu da şüpheli kurumlardan biri. Ve içte-
ki emperyalizm, batı düşüncesinin hayranları
ve batı değerlerinin bendeleri yoluyla, liberal ve
solcu partilerin desteklenişiyle İslâm dairesin-
den çıkan Bahailik, Kadıyanilik.. Evet, pek ka-
ranlık bir tablo Fakat iki noktaya dikkat çek-
mek isteriz :

a) İslâm düşmanları kuvveti ve planları
ne ye'se ve ümitsizliğe düşürecek kadar büyütül-
meli, ne de bunları hafife alıp gevşek davran-
dıracak kadar küçük gösterilmelidir.

b) Bu güçler arasında mevcut çekişme ve
çatışmalardan fırsat gözeterek yararlanılmalı-
dır. Eski bir söz vardır : «Ey Allah'ım, zalimleri

zalimlere musallat et de bizi selamet içinde onların şerlerinden uzaklaştır.-

3) Mevcut Dinlerin Durumu :

Yahudilik : Kitapları Tevrat tahrif edilmiş, hele Talmud adlı kitapları bir facia. Diğer insanlara bakış tarzları ve bunun siyonizme yansıyış şekli malum. Ve en nihayet İsrail devletinin kurulması. Hâlâ zihinlerimizde.

Hristiyanlık : Çeşitli gruplar ve kiliseleri arasında bütün çabalara rağmen bitmek tükenmek bilmeyen bir çekişme; Yahudilik, Hristiyanlık yakınlaşmasını sağlama çabaları; Vatikan'ın bu gaye için Hz. İsa'nın kanından sorumlu tutulan Yahudiye aklama gayretleri ve en nihayet Hristiyanlık-İslâm yakınlaşmasını sağlama çabaları ve bunun değeri.

Uzak doğu dinlerinin en büyüklerinden Hinduizm, Budizm ve bunların inançları, grupları, İslâm'a göre durumları, insanlar arasında yayılışı ve bağlarının hayatlarında bu inanışların icra ettiği fonksiyon.

4) Günümüz siyasi akımlarının durumu : Komünizm, kapitalizm, sosyalizm, diktatorya ve bunların farklı uygulamaları. (Bunu bilhassa Lenin ile ondan sonra gelen haleflerinin tatbik ettiği Marksizm ile Mao'nun tatbik ettiği Marksizm arasındaki farkta görürüz. Dahası, Lenin'in Marksizmi algılayışı ile, Kruşçev'in veya Brejnev'in algılayışları da farklıdır. Komünist teorisyenler de artık gelir eşitliği ve devletsizlik hedeflerinin olabilirliği konusunu savunmada aciz kalmaktalar.)

Batı Avrupa'daki Komünist Partiler, bazı liderlerin sınıf çatışması gibi Marksizm'in temel

prensiplerinden vazgeçişleri, genel olarak bütün dinlerin, özel olarak İslâm'ın ayrıca ahlaki değerlerin ve hürriyetlerin komünizme göre durumları ve komünizmin bunlara karşı aldığı tavrı

Kapitalizm: Kapitalizmin başlangıcından günümüze kadar geçirdiği merhaleler. Amerika ve Avrupa'daki kapitalizmin neticeleri, din'in nazarında durumu, Avrupa'da kurulan Hristiyan Demokrat Partilerin işlevi.

Sosyalizm: Çeşitli ele alınış şekilleri, aralarındaki farklar, birleştikleri noktalar, komünizmle arasındaki fark. Sosyalizmin din'e göre durumu, Avrupa'da Hristiyan Sosyalist Partilerin işlevi.

Diktatörlük: Manası, çeşitleri, sınıf diktatoryası, parti veya lider diktatoryası, Faşizm ve Nazizm tecrübeleri.

İslâm'ın bütün bu akımlara karşı tavrı, İslâm'ın ahenkli bir bütün oluştuğu. İslâm'ın eğer bu nizamlarla uyduğu bazı yönleri varsa, genelde uyuşmaması... Gayelerin bu gayelere ulaşmak için seçilen vasıtaların farklılığı. Dini-mizin bu akımların, ideolojilerin hiç birine muhtaç olmayışı, İslâmi çözüme duyulan kesin ihtiyaç.

5) Günümüz İslâmi çalışmalarının durumu: Bunları yerel, uluslar arası, dar ve geniş kapsamlı gibi bölümlere ayırarak inceleyebiliriz. İslâm dünyasındaki İslâmi davet, kurum ve vasıtaları, camiler, İslâm davasının mesajı ve eksiklikleri, yapılabilecekler, Mescitlerin fonksiyonu, İslâmi yayınlar dergiler ve bunların rolü. Mürşid davetçiler: -Davete yön verme ve davet-

çi yetiştirme milletlerarası kongresi.- Bu kongrenin önerileri ve araştırmaları. İslâm Üniversiteleri ve Enstitülerinin önemi, görevleri ve Diyanet İşleri'nin rolü.

İslâm dünyasının dışındaki İslâmî davet: Asya ve Afrika'da, Avrupa ve Amerika'daki İslâmî merkezler, cemiyetler, talebe teşkilâtları, okullar ve bunların arasında sağlanması gereken rabitanın önemi. Düşman güçlerinin kompolarına karşı hazırlıklı olmak.

Ezher-i Şerif, Rabıta ve diğer bazı müesseselerin İslâm'ı yayma hususundaki rolleri. Bütün bunlar hakkında da bilgi sahibi olması gerekir müslümanın.

6) İslâm'a zıd fikrî akımların durumu: Bununla İslâm dünyasında mevcut olan materyalist, komünist doğu kampına bağlı solcu ve marksist cereyanları, batı kampına mensup yazarların, gazetecilerin, partilerin ve çok geniş bir desteğine sahip olan liberalizmi, Arap, Fars gibi ırkların üstünlüğünü savunan kavmiyetçiliği kastediyoruz.

7) İslâm dairesinden çıkan fırkaların durumu: Bunların en başta gelenleri ve en tehlikelileri Bahâilik ve Kadıyanılıktır. Birincisi İslâm'a tam manasıyla ters düşen bir cereyandır. Her ne kadar İslâm topraklarında doğmuş olsa da bu akımın bağhları kendilerini müslüman addetmiyorlar. Kadıyanilik ise 'Hatemu'l enbiyâ' olan Hz. Muhammed'den sonra yeni bir peygamberlik iddiasında bulunan ve İslâm'la alâkası kalmamış bir fırka olmasına rağmen kendisini İslâm'a nisbet etme çabası içerisinde. Aslın-

da her iki fırka da İslâm'a düşman güçler tarafından desteklenmektedir.

8) İçinde yaşanan bölgenin kendine has durumu: İçinde yaşadığımız topluluğu bütün durumlarıyla, gelenekleriyle bilip, o insanların problemleri, psikolojileri ve psikolojilerini etkileyecek hususlar üzerinde derinleşmemiz lâzımdır. Ayrıca onlarla doğrudan iletişim kurabilmemiz için onların dillerini de bilmemiz gerekir. «Biz her peygamberi, emrolunduklarını, gönderdikleri insanlara kolayca anlatabilmeleri için kavimlerinin diliyle gönderdik.» (İbrahim,4)

Bundan dolayı yaşayan dillerden en azından birini bilmek bir zaruret halini almıştır çağımızda.

Evet, böylece aktüel kültürün üzerinde durması icab eden hususlara işaret ettik. Tabii ki bu kültür sadece kitaplardan gelmez. Bu kültür gelişen, yenilenen ve böylece devam eden bir kültürdür. Bunun için, kitapların dışında da, gazete, dergi, süreli yayınlara, ayrıca resmi, gayr-i resmi neşriyata da başvurmamız gerekir.

Sağlam bir zihniyet ve ince bir duyarlılığa sahip olan müslüman, etrafında cereyan eden günlük hadiselerin her birinden, gazete haberlerinden ve yorumlarından istifade edebilir. Hatta bunların önemlilerini gerektiğinde kullanmak için- kaydettiği küçük bir arşiv de kurabilir. Bugünün olayları yarının tarihi olacaktır çünkü. Ayrıca geçmişteki birçok hadiseler önemi ve zihinlerdeki canlılığını korumaktadır.

Diğer bir husus da şudur: Bu tür bilgi, insanların arasına karışıp onların durumlarına yakından şahit olarak, fikirlerini dinleyerek de

elde edilebilir. Gerektiğinde bunun için yolculuk da etmelidir. Çünkü, «İlmin yarısı seferdedir.» Bizden önceki alimlerimiz bu gerçeği iyi anladıklarından dolayı ilim uğrunda, ilmi ehlinden almak için onların diyarlarına kadar gitmişlerdir. Nitekim bir arap şairi şöyle demektedir :

**Ey aziz kardeşim, niye gezip görmezsin
Söylemişlerdir sana ya, gören işiten gibi
değildir.**

Ve en son olarak: «Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun.» (Yunus; 10)

KÜLTÜR YAPIMIZ, Medine İslam Üniversitesi tarafından düzenlenen uluslararası bir konferans için hazırlanmış olup, insanımızın arzu edilen kültür seviyesine gelebilmesi için gerekenleri işlemektedir. Sahip olunması gereken İslam kültürünü geçmişte düşülen hataları da belirterek açıklayan bu kitap, günümüz insanının karşılaştığı kültürel problemlere yeni bir bakış açısıyla çözüm getirme çabasıdır.

YUSUF KARDAVİ, Asrımızın alimlerindenidir. 1927 yılında Mısır'da doğdu. Öğrenimini Mısır el-Ezher Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Yazdığı ilmi eserler yanında Müslümanların çeşitli sorunlarına çözümler getirme çabaları ile de dikkati çekti. Uluslararası İslami kuruluşlarda etkin çabaları ile de tanınmaktadır. Yazarın yayınlarımız arasında çıkan diğer eseri, **İslami Uyanışın Problemleri**'dir.

11.000.000 (KDV Dahil)